magazin istoric

ANUL XX NR. 8 (233) AUGUST 1986

①

ACADEMIA
RSSG
ROMÂNĂ

magazin istoric

Revistă de cultură istorică

Anul XX
Nr. 8 (233)
august 1986

Redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Colegiul redacţiei
DUMITRU ALMAŞ
CONSTANTIN ANTIP
VIRGIL CÂNDEA
LUDOVIC DEMÉNY
TITU GEORGESCU
DINU C. GIURESCU
ŞTEFAN PASCU
M. PETRESCU-DÎMBOVIŢA
ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU

Secretar responsabil
VALERIU BUDURU

SUMAR

• Relaţiile înaltului comandament român cu Aliaţii în primul război mondial: *Ilie Ceauşescu*... 2 • August-decembrie 1916. Furtună în Adunarea Naţională Franceză...: *V. Moisuc*... 2 • Z. 181 a fost doborît: *Valeriu Avram*... 9

Mircea cel Mare — oştean şi diplomat iscusit: *Mihai Maxim* 11

Radu I — viteazul părinte al lui Mircea cel Mare: *Constantin Kogălniceanu* 15

Bucureşti — 2 septembrie 1944. Preludiu la „Amurgul zeilor“: *Eugen Preda* 19

Bimilenarul drum în timp al Genevei: *Leon Săraţeanu* 25

Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei (IV): *Ştefan Pascu* 30

Pe urmele strămoşilor (XIII): *Ion Popescu-Puţuri* 33

Titu Maiorescu la apogeul carierei sale politice: *Z. Ornea* 36

1926-1930. În culisele crizei dinastice (II): *Mircea Muşat, Ion Ardeleanu* 41

Rigoare şi toleranţă în India veche: *Jacques Dupuis, Cristian Popişteanu* 47

Covasna — repere istorice: *Vasile Smărăndescu* 52

În Bucureşti, acum 50 ani 54

Istoria, cu ochii lui Edward Hyde, conte de Clarendon: *Camil Mureşanu* 58

• Cărţi sosite la redacţie... 32 • Poşta Magazin istoric... 63

COPERTELE NOASTRE

① La curtea împăratului mogul Akbar (1556-1605). Ghenarul miniaturii prezintă detalii dintr-un album de artă din vremea fiului său, împăratul Jahangir (**Rigoare şi toleranţă în India veche**, p. 47)

②③ Între comorile culturii româneşti aflate la Cabinetul de manuscrise şi tipărituri rare al Bibliotecii Academiei R.S.R., se află şi manuscrisele mai multor cronografe ce au circulat în ţările române în sec. XVIII (Vezi şi **Magazin istoric**, nr. 5/1986), unele dintre ele împodobite cu măiestre miniaturi. Reproducem — pentru prima dată în culori — cîteva din aceste miniaturi: 1) Stema Cantacuzinilor; 2) Împăratul Iosafat şi curtea sa; 3) Constantin, Împăratul Bizanţului (780-790) şi mama sa, Irina; 4) Judecata regelui Solomon; 5) Teofil (82 -842), un alt împărat bizantin, împreună cu „Teodora cea frumoasă şi Casia cea înţeleaptă“.

④ Epopei a luptă purtată de Ţara Românească în vremea lui Mircea cel Mare pentru păstrarea autonomiei statale a avut un larg ecou în scrierile vremii, inclusiv în cronicile otomane. În imagine, miniatură din manuscrisul Hünername, ilustrînd un moment din expediţia sultanului Mehmed I împotriva Ţării Româneşti, din anul 1416. (**Mircea cel Mare: oştean şi diplomat iscusit**, p. 11)

RELAŢIILE ÎNALTULUI COMANDAMENT ROMÂN CU ALIAŢII ÎN PRIMUL RĂZBOI MONDIAL

General-locotenent dr. ILIE CEAUŞESCU

Participarea României la primul război mondial, obiectivele şi caracterul acestei participări au format subiectul a numeroase articole publicate de-a lungul anilor în paginile revistei Magazin istoric[1]. În marea lor majoritate, articolele respective s-au oprit asupra problemelor de ordin politic pe care le-a implicat această participare, deşi în multe cazuri au fost incluse şi aspectele militare ale alianţei României cu puterile Antantei[2]. În anul în care se împlinesc şapte decenii de la semnarea Tratatului de alianţă dintre România, Marea Britanie, Franţa, Rusia şi Italia, tratat dublat de o convenţie militară, parafată la aceeaşi dată de 4/17 august 1916, ni se pare necesară publicarea acestui studiu special consacrat relaţiilor la nivel de înalt comandament între partea română şi aliaţii săi, urmărindu-se, pe baza unei cercetări profunde şi amănunţite,

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 6/1973, 1,7-9/1976, 10-11/1977, 12/1978, 7-8/1980; 6/1981.

August-decembrie 1916

Furtună în Adunarea Naţională Franceză...

În noaptea de 27 spre 28 august 1916[1], prin 18 puncte deodată, armatele române au pătruns în Transilvania. Declaraţia de război, înmînată în aceeaşi noapte Vienei, preciza că România făcuse acest pas determinată de necesitatea „înfăptuirii unităţii sale naţionale". În numai cîteva zile, trupele române, întîmpinate cu entuziasm de populaţie, au eliberat o mare zonă cuprinsă între Orşova, Sibiu şi Miercurea Ciuc. Curînd însă comandamentul român a fost pus în faţa unei situaţii extrem de dificile. Datorită nerespectării integrale a obligaţiilor pe care puterile Antantei şi le asumaseră prin Convenţia militară încheiată la Bucureşti în ziua de 17 august, forţele inamice au putut acţiona în condiţii de mare superioritate pe frontul românesc, determinînd România să facă faţă unor atacuri puternice declanşate pe două fronturi. În baza celor stabilite de reprezentanţii comandamentelor german, austro-ungar şi bulgar, cu prilejul întrunirii de la Pless, din 29 iulie 1916, la care a aderat şi comandamentul turc, importante forţe germano-bulgaro-turce, puse sub comandă germană, au atacat puternic la Dunăre şi în Dobrogea influenţînd hotărîtor desfăşurarea campaniei din Transilvania. La 26 septembrie, cu trupe aduse de pe alte teatre de operaţii, unde activităţile militare se aflau într-o stare de acalmie, germano-austro-ungarii au trecut la contraofensivă pe frontul din Transilvania. Lovite din două părţi de forţe mult superioare numeric şi ca dotare (în special artilerie grea), trupele române au fost nevoite să se retragă, purtînd lupte înverşunate de apărare. La 28 noiembrie trei armate germane au declanşat atacul asupra Bucureştilor, iar la 27 decembrie în capitala României se instala regimul de ocupaţie militară al Puterilor Centrale. La sfîrşitul lunii decembrie 1916 şi în primele zile din ianuarie 1917, cu preţul unor mari eforturi, armatele române au reuşit să oprească ofensiva

[1] Cu excepţia celor din documente, toate datele sînt pe stil nou.

evoluția acestor raporturi, pozițiile de pe care s-au stabilit ele și factorii care le-au influențat. O analiză (prezentată la cel de-al XVI-lea Congres internațional de științe istorice, din august 1985, la Stuttgart), pornind de la realitatea istorică în care s-au desfășurat aceste raporturi.

Preliminariile alianței

Avînd la origine lupta puterilor imperialiste pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii, pentru acapararea unor noi sfere de influență, primul război mondial a fost pregătit cu mult timp înainte de către cele două mari grupări de state: Tripla Alianță și Antanta. Declanșarea conflagrației a ridicat în fața poporului român probleme de însemnătate covîrșitoare pentru întreaga sa existență și dezvoltare în rîndul națiunilor libere de pe continentul european. De-a lungul secolelor, vicisitudinile istorice împiedicaseră evoluția sa firească în cadrul ariei geografice pe care se născuse, cu două milenii în urmă, prin împletirea civilizațiilor dacă și romană. Întinse teritorii ale ethnosului românesc continuau să se afle sub stăpînirea unor mari puteri învecinate. De aceea, problema principală care frămînta profund în acea perioadă clasele sociale, masele populare din România era făurirea statului național unitar, necesitate legică a dezvoltării societății românești. *„Unirea într-un singur stat — aspirație seculară a românilor, cauză înălțătoare pentru care au luptat nenumărate generații de înaintași* — cum precizează președintele României socialiste — *devenise un obiectiv imediat, o necesitate stringentă impusă de însuși mersul înainte al societății românești"*. De aceea, decizia luată de România în august 1916 de a participa activ la război alături de Antantă, care promitea sprijin în înfăptuirea înaltului ideal al unității statale, apare ca un act profund legitim, întru totul justificat istoricește, izvorît din necesitatea unității statale și nu din scopuri expansioniste, acaparatoare.

Legături între înaltul comandament român și Aliați s-au stabilit încă din iulie-august 1914, cu aproximativ doi ani înainte de intrarea României în război. Pentru partea română, aceste relații au avut ca obiectiv crearea condițiilor necesare în vederea trecerii cu hotărîre la lupta de eliberare a teritoriilor românești aflate sub dominația Imperiului austro-ungar.

În cursul îndelungatelor negocieri, statele Antantei, în virtutea unor interese de mari puteri, au încercat să impună însă — fără izbîndă — antrenarea armatei române în operații subordonate strategiilor lor de război. Franța și Marea Britanie, de pildă, vizînd întîietatea în Balcani și controlul Strîmtorilor, doreau executarea unei ofensive românești la sud de Dunăre, pentru a facilita operațiile armatei aliate de la Salonic. Punctul lor de vedere a fost respins,

inamică și să stabilizeze frontul pe linia Focșani-Nămoloasa-Galați.

Așadar, în ciuda eforturilor militare deosebit de mari și a eroismului ostașilor români, bilanțul campaniei din 1916 a fost defavorabil armatei române, nevoită să se retragă în Moldova și să cedeze mai mult de jumătate din teritoriul țării în mîinile cotropitorilor. Cauzele acestor insuccese au constituit subiectul unor furtunoase dezbateri care au avut loc în Camera Deputaților din Franța, în zilele de 28-30 noiembrie 1916. Au fost trei ședințe în cursul cărora numeroși deputați au interpelat guvernul în legătură cu modul în care Franța și ceilalți aliați își îndepliniseră obligațiile asumate prin Convenția militară semnată la București în ziua de 17 august 1916. Majoritatea celor care au luat cuvîntul au subliniat caracterul formal al modului cum fuseseră aplicate unele prevederi ale convenției, îndeosebi aceea referitoare la ofensiva forțelor aliate din Orient (corpul expeditionar de la Salonic, comandat de generalul M. Sarrail) care trebuia să preceadă cu opt zile intrarea României în război. În cadrul dezbaterilor au fost subliniate, de asemenea, și alte aspecte ale modului defectuos în care Aliații și-au îndeplinit obligațiile ce le reveneau. Stenograma a estor dezbateri, publicată exact după patru ani, în Journal Officiel, din 10 noiembrie 1920, aduce numeroase elemente de natură să permită o evaluare mai exactă a evenimentelor, dar și a răspunderilor diferiților factori implicați în desfășurarea lor.

În cele ce urmează, reproducem cîteva fragmente din cele mai importante dezbateri, precizînd că întreruperile de text din versiunea românească au fost marcate prin trei puncte, iar completările noastre prin paranteze drepte. Acolo unde au fost necesare, redacția a dat unele explicații în subsol.

V. MOISUC

[Aristide Briand] președintele Consiliului: *...Gîndesc că ceea ce face obiectul interpelărilor îndreptate împotriva guvernului sînt preocupările care se leagă de corpul expeditionar din Salonic, de conducerea operațiilor militare în această regiune, de condițiile în care România a fost chemată să vină alături de noi, de aceleа în care a intrat ea în război și cauzele și rațiunea evenimentelor militare la care noi asistăm...*

În ceea ce privește România, încă de la început s-au angajat tratative cu ea pentru a o aduce alături de noi în război; aceste tratative priveau un program de aspirații naționale pe care le cunoașteți... Negocierile au fost lungi și grele în 1915 și nu au dus la niciun rezultat... Atunci, domnilor, au început să se înmulțească actele de pre-

în iulie 1916, de guvernul prezidat de I.I.C. Brătianu, care considera că nu avea motive de război împotriva Bulgariei.

Din partea Rusiei s-au manifestat, în această etapă a tratativelor, două orientări relativ contradictorii. Astfel, ţarul Nicolae II, comandant suprem al forţelor armate imperiale, socotea oportună intrarea imediată în luptă a României, în vreme ce Marele Cartier General, în frunte cu generalul M.V. Alexeev, se pronunţa împotrivă, pretextînd că aceasta ar fi prelungit cu circa 1 600 km aripa sudică a frontului de est.

Partener egal

În cele din urmă, după negocieri complexe, desfăşurate timp de doi ani, s-au încheiat la Bucureşti, la 4/17 august 1916, Tratatul de alianţă dintre România şi Marea Britanie, Franţa, Rusia şi Italia, precum şi convenţia privitoare la relaţiile pe linie militară[1]. Tratatul recunoştea inviolabilitatea frontierelor de la 1 august 1914 şi dreptul României de a reintegra în teritoriul naţional Transilvania, Banatul, Crişana, Maramureşul şi Bucovina — provincii istorice aflate sub ocupaţia austro-ungară. Concomitent, Tratatul garanta României un loc de partener egal la conferinţa de pace.

În Convenţia militară se stipulau: intrarea armatei române în campanie pînă la 15/28 august 1916, la opt zile după începerea ofensivei forţelor aliate comandate de generalul Maurice Sarrail de la Salonic; angajamentul Rusiei de a facilita mobilizarea armatei române prin acţiuni energice pe frontul austro-ungar, de a proteja cu flota din Marea Neagră portul Constanţa şi de a trimite în Dobrogea două divizii de infanterie şi una de cavalerie; statele majore român, rus şi cel aliat de la Salonic urmau a se „pune de acord pentru a stabili modalitatea cooperării lor". S-a prevăzut, de asemenea, că „cooperarea armatelor aliate nu implică o subordonare a uneia din părţile contractante către cealaltă; ea nu implică decît libera acceptare a dispoziţiilor cerute în scopul urmărit şi de camaraderie de arme". În plus, în Convenţie se preciza că „în principiu trupele regale române şi trupele imperiale ruse" îşi vor păstra comandamentul propriu, zona lor de operaţie distinctă şi o completă independenţă în conducerea operaţiilor. „Obiectivul principal al acţiunii române, atît cît situaţia militară de la sud de Dunăre o va permite, va fi Transilvania". Trupele ruse destinate a coopera cu armata română în Dobrogea aveau să fie puse „sub comandamentul suprem al armatei române"; în caz de necesitate, armistiţiul trebuia hotărît în comun de către comandamentele supreme aliate. Antanta se angaja să furnizeze României „pe cît posibil" 300 tone de muniţii şi material de război pe zi.

În acest context, Marele Cartier General Român a pregătit mobilizarea tuturor forţelor umane (1,2 milioane oameni, echivalînd cu 15 la sută din populaţia ţării) şi mate-

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1976.

---

siune [asupra României] din partea Germaniei şi Austro-Ungariei... În acele clipe ne-am temut că s-ar putea întîmpla şi mai rău... Doar ştiţi că România fusese angajată de către fostul ei rege [Carol I] într-un pact care ar fi putut s-o pună eventual alături de duşmanii noştri.[1] *S-ar fi putut întîmpla ca o presiune de ordin militar să fie aşa de puternică, încît o modificare a compoziţiei guvernului [român] să ne fi expus la cele mai mari pericole. Cînd s-au făcut presiunile de care aminteam şi care s-au sfîrşit cu un tratat de comerţ*[2]*, deja neliniştitor..., am obţinut de la Rusia să maseze ea 200 000 oameni în Basarabia şi datorită prezenţei acestora presiunile Germaniei şi Austro-Ungariei s-au limitat la obţinerea tratatelor de comerţ... Am încercat să reluăm negocierile în condiţiuni mai bune şi o foarte lungă conversaţie s-a angajat între guvernele aliate şi cabinetul d-lui Brătianu...*

Momentul în care negocierile s-au sfîrşit prin acceptarea [intrării în război] de către guvernul d-lui Brătianu nu mai corespundea celui precedent, în privinţa condiţiilor favorabile [create de ofensiva Brusilov][3]*...*

De la început chiar, cînd succesele repurtate de armatele ruse puteau să ducă la o altă concepţie militară, guvernul francez se gîndise serios că România nu trebuia să se mulţumească a declara război Austriei, că dînsa trebuia să declare război Bulgariei şi că, în Dobrogea, ar fi trebuit să angajeze operaţii militare decisive în unire cu sforţarea care ar fi fost făcută [de Aliaţi] prin Salonic, pentru a redeschide comunicaţiile, a scoate din luptă Bulgaria şi a ajunge la Sofia. Această părere nu era însă împărtăşită de către toţi aliaţii. Mai întîi Rusia, care nu pierduse încă speranţa că Bulgaria se va despărţi de grupul inamicilor... Acest lucru [atacarea Bulgariei de către Rusia şi România] a fost afirmat neîncetat şi cu tărie de către guvernul francez şi trebuie să spun că, în urma negocierilor, guvernul englez a sfîrşit prin a se ralia acestei teze... S-a redactat un protocol [franco-englez] — aş putea să-l citesc —, în care noi arătam vederile noastre

[1] Se referă la tratatul încheiat de România cu Austro-Ungaria în 1883 la care a aderat şi Germania în acelaşi an — *n.r.*

[2] Este vorba despre convenţiile comerciale încheiate de România cu Puterile Centrale în decembrie 1915 şi martie 1916 — *n.r.*

[3] În perioada 4 iunie-13 august 1916, patru armate ruse comandate de generalul A.A. Brusilov au declanşat o puternică ofensivă pe frontul sudic (de la Pripet pînă la graniţa României), provocînd grave înfrîngeri forţelor inamice, mai ales la aripa de sud a acestui front; din păcate, acţiunile de luptă pe acest front au fost reluate abia la 31 august şi fără a mai avea aceeaşi intensitate — *n.r.*

rialele necesare, constituind: 4 armate cu 23 divizii de infanterie, 2 de cavalerie, 5 brigăzi de călăraşi, 1 brigadă de grăniceri, 29 batalioane de rezervă, 20 batalioane de miliţii etc. Conducerea militară română a hotărît, totodată, să pună în aplicare planul propriu de operaţii, întocmit de Marele Stat Major. Bazat pe respectarea intereselor fundamentale de stat, pe acordurile politico-diplomatice din august 1916, planul (Ipoteza „Z") preconiza realizarea unor acţiuni armate cu conţinut de război popular de eliberare naţională. Ofensiva principală viza astfel eliberarea Transilvaniei (cu 3 armate); pe frontul de sud, pe linia Dunării, trebuiau menţinute numai forţe de acoperire, România neavînd intenţia să adopte aici o atitudine ofensivă.

Angajamente neonorate

Relaţiile dintre înaltul comandament român şi Aliaţi au căpătat un conţinut mai concret, îndeosebi odată cu campania anului 1916; în cursul ei s-au stabilit, de altfel, şi legături permanente

privitor la intervenţia în Dobrogea şi prin care solicitam ruşilor să nu trimită numai 50 000 oameni cu scopul de a supraveghea pe bulgari, ci 200 000, spre a face cu armatele române sforţarea prin Dobrogea...

Condiţia limpede, formală a României de a intra în război fusese aceasta: război Austriei, operaţii contra Austriei, nimic contra bulgarilor. Ni se cerea numai — pentru ca a-

Aprige confruntări pe frontul românesc în cursul campaniei din 1916: o subunitate românească de artilerie îşi schimbă poziţia sub focul inamic

Declanşată cu mare întîrziere şi lipsită de vigoarea necesară, ofensiva forţelor aliate de la Salonic n-a putut împiedica Puterile Centrale să deschidă un al doilea front împotriva României. În imagine: o subunitate franceză din cadrul corpului expediţionar comandat de generalul M. Sarrail

Dificultăţile de concentrare şi transport întîmpinate de înaltul comandament rus au diminuat acţiunile ofensive pe frontul de est. În fotografie: o subunitate rusă este pregătită spre a fi trimisă pe front

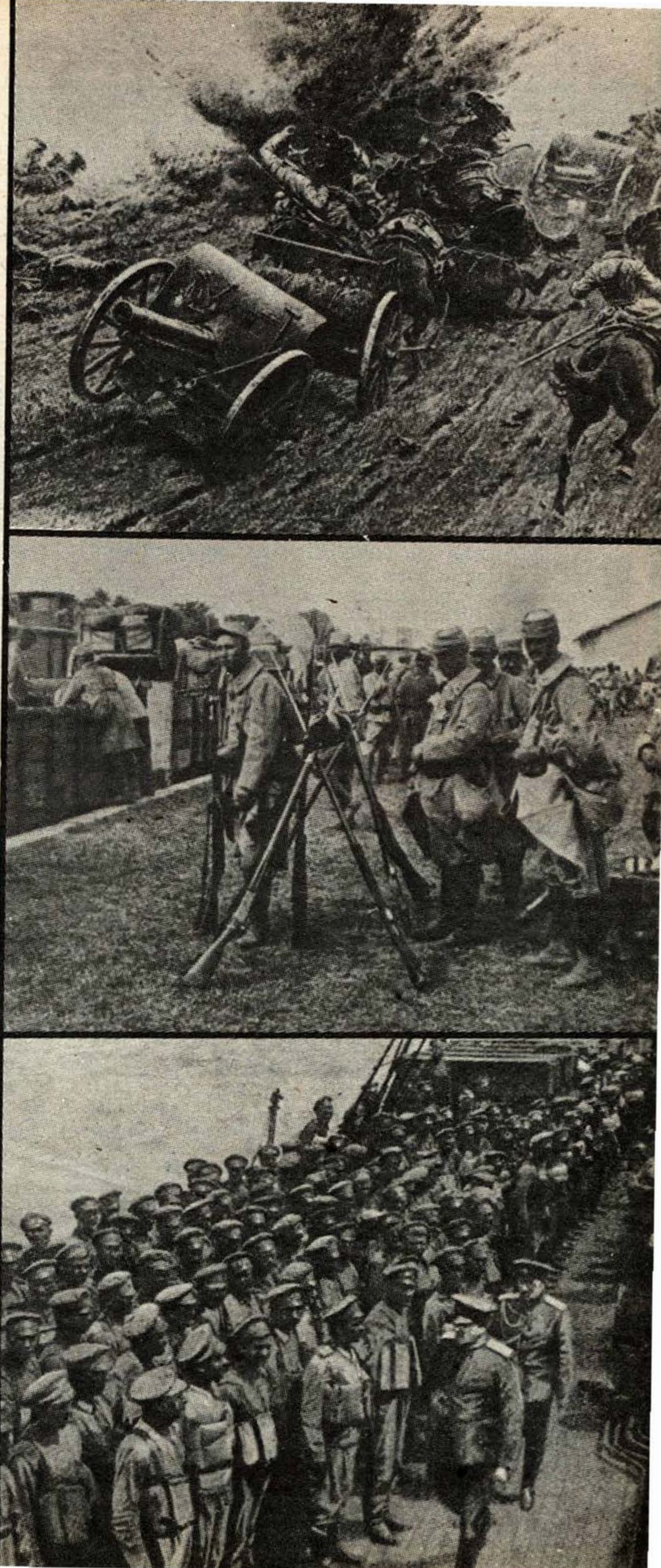

între Marele Cartier General Român și comandamentele statelor din cadrul Antantei, prin intermediul unor reprezentanți speciali și al unor misiuni militare. Pe de altă parte, delegați ai Marelui Cartier General Român au participat la întîlnirile interaliate de comandament desfășurate îndeosebi în localitatea franceză Chantilly.

Înrîurite de evoluția raporturilor politice dintre România și Antantă, relațiile dintre comandamentele de nivel strategic au cunoscut o desfășurare contradictorie, marcate de frecvente confruntări de poziții. În ce o privea, partea română a urmărit cu consecvență realizarea acelor forme de cooperare care să corespundă obiectivului său fundamental de întregire națională, fără a neglija îndeplinirea angajamentelor decurgînd din acordurile stabilite cu Aliații în august 1916. În acest spirit, Marele Cartier General a ordonat armatelor 1, 2 și de „nord", desfășurate în timp scurt în lungul Carpaților, să înceapă, la 14/15 august 1916, operația de eliberare a Transilvaniei. Trupele eliberatoare, care au pătruns imediat prin trecătorile montane, au fost întîmpinate cu entuziasm de locuitorii acestui străvechi pămînt românesc.

Pe plan strategic, acțiunea militară a României a avut ca prim efect ameliorarea situației de ansamblu a forțelor aliate, surprinzînd statele majore ale Puterilor Centrale și provocînd panică în rîndurile acestei coaliții. După unele însemnări din documentele de epocă, intrarea armatei române în acțiune a provocat o asemenea reducere a moralului adversarului, încît Kaiserul Wilhelm II a fost pe punctul de a abdica, socotind războiul ca și pierdut. Satisfăcute însă de slăbirea presiunii adverse asupra pozițiilor proprii de la Verdun, din Italia de nord și din Galiția, cartierele generale ale marilor puteri din cadrul Antantei s-au dezinteresat, în mod surprinzător, de evenimentele de pe frontul de la Carpați și Dunăre, pe care îl socoteau ca pe unul dintre teatrele militare „secundare" sau de „diversiune".

Cu totul contradictorie a fost atitudinea comandamentelor francez și britanic care, deși trimiseseră la 8 august 1916 un ultimatum, somînd partea română să declare neîntîrziat război Austro-Ungariei, s-au dovedit la scurt timp incapabile să execute proiectata ofensivă de proporții pe frontul armatei de la Salonic, pentru a fixa grosul marilor unități bulgaro-germano-otomane din Balcani. Ulterior, a reieșit că gestul acestora era o consecință a faptului că între oficialitățile militare din Londra și Paris fusese încheiată, încă din iulie 1916, o înțelegere secretă ce condiționa orice sprijin acordat României de intrarea ei în luptă împotriva Bulgariei. De altfel, chiar și după atacarea teritoriului României, fără declarație de război, de către trupe bulgare, la 18/31 august 1916, armata de la Salonic nu a desfășurat acțiuni de luptă de natură să îmbunătățească situația trupelor aliate de pe fronturile din Dobrogea și Carpați. În același timp, pe frontul din Carpații Nordici trupele ruse nu au desfășurat acțiunile ofensive prevăzute în Convenția din 4/17 august, menite a susține ofensiva de

ceștia să fie ținuți pe loc — ca armata noastră de la Salonic să aibă o oarecare activitate pentru a reține pe frontul său maximum de trupe bulgare și trebuie să spun încă de pe acum, domnilor, ... că din acest punct de vedere corpul expediționar [de la Salonic] și-a îndeplinit datoria[1]... Dar de ce a mers România în Transilvania?... Opinia publică nu poate să conceapă cumplita realitate a războiului, decît dacă acest război răspunde unor speranțe tainice și adînci... În România, spiritele și inimile erau întoarse către Transilvania. Aceasta exercita asupra românilor o atracție aproape irezistibilă, căreia i-au dat curs... Și ce-am făcut noi, francezii?... Se poate spune că, atît în privința materialului de război, cît și a munițiilor, Franța a făcut totul spre a satisface cererile României... Ce-am făcut noi atunci cînd armatele române au cedat sub lovituri? Ne-am adresat imediat Rusiei, am implorat-o să alerge în ajutorul României... Spre a obține un răspuns favorabil [din partea Rusiei], ce-am făcut? De îndată am făcut sacrificiile ce puteam face; cu toate dificultățile de transport, cu toate necazurile pe care le aveam în unele momente, am trimis artilerie, muniții, material aviatic, închiriind vapoare; p in toate mijloacele cu putință am mers în ajut ul românilor... Pentru a convinge Rusia, i-am spus: „Br găzi rusești sînt pregătite să vină în Franța; ele se află la Arhanghelsk sau în drum spre Arhanghelsk...; frontul amenințat este cel românesc; trimiteți acolo pe oamenii ce ni i destinați nouă, dar trimiteți-i imediat, cît mai repede veți putea"... Dar trebuie să ne dăm seama de greutățile de comunicații... de care dispun prietenii și aliații noștri, ruții... Din cauza acestor greutăți se produc încetinirile pe care le regretăm cu toții. Dar veștile aflate zilele acestea ne anunță că forțele rusești s-au concentrat și vor intra în acțiune, dacă nu cumva au și făcut-o.

Dl. André Lebey: *Vor ajunge așa cum ajung carabinierii[2], după ocuparea Bucureștilor...*

Președintele Consiliului: *Voi examina acum situația corpului nostru expediționar de la Salonic... Noi, guvernul francez, n-am încetat să depunem cele mai mari eforturi pe lîngă aliații noștri [britanici] pentru a-i determina ca, împreună cu noi, să trimitem la Salonic forțele necesare, indispensabile unei operații*

[1] În realitate, în loc de 20 august, cum fusese proiectată, această ofensivă a început abia la 12 septembrie; dispunînd de mijloace și forțe insuficiente, ea a rămas o acțiune locală și episodică, soldată totuși cu ocuparea Monastirului, în Macedonia (19 noiembrie 1916); după această dată însă orice activitate a încetat pînă în 1918 — *n.n.*

[2] Expresie împrumutată din operetele franceze și făcînd aluzie la lipsa de operativitate a jandarmilor (carabinieri) — *n.n.*

eliberare a Transilvaniei. Mai mult, generalul Alexeev a cerut ofiţerilor săi de legătură să convingă guvernul I.I.C. Brătianu că evenimentele impuneau retragerea deliberată a forţelor române pe linia Siretului, spre a realiza — cu pierderile considerabile ce decurgeau din abandonarea Olteniei şi Munteniei — „o reducere" a întinderii frontului. Totodată, Marele Cartier Rus a dat instrucţiuni generalului Zaioncikovski, comandantul unui corp de armată trimis în Dobrogea, să evite pe cît posibil ciocnirile de amploare cu trupele germano-bulgare şi a respins propunerea franceză de a trimite în această zonă 200 000 militari.

Aşadar, ca urmare a neîndeplinirii obligaţiilor asumate de către comandamentele aliate, adversarul a avut posibilitatea să concentreze peste 50 divizii la nord de Carpaţi şi în dreapta Dunării, deplasînd în cele mai importante zone puternice unităţi de artilerie grea şi aruncătoare. În noul context strategic, forţele germano-bulgare, conduse de feldmareşalul von Mackensen, au atacat cu violenţă şi cucerit la 24 august/6 septembrie şi 26 august/8 septembrie capetele de pod întărite româneşti de la Turtucaia şi Silistra. Aceasta a determinat modificarea planului iniţial de război de către înaltul comandament român şi a contribuit la pierderea iniţiativei strategice pe frontul principal din Transilvania. Referindu-se la situaţia creată prin neonorarea semnăturilor puse de reprezentanţii Antantei pe Tratatul de alianţă de la 4/17 august 1916, contele de Saint-Aulaire, ministrul francez la Bucureşti, sublinia: „toate aceste clauze, în afara celor care impuneau obligaţii României, vor fi violate".

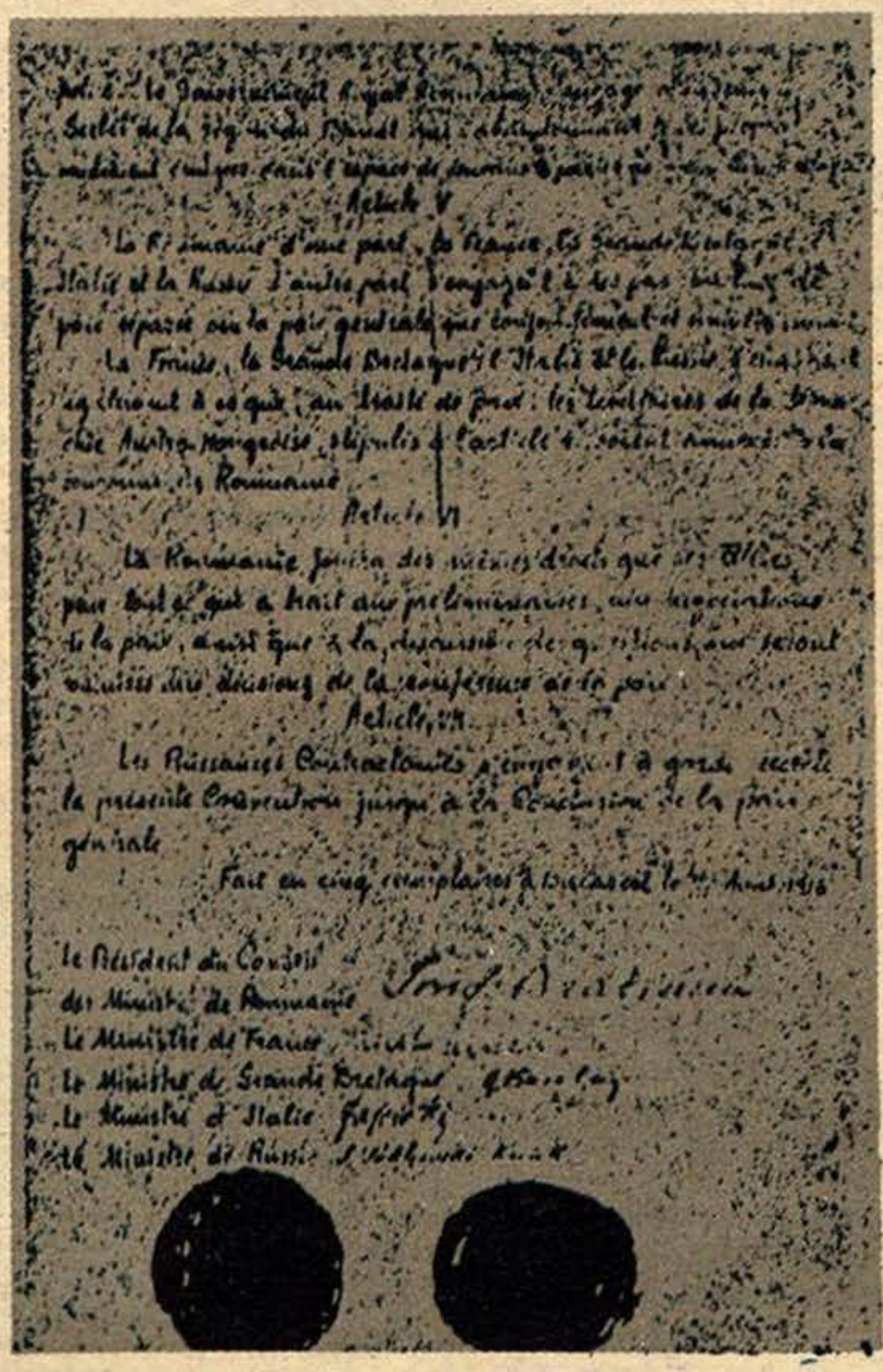

Ultima filă a Tratatului de alianţă, semnat la Bucureşti între România şi Puterile Antantei

Pe două fronturi

În pofida gravelor dificultăţi cu care s-a confruntat, înaltul comandament român, punînd în valoare întregul potenţial uman şi material al naţiunii, a reuşit să depăşească momentul critic intervenit în luna septembrie, oprind contra-

strategice cu sorţi de izbîndă... Cei ce s-au dus la Salonic ne-au raportat că generalul comandant-şef [Sarrail] nu avea mijloacele, nu avea posibilitatea să întreprindă operaţii de natură a da rezultate strategice importante...

Preşedintele Camerei: *Dl. Meunier Sourcouf are cuvîntul, pentru a-şi dezvolta interpelarea.*

Dl. Meunier Sourcouf: *... Cînd ne-am dus, împreună cu colegul şi prietenul meu, dl. Chaumet, la Salonic, n-am găsit decît o armată care venise acolo fără comandament, fără directive, cu o organizare ce nu corespundea necesităţilor şi dispunînd doar de mijloace mediocre... Cînd s-a pus problema militară a Orientului [ofensiva de la Salonic] prin intervenţia României, am fost asiguraţi că soluţia era gata... Strategii noştri anunţau în Cameră că, mîine-poimîine, [cu trupele de la Salonic] vom face joncţiunea cu ruşii, prin mijlocirea românilor, vom stăvili pe turci, vom pedepsi pe bulgari, vom lua Budapesta, vom îngenunchia Viena; aproape că ni se anunţa — e purul adevăr — sfîrşitul războiului. Şi totodată, vă amintiţi, ziarele criticau cu înverşunare pe generalul Sarrail, acuzîndu-l că, deşi dispunea la Salonic de 400 000 oameni, dintre care 300 000 combatanţi, stătea cu mîinile în sîn.*

Dl. De Kerguezec: *Ceea ce este mai grav, este că s-au spus toate acestea românilor...*

Dl. Meunier Sourcouf: *Or, nu încape nici o îndoială, la acea epocă, generalul Sarrail dispunea de aproximativ 130 000 pînă la 140 000 soldaţi... Cînd România a intervenit în conflict, voinţa puternică şi unitară a duşmanului a trimis imediat contra ei o com-*

ofensiva germano-austro-ungară din Transilvania. În continuare, Marele Cartier General Român preconiza executarea unor ample acțiuni în vederea eliminării prezenței militare inamice de pe teritoriul românesc dintre Dunăre și Mare și reluarea ofensivei de eliberare a Transilvaniei. Pentru reușita operațiilor respective, la mijlocul lunii septembrie 1916 el a luat legătura cu comandamentele francez, rus și cel de la Salonic, solicitîndule ca cel puțin în aceste împrejurări excepționale să întreprindă operații hotărîte în susținerea armatei române.

Aceste demersuri au rămas însă aproape fără ecou, cu excepția intervenției unui corp de armată rus — care a fost încadrat alături de marile unități române în Armata de Dobrogea, subordonată Marelui Cartier General Român — Aliații au lăsat România să facă față singură unui război pe două fronturi, purtat împotriva unui inamic superior prin forțele de care dispunea și prin armamentul din dotare. În ciuda rezistenței cu adevărat eroice a trupelor române ce apărau trecătorile Carpaților Meridionali, trupele agresoare au reușit să pătrundă pe teritoriul Olteniei și Munteniei; concomitent, o grupare din grupul de armate comandat de feldmareșalul von Mackensen a trecut Dunărea, la 10 noiembrie 1916, înaintînd spre București.

Apreciind că se crease o situație deosebit de periculoasă în eventualitatea ocupării de către inamic a zonelor de interes strategic din Oltenia și Muntenia — bogate în rezerve de cereale și zăcăminte petrolifere —, înaltul comandament român a luat măsurile cuvenite. El a conceput și pregătit o operație rămasă în istorie sub denumirea de „bătălia Bucureștiului" (20 noiembrie-3 decembrie 1916). Pe de altă parte, reprezentanții români pe lîngă cartierele generale francez și rus au insistat ca Aliații să sprijine cu maximă eficacitate înfăptuirea acestui plan, cu profunde implicații în evoluția evenimentelor militar-politice din estul și sud-estul Europei. Eforturilor acestora li s-a alăturat și generalul Joffre, șeful Marelui Cartier General Francez, care în intervalul 8 octombrie-26 noiembrie a adresat Marelui Cartier General Rus mai multe telegrame, solicitîndu-i angajarea unor importante efective în operațiile din Muntenia. Generalul Alexeev, după ce refuzase categoric să-și trimită trupele la sud-vest de linia Siretului — declarînd că pentru aceasta nu va oferi „nici un om, nici un tun" —, a dispus, la ordinul țarului Nicolae II, ca un corp de armată să fie dirijat spre zona dintre Argeș și Neajlov. ■

binare de forțe căreia noi nu i-am putut răspunde... Am rămas ca totdeauna la improvizații; ca totdeauna sosim cu întîrziere, în urma evenimentelor...

Președintele Camerei: *Dl. Augagneur are cuvîntul, spre a-și dezvolta interpelarea.*

Dl. Victor Augagneur: *Domnilor, în ziua cînd am aflat că România intră în război..., fie că guvernul a vrut-o sau nu, afirm că, în toată țara, s-a produs o explozie de speranțe. Aceste speranțe n-au fost realizate...*

Este vorba să stabilim bine răspunderile în această afacere. Dl. președinte de Consiliu ne-a spus că România, sprijinită de Statul Major Rus, ceruse să atace în Transilvania; că, atrasă de dorința de a lua un gaj asupra teritoriului din Austria care-i revine prin aspirațiile sale etnice, nu voise să meargă împotriva Bulgariei. Ne-a spus că asta fusese o condiție sine qua non *pentru intrarea României în război: sau se bătea la granița austriacă, sau nu se bătea...*

Ne-ați spus că ne veți arăta toate documentele diplomatice prin care ați insistat pe lîngă România pentru ca aceasta să urmeze planul de campanie preconizat de dv., adică atacarea Bulgariei. Fie! Dar aducînd aceste documente, ar trebui să le alăturați și procesele verbale ale întrunirilor Consiliului Superior al Apărării Naționale, cînd ați discutat natura intervenției României din punct de vedere tehnic și militar. Aceste documente ar trebui să le-aduceți, pe-acestea ar trebui să le-avem sub ochi... Ne spuneți că Statul Major Rus a fost acela care a împins România în Transilvania. În această privință, s-ar mai putea discuta... Ați spus că dv. personal, dv. guvernul voiați ca România să atace Bulgaria. Ați fost susținut de statul dv. major în exprimarea acestei păreri față de guvernele și statele majore străine?...

Președintele de Consiliu: *Este unul din elementele problemei. Vă repet că România pusese ca o condiție* sine qua non *a intrării sale în acțiune, să nu declare război Bulgariei, ci să meargă în Transilvania.*

Dl. Victor Augagneur:... *Dacă mîine se va afla că capitala României a avut aceeași soartă ca și a Serbiei, în lumea întreagă va fi o reacție neplăcută pentru Franța și Aliați... Acestea sînt rezultatele lipsei dv. de voință...* ■

Z. 181 A FOST DOBORÎT

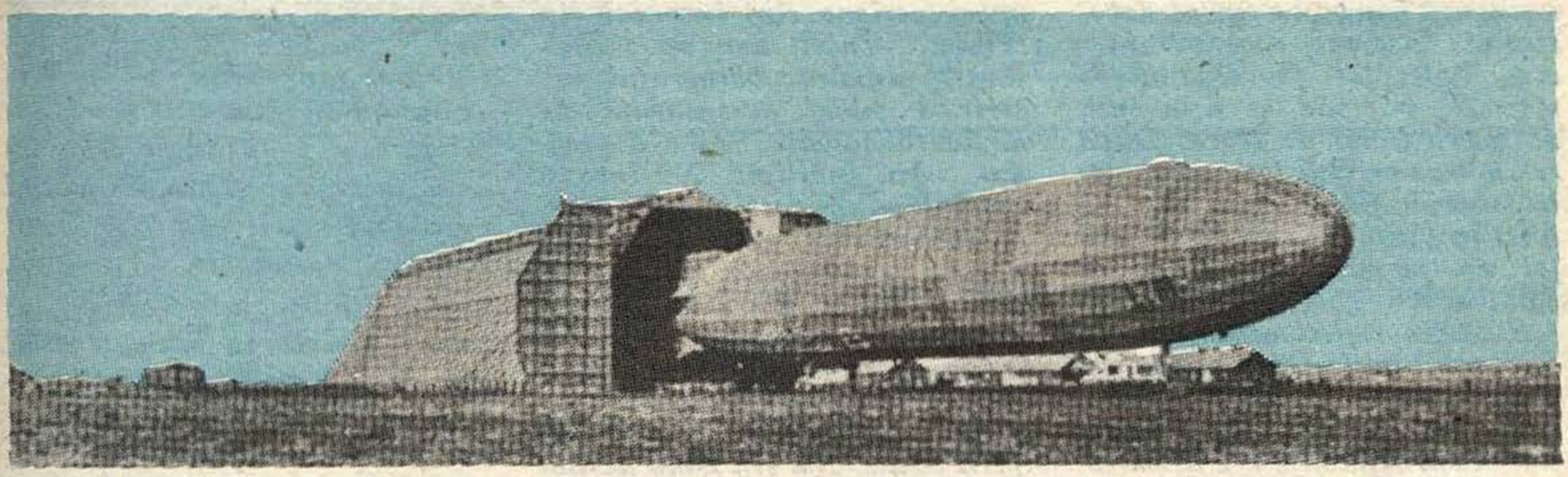

La ora 00.15, în noaptea de 15 spre 16 august 1916, postul de observare îndepărtată Giurgiu a transmis că o „aeronavă vrăjmaşă“ a trecut Dunărea, venind din Bulgaria şi se îndreaptă spre nord. Cincizeci de minute mai tîrziu, artileria antiaeriană care apăra Bucureştiul a deschis focul împotriva el. Nava— Zeppelinul Z. 181 — a aruncat asupra Capitalei cîteva bombe, fără a cauza stricăciuni sau pierderi de vieţi omeneşti. Prins de reflectoare şi luat în primire de focul încrucişat al mai multor baterii, a făcut calea întoarsă.

Aşa s-a derulat prima luptă dată de artileria antiaeriană română. În momentul intrării României în război, au fost luate măsurile necesare pentru apărarea Capitalei de atacurile aeriene. Măsuri ce aveau să se dovedească binevenite, întrucît comandamentul german avea dislocate, încă înainte de intrarea României în război, cîteva dirijabile Zeppelin şi o escadrilă de aviaţie la Razgrad, în Bulgaria, şi la Timişoara, de unde au fost organizate ataeuri împotriva ţării noastre. Bucureştiul a fost a treia capitală atacată — după Paris şi Londra — de aparatele germane în primul război mondial.

Atacurile aeriene — începute cu cel despre care am amintit — au continuat noapte de noapte, provocînd importante pierderi umane şi materiale, ceea ce a îndîrjit pe apărători. În noaptea de 26/27 septembrie 1916, a plecat de la Timişoara dirijabilul Z. 181. Echipajul aeronavei avea multă experienţă în atacurile de noapte, întrucît înainte de a fi transferat pe acest front, bombardase Londra în cîteva rînduri. Ajuns în spaţiul Capitalei, a survolat oraşul. Artileria antiaeriană românească a intrat în acţiune şi a lovit Zeppelinul. Acesta nu s-a mai putut întoarce la Timişoara şi s-a îndreptat spre Bulgaria. A trecut Dunărea cu mare greutate şi apoi s-a prăbuşit lîngă Tîrnovo, fiind scos din serviciu pentru totdeauna.

Pentru fapta sa de arme, sergentul Scipione Şerbănescu —cel care a lovit aeronava duşmană— a fost decorat cu „Virtutea militară“, iar drapelul de luptă al Regimentului 1 artilerie antiaeriană, fostul Corp de Artilerie Antiaeriană, a fost decorat cu ordinul „Steaua României“ cu spade, pentru acţiunile împotriva Zeppelinului şi lovirea acestuia. Ulterior, artileriştii antiaerieni români au mai doborît un Zeppelin, pe data de 21 noiembrie 1916, care s-a prăbuşit lîngă Timişoara, îngropînd echipajul sub rămăşiţele sale.

Cercetînd documentele militare ale vremii aflate în arhivele Marelui Stat Major şi ale Muzeului Militar Central, am găsit jurnalele cuprinzînd impresii ale celor care s-au înfruntat în acea noapte: sergentul artilerist Scipione Şerbănescu, care a lovit nava inamică (fapt confirmat de documentele existente în Arhiva Marelui Stat Major, fond 1704, dosarele 101 şi 111), şi doi membri din echipajul dirijabilului: căpitanul secund J. Reinstrom şi un ofiţer din echipaj, al cărui nume nu-l cunoaştem, ofiţer care, pe baza jurnalului de bord al aeronavei, a scris un reportaj despre atacul din noaptea de 26/27 septembrie 1916. Unele pasaje din acest reportaj cuprinse în lucrarea Z. 181. Im Zeppelin gegen Bukarest (Berlin, 1916) au fost redate şi de Constantin Kiriţescu în Istoria războiului pentru întregirea României, 1916-1918, vol. II, Bucureşti, 1925.

Iată cîteva fragmente, mai puţin cunoscute din aceste însemnări.

Valeriu AVRAM

Scipione Şerbănescu: *„La depozitul central de muniţii de la Cotroceni, postul nostru a fost primă formaţie de artilerie antiaeriană. Pîndeam de multă vreme «dihania», dar nu ştiu cum, parcă n-aveam noroc.*

În noaptea de 26/27 septembrie 1916, făceam de serviciu la tun, împreună cu domnul căpitan Vasile Ionescu, [originar] din Huşi, şi sergentul infirmier Bucur Ştefan. Clopotul Mitropoliei anunţă apropierea duşmanului. Mi-am pregătit tunul — un model «Negrei» de 75 mm — şi am început să urmăresc jocul reflectoarelor, pe cerul senin. Balonul venea cu motoarele [luminile] stinse şi căutarea lui era foarte grea.

La un moment dat l-a prins un reflector de la fortul Căţelu. Imediat a fost prins în raza

celorlalte reflectoare şi am văzut că «dihania» se îndrepta glonţ spre noi. Nici o dată n-am fost mai liniştit ca atunci cînd l-am ochit. Ştiam că dacă va arunca o singură bombă în curtea depozitului, însemna o catastrofă... Am îndreptat ţeava tunului spre el, pe cînd se afla încă deasupra Gării de Nord. După ce am tras primul foc, am urmărit efectul. Cînd proiectilul l-a lovit în burtă a icnit. S-a înălţat un moment, nehotărît, cu botul în aer, gata, gata să scape din crucea reflectoarelor, dar în momentul acela i-am trimis o a doua «salutare», care l-a găurit ceva mai jos. S-a văzut foarte clar cum «namila» s-a cutremurat. Cînd a văzut că nu mai e rost să se apropie de noi, a fugit ruşinat...

La 27 septembrie, pe la prînz, a sosit o escadrilă de avioane ca să sfărîme cuibul nostru [bateria]. Veneau ca la nuntă. Sosind din aceeaşi direcţie, se îndreptară direct spre depozitul de muniţii. I-am primit cu o ploaie de şrapnele, atît de deasă şi de apropiată, încît nu numai că n-au avut curajul să se apropie de depozitul de muniţii, dar au părăsit Capitala fără să arunce o bombă. Au coborît spre Chitila, unde au tras cu mitralierele în femeile şi copiii de pe ţarini.

La 30 septembrie s-a aflat de la nişte prizonieri bulgari că Zeppelinul lovit de mine s-a prăbuşit lîngă Tîrnovo".

Cum am menţionat mai sus în arhivele noastre se află şi însemnările a doi ofiţeri germani din echipajul aeronavei. Primul, al cărui nume nu-l cunoaştem, a făcut o serie de notaţii în legătură cu starea de spirit a echipajului în acele momente în care dirijabilul fusese lovit: *„O lumină vie se abate pe mijlocul aeronavei. În aceeaşi clipă, toate razele proiectoarelor se abat în aceeaşi direcţie peste nava noastră. Acum toate au cuprins-o şi o luminează. Orbiţi pe moment, toţi cei din gondolă şi-au îndreptat privirile în jos. Proiectoarele nu ne mai slăbesc nici o clipă. Ca la o comandă intră în acţiune artileria antiaeriană. Din ce în ce mai aproape apar norişorii albi ai şrapnelelor care explodează. Zgomotul motoarelor şi elicelor este dominat de succesiunea rapidă a bubuiturilor de tun...*

Tunurile trag ca turbate. Razele proiectoarelor gonesc cu grabă pe cer. Este un spectacol covîrşitor, care rămîne întipărit în memorie. Nervii echipajului navei aeriene sînt încordaţi la extrem... Încet, dar cu o constanţă sinistră, barograful înscrie o curbă descendentă pe hîrtia răbdătoare. Nava a pierdut... din înălţime. Nu încape îndoială, [am fost loviţi]. Nu-i de mirare, cu canonada nebunească a românilor. Şi, într-adevăr, cînd au zburat în ţăndări geamurile gondolei, norişorii şrapnelelor erau chiar lîngă corpul balonului. Desigur, cîteva gloanţe de şrapnele au străbătut prin celule. Nu era timp de stat la îndoială. Fiecare minut pierdut însemna tot atîţia metri cubi de gaz preţios irosit.

Înaintea noastră era Dunărea. Se zărea dunga ei largă şi luminoasă... Dacă vom reuşi să reparăm stricăciunile în timpul cursei, să astupăm celulele găurite, vom ajunge acasă. Dacă vom reuşi numai parţial, atunci aterizăm unde va fi posibil. Dacă însă nu reuşim, atunci... Gîndurile se învălmăşesc în creier. Trebuie lucrat repede: sîntem încă deasupra ţării duşmane.

Comandantul ordonă să se cerceteze aeronava. Nu trebuie căutat mult. Chiar deasupra primei gondole sînt două celule atinse. Scurgeri de gaz din alte celule la care nu se pot găsi spărturile şi nici nu se poate ajunge la ele. În faţa noastră lucesc valurile Dunării.

Comandantul priveşte harta îngrijorat... Neîndurător, barograful desenează curba descrescîndă. «Motorul B.B. să fie demontat şi aruncat», sună ordinul comandantului. Mecanicul începe febril demontarea. Cu inimă grea, aruncă peste bord, piesă cu piesă, preţiosul motor. Toate celelalte obiecte disponibile urmează calea motorului, din ordinul comandantului.

Un moment se pare că nava se poate menţine la înălţimea la care se găseşte şi că vom ajunge [la adăpost]. Barograful indică din nou o uşoară coborîre. Cîteva butoaie de benzină, ultimul balast aflat la bord, sînt aruncate. Telegraful fără fir lansează insistent semnale de ajutor urgent..."

Căpitanul secund J. Reinstrom: *„După ce am trecut Dunărea, inginerul de bord a examinat dirijabilul şi a constatat că din două celule se pierduse tot gazul şi că dirijabilul mai prezenta şi în alte părţi pierderi destul de însemnate.*

Dat fiind faptul că dirijabilul cobora din ce în ce mai mult, am fost nevoiţi să aruncăm peste bord toate obiectele care nu erau indispensabile. Din cauza spargerii celulelor, dirijabilul pierduse 10 000 m³ de gaze. Trebuia să aruncăm mereu obiecte peste bord, spre a preîntîmpina prăbuşirea. Am sacrificat pînă şi paraşutele şi începusem să demontăm chiar instalaţia de radiotelegrafie. Ştiam că nu vom mai ajunge la Timişoara.

Pe la patru dimineaţa, cînd ne aflam la vreo şase km de Tîrnovo, dirijabilul s-a prăbuşit cu mare iuţeală de la o înălţime de 1 000 metri. Se prăbuşea aproape vertical, cu vîrful înainte. Cînd s-a lovit de pămînt, ne-am pierdut cunoştinţa. Cînd ne-am revenit în fine, am ieşit de sub dărîmături şi priveam buimăcit ceea ce a mai rămas din frumoasa noastră navă". ■

În p. 9: un Zeppelin de acelaşi tip cu Z.181 care ameninţase capitala României în 1917 la decolarea din hangar...

...şi imaginea unui astfel de aparat după ce a fost doborît

MIRCEA CEL MARE:

oştean şi

diplomat iscusit

Dr. MIHAI MAXIM

În anul 1369, Ţara Românească — aflată pe atunci sub conducerea lui Vlaicu-Vladislav — înfrunta pentru prima oară forţele unui nou şi puternic inamic ce se ivise la hotarul dunărean: statul otoman! Deşi această primă ciocnire s-a desfăşurat la sud de Dunăre şi s-a încheiat cu o izbîndă românească, era evident că, mai devreme sau mai tîrziu, teatrul luptelor se va muta pe teritoriul românesc şi, de asemenea, că lupta nu constituia decît începutul unui şir de confruntări şi a unei primejdii deosebit de grave ce ameninţa independenţa ţărilor române. Desfăşurarea rapidă a evenimentelor confirma aceste temeri. Rînd pe rînd, teritorii sîrbeşti (după dezastrul de la Kossovo Polje — Cîmpia Mierlei, din 1389), greceşti, albaneze şi bulgare au căzut sub loviturile otomane.

În toamna anului 1390, o ceată de akîngii (oaste neregulată, de izbire, de informare şi de pradă) a întreprins cea dintîi incursiune asupra Ţării Româneşti, cîrmuită în acel moment de Mircea voievod, cel pe care contemporanii şi urmaşii aveau să-l denumească cel Mare — în chip de respect pentru vitejia şi înţelepciunea sa[1] şi cel Bătrîn (fiind primul din şirul voievozilor cu acest nume). Încă de la urcarea sa pe tronul Ţării Româneşti (septembrie 1386), expansiunea otomană se profila drept cea mai gravă primejdie pentru independenţa ţării. Pentru stăvilirea acestui pericol — obiectivul extern central al domniei —, voievodul român a folosit o gamă largă de mijloace: de la împotrivirea pe cîmpul de luptă la încercarea de constituire de coaliţii balcanice; s-a străduit apoi să exploateze contradicţiile şi disensiunile din tabăra otomană şi, cînd toate aceste încercări au fost epuizate, a ştiut să asigure — vădind o deosebită supleţe diplomatică — un statut politic, prin care Ţara Românească, ca şi Moldova lui Ştefan cel Mare, şi-a conservat, vreme de secole autonomia.

„Ca să se odihnească ţara în pace"

Calităţile marelui domn au fost evidenţiate în forme specifice, atît de cronicarii europeni, cît şi de cei otomani.

Astfel, referitor la această primă incursiune otomană, din 1390, tradiţia istorică bulgară a păstrat amintirea viguroasei replici româneşti, condusă de Mircea vodă, care, împreună cu contraofensiva bulgară dirijată de Ştraţimir, ruda şi aliatul domnului român, a dus la restaurarea ţarului pe tronul de la Vidin: „Mircea, voievodul valah — scrie cronica bulgară — i-a lovit pe turci şi i-a nimicit rău şi abia au scăpat". Riposta românească a continuat energic, Mircea hotărînd să-i lovească pe akîngii chiar în cuibul lor de la Karînovasî (azi Karnobat, în R.P. Bulgaria) la circa 36 ceasuri depărtare de Dunăre. În anul 1392 sau 1393 (opiniile istoricilor diferă), domnitorul român a trecut fulgerător la sudul Dunării şi a căzut pe neaşteptate asupra akîngiilor. Surpriza a fost atît de năprasnică, încît — după cum notează cronicarul otoman Idris Bitlisi — „mulţi musulmani au fost făcuţi *şehid* [au căzut pentru Islam — *n.n.*] în această ciocnire, unde el [Mircea] a fost victorios şi fiii poporului islamic au fost luaţi prizonieri sau jefuiţi. Dintr-o parte sau alta, emirii de la graniţele Rumeliei vestiră la înalta ureche a sultanului [acesta era în Anatolia ocupat cu potolirea disputelor dintre principii turcomani] şi cerură întoarcerea acestuia pentru a-l respinge pe acest necredincios".

Revenit din Asia Mică, Baiazid Yildîrîm (Bayezid

[1] Prodigioasa personalitate a marelui voievod a fost evocată de numeroase ori în paginile revistei noastre, fie în articole consacrate întregii domnii, fie în studii, evocări şi reconstituiri istorice consacrate unor momente ale îndelungatei sale domnii: *Magazin istoric*, nr. 3/1967, 4,5/1970, 1,10/1971, 1/1972, 1/1973, 12/1974, 9/1976, 8/1978, 11/1979, 3,4/1980, 7,12/1981, 6/1982, 3,4/1984.

Yildîrîm=Fulgerul)a reluat, cu energie sporită, campania de cuceriri. Profitînd de lipsa de unitate a forţelor bulgare, de neînţelegerile dintre Şişman şi Şraţimir, cei doi fii ai ţarului Ioan Alexandru, care-şi împărţiseră moştenirea părintească în două ţarate — cel de Tîrnovo şi cel de Vidin — în iulie 1393, Baiazid a cucerit ţaratul de Tîrnovo, transformîndu-i teritoriul în paşalîc. Pentru prima oară Ţara Românească se învecina direct cu statul otoman.

Invazia s-a şi produs în toamna anului următor sau mai probabil în primăvara lui 1395[1].

Bătălia, desfăşurată la Argeş („Arkîş" — cum menţionează izvoarele otomane) sau la Rovine (potrivit cronicilor sîrbeşti), s-a încheiat cu o strălucită izbîndă a oştii Ţării Româneşti. O recunosc, în formă indirectă, înseşi cronicile otomane. Fără să precizeze de partea cui a fost victoria, cronicarii au scris, de exemplu, despre numărul mare al celor căzuţi din oastea lui Baiazid. „Mircea ghiaurul — nota cronicarul Orudj — aducînd cu el oaste, a venit împotriva sultanului Baiazid şi întîlnindu-se unul cu altul s-a dat o mare bătălie, astfel încît *atît din partea musulmanilor, cît şi din partea ghiaurilor mulţi au fost măcelăriţi: de amîndouă părţile au murit mulţi oameni* [s.n.]".

De menţionat că Mircea a fost nevoit să înfrunte singur duşmanul. Regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, cu care la 7 martie 1395 Mircea încheiase un tratat de alianţă, nu i-a venit în ajutor, ci l-a „părăsit", cum singur avea s-o recunoască mai tîrziu faţă de nobilii săi. Această izolare, la care s-au adăugat şi alte împrejurări neprielnice l-au împiedicat pe Mircea voievod să fructifice pînă la capăt izbînda obţinută pe cîmpul de luptă. „Deci după ce au făcut Mircea vodă aceste izbînde, văzînd obrăznicia turcilor [e vorba mai ales de atacurile prădalnice ale akîngiilor] s-au împăcat cu ei şi i-au fost dînd poclon, pentru ca să se odihnească ţara cu pace", se consemnează într-o cronică. Şi izvoarele otomane menţionează că „în cele din urmă Yildîrîm a făcut pace cu voievodul Ţării Româneşti".

Care va fi fost realitatea? Potrivit tradiţiei, după episodul din 1395, Mircea nu a plătit un tribut permanent, anual, care, în concepţia islamică simboliza o stare de supunere, ci numai sume episodice, cu titlu de dar, ca o „răscumpărare temporară a păcii", fără ca prin aceasta independenţa Ţării Româneşti să fi fost în vreun fel afectată. Înseşi izvoarele istorice — Radu Popescu, cronicarul, de pildă — le numesc în chip constant „plocoane" şi nu tribut sau haraci.

La încheierea acestei păci, în care, deşi învingător, Mircea proceda la plata unor daruri, contribuise nu numai faptul că voievodul fusese lăsat singur în faţa otomanilor, ci şi situaţia internă din Ţara Românească, în care o parte a boierimii trecuse de partea acelui Vlad pe care istoriografia modernă l-a consemnat sub numele de Vlad Uzurpatorul. În tentativa sa, vremelnic reuşită, de a-l înlătura pe Mircea din domnie, Vlad a căutat să-şi asigure protecţia a două puteri ale vremii: regatul Poloniei (printr-un tratat din 26 mai 1396, Vlad s-a declarat vasal al regelui Vladislav Jagello) şi cu Imperiul otoman. Nu este deci exclus ca Vlad să fi fost cel dintîi care a încheiat un „act de pace" *(sulh, ahdnâme)* cu otomanii, pe care mai tîrziu istoriografia l-a asimilat cu o „capitulaţie", punîndu-l în seama lui Mircea.

Promotor al alianţei balcanice

Evoluţia evenimentelor din anul 1396 a adus spectaculoase răsturnări de forţe în sud-estul european, care s-au răsfrînt şi asupra Ţării Româneşti. La chemarea lui Sigismund de Luxemburg, cavalerii Europei centrale şi apusene au organizat o cruciadă antiotomană, căreia i s-a alăturat şi Mircea cu oastea rămasă credincioasă. Încă din primăvara anului 1396, Mircea voievod iniţiase mai multe acţiuni pentru înlăturarea lui Vlad, consolidîndu-şi treptat poziţia asupra unor zone tot mai întinse din Ţara Românească.

La Nicopole însă, în 28 septembrie 1396, oastea cruciată a suferit o catastrofală înfrîngere. Victorios, Baiazid a pus capăt ţaratului de la Vidin, pe care l-a transformat în paşalîc. Perspectivele sumbre ce se profilau şi pentru Ţara Românească au făcut ca şi acea parte a boierilor (tot mai puţini la număr) care se raliaseră lui Vlad, să treacă de partea lui Mircea — domnul care se dovedise singurul capabil să se opună eficient ofensivei otomane. Asediat la cetatea Dîmboviţei, Vlad a fost luat prizonier, Mircea redevenind stăpînul întregii ţări. Învingător în confruntarea directă de la Rovine cu Baiazid, domnul Ţării Româneşti a găsit deci ulterior resurse pentru a depăşi dificila situaţie internă (creată de Vlad I) şi să-şi restabilească autoritatea în întreaga ţară.

---

[1] Părerile istoricilor cu privire la data şi locul bătăliei diferă, informaţiile furnizate de cronici — făcute cu întîrziere de decenii şi chiar secole de la desfăşurarea evenimentului — fiind contradictorii. Astfel, potrivit datelor din cronicile otomane „bătălia de la Argeş" s-ar fi desfăşurat în al şaptelea an al domniei lui Baiazid, ceea ce, prin transformarea anilor Hegirei cu cei ai erei noastre, ne dau ca dată a bătăliei anul 1395-1396. Zece dintre cronicile sîrbeşti (care repetă însă un model tîrziu), afirmă că bătălia a avut loc la 10 octombrie 1394; alte 29 cronici afirmă că lupta s-a desfăşurat la 17 mai 1395. Există şi alte dovezi documentare solide în sprijinul acestei ipoteze privind data principalei confruntări. Aceasta nu exclude însă posibilitatea ca între Mircea şi otomani să fi avut loc mai multe bătălii, fapt sugerat şi de unele izvoare istorice: unele vorbesc de bătălia de la Argeş („Arkîş" — în cele otomane), altele de o luptă la Rovine, al cărei loc de desfăşurare este greu de precizat.

Despre desfăşurarea a două lupte avea ştiinţă, de pildă, şi cronicarul bizantin Giorgios Sphrantzes. După informaţiile lui „au avut doao războaie Mircea vodă cu Baiazit, împăratu turcesc, unul către Nicopoea, altul pă apa Ialomiţei şi la amîndoao l-au biruit pe Baiazit-bei". Contopirea mai multor lupte într-una singură este sugerată şi de alte izvoare. Astfel, un document din sec. XVI pomeneşte de faptul că lupta de la Argeş ar fi durat „o săptămînă". Or, se ştie, că principiile de purtare a războiului în evul mediu făceau ca o luptă să nu dureze mai mult de o zi — *n.a.*

Începutul veacului XV avea să se arate sub auspicii favorabile pentru Ţara Românească. În anul 1402, sultanul Baiazid a fost învins şi luat în captivitate de către, Timur Lenk, pierzîndu-şi curînd viaţa în prizonierat[1]. Între fiii sultanului au izbucnit aprige lupte pentru tron; principatele anatoliene la rîndul lor, s-au desprins de statul otoman, iar popoarele balcanice subjugate au iniţiat răscoale antiotomane (1405 în Bulgaria, 1407 în Albania etc.).

În aceste condiţii, Ţara Românească a devenit centrul contraofensivei balcanice împotriva forţelor otomane, în fruntea acţiunilor de raliere a forţelor din sud-estul continentului aflîndu-se **marele voievod Mircea**. Prestigiul domnului Ţării Româneşti în aceşti ani era atît de mare, încît în 1403 Manuel II, împăratul din Constantinopol (Imperiul bizantin devenise practic o „insulă" în jurul acestui oraş), voind să-şi fixeze atitudinea faţă de diferiţii pretendenţi otomani, a vrut mai întîi să afle părerea lui Mircea, ceea ce presupune şi legături de colaborare antiotomană.

Acţiunea pentru atragerea în coaliţia antiotomană a noi forţe a continuat în această perioadă. După o nouă întîlnire cu „craiul" maghiar la Severin (întîlnire pe care o menţionează şi într-un document de danie pentru mănăstirea Tismana din anul 1406) Mircea s-a împăcat cu despotul sîrb Ştefan Lazarevici (acesta ca şi Constantin Dejanovič şi Marko Kraljevič[2]) participase în tabăra otomană la campania din 1394-1395. Într-o diplomă dată mănăstirilor Tismana şi Vodiţa, prin care le dăruia diverse stăpîniri în Serbia, cneazul sîrb vorbea de libertatea recîştigată recent de ţara sa, ceea ce indică, de asemenea, încheierea unei alianţe româno-sîrbe.

Pentru a slăbi pe otomani, domnitorul român a **întreţinut legături şi** cu mişcarea de eliberare a principatelor anatoliene Karaman, Djadar (Sinope) şi altele. *Domnul Ţării Româneşti a realizat, astfel, o largă coaliţie antiotomană, care grupa pe lîngă forţele creştine din sud-estul continentului şi forţele centrifuge din Rumelia şi Anatolia, bucurîndu-se de largul sprijin al maselor populare*

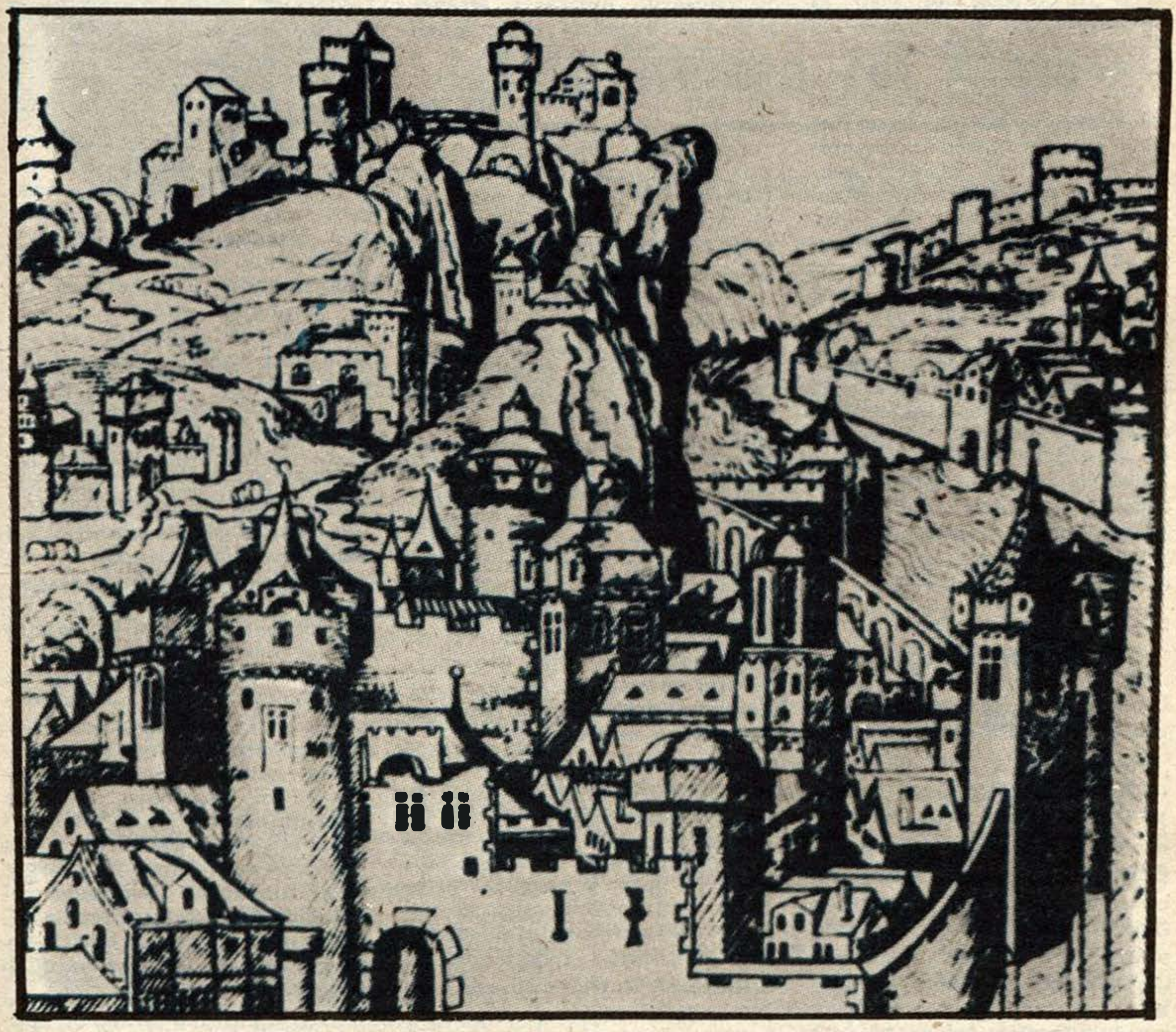

Un oraş din Ţara Românească, aşa cum este imaginat într-o gravură din veacul XV

[1] *Magazin istoric*, nr. 8/1971 şi 9/1975; 9/1978.

din Peninsula Balcanică dornice să înlăture stăpînirea otomană. Inițiativele lui Mircea reies limpede din cronica lui Mustafa Ali *Künh ül-ahbar (Chintesența știrilor)*: „În timp ce Musa [unul din fiii lui Baiazid, pretendent la tron] se afla la Isfendiyar, beiul de Sinop, au sosit la Isfendiyar sol și scrisoare de la voievodul Țării Românești". Explicația acestei solii era aceea că în lupta dintre fiii lui Baiazid, Mircea acordase sprijinul său unuia dintre pretendenți, Musa, în detrimentul celui mai mare, Süleyman. Potrivit afirmațiilor din *Chintesența știrilor*, Mircea intenționa să și-l facă ginere pe Musa, ca astfel, „să domnească după voia lui în țara sa..., iar poporul din acel vilaiet [țară] să fie ferit de răutățile akîngiilor și nimeni să nu rîvnească la țara sa și să nu o calce". Și din acest pasaj — indiferent de faptul că alte izvoare nu atestă o atare intenție de înrudire — reies mobilurile adînci, legate de independența Țării Românești, pe care le nutrea Mircea voievod.

Independența — supremul obiectiv

A fost un adevărat triumf al lui Mircea faptul că — în urma unui șir de victorii obținute de oastea al cărei nucleu principal îl constituiau trupele muntene — în 1411 emirul Musa a fost înscăunat la Adrianopol. Din păcate, Musa nu a reușit să se mențină pe tron decît doi ani. Rivalul său, fiul mai mic al lui Baiazid, Mehmed Celebi, a strîns, treptat, în jurul său toate grupările otomane, a înfrînt și răzmerița inițiată de șeicul otoman reformator Bedreddin (susținută de Mircea) și a reînceput campania ofensivă otomană, vremelnic întreruptă.

Victoria finală a lui Mehmed I (1413-1421), în lupta pentru tronul otoman, atacurile tot mai greu de stăvilit ale akîngiilor, deteriorarea raporturilor cu Ungaria și, în general, întreaga evoluție a situației internaționale au determinat, pînă la urmă, reorientarea pe termen lung a politicii lui Mircea. Era, în fond, o reluare, pe o bază fermă și asigurînd Țării Românești condiții mai favorabile, a legăturilor din 1395. Acest statut politic, care conserva entitatea statală a țării era expresia remarcabilei capacități de rezistență și a forței de intervenție de temut, de care, în cele aproape trei decenii ce se scurseseră între timp dăduse dovadă, tot timpul, principatul de la sud de Carpați în frunte cu viteazul și înțeleptul său voievod.

În noul context politic, Mircea a mai încercat totuși o soluție diplomatică. În 1411 el a încheiat un tratat de alianță *(foedera inviolabilis amiciae)* cu regele Poloniei, ca un scut de apărare împotriva presiunilor maghiare. Dar apropierea polono-ungară realizată ulterior și înțelegerea dintre cele două regate de la Lublau (1412) au anulat practic efectele tratatului muntean-polon. Mai mult, suveranul polon a mediat chiar o pace-armistițiu ungaro-otomană, ceea ce arăta că, de fapt, marile puteri ale răsăritului european nu erau interesate decît de satisfacerea propriilor interese.

În aceste condiții, Mircea s-a aflat în situația în care, spre sfîrșitul veacului, va fi și Ștefan cel Mare. Ambii domni români, rămași singuri în fața presiunilor otomane, au fost nevoiți să accepte plata tributului în schimbul garantării „independenței tributare" după expresia lui N. Iorga (tradiția a pus acest act pe seama fiilor lor, Mihail I și, respectiv, Bogdan III), acceptînd plata tributului, interpretat însă doar ca un preț al păcii. Astfel, „prin tratate", „nu ca învinși, ci ca învingători", cedînd „nu sub presiunea armelor, ci sub anumite condiții" (cum s-a exprimat, în 1490 vorbind despre Ștefan cel Mare, umanistul italian F. Buonacorsi-Callimachus), domnii români au primit acele *ahdnâme* („capitulații", „acte de legămînt", „tratate"), cum au dovedit în mod incontestabil înseși sursele otomane[1].

Redactate în termeni generali, în sensul garantării neagresiunii și asigurării protecției otomane, aceste acte se acordau în schimbul unei politici externe concertate, a plății haraciului și al unor obligații militare rezultînd din clauza atît de răspîndită „să fii prieten prietenilor mei și dușman dușmanilor mei".

Existența unui atare legămînt pentru Mircea este în chip explicit menționată de cronicarul Idris Bitlisi, care preciza că e vorba de un „pact al protecției" *(zimmet)*. Și cronicarul bizantin Laonic Chalcocondil avea știință de un asemenea tratat, căci el notează că „domnul Daciei trimițînd soli [la Mehmed I], a încheiat un tratat de pace, cu condiția să aducă tribut".

Urmînd unei rezistențe armate redutabile, *această soluție politică aducea Țării Românești un statut internațional realist și de durată, cel mai favorabil cu putință în condițiile date și în perspectivă. El garanta păstrarea țării, cu toate instituțiile, pămînturile, armata, credința, limba și legile sale,* în timp ce statele balcanice — iar din sec. XVI și Ungaria — au fost pe rînd înghițite de puterea otomană și transformate în pașalîcuri. Soluția „răscumpărării păcii" printr-o „convenție durabilă" cu Poarta a constituit, după N. Iorga, una din acele „inițiative românești de istorie universală", care pun în lumină dimensiunile europene ale personalității domnului român.

Or, dăinuirea statului, pacea și liniștea locuitorilor săi, la adăpost de atacurile otomane și ale altor agresori, constituiseră permanent, vreme de 32 ani, obiectivul suprem al politicii marelui domnitor. ■

---

[1] Asemenea acte nu erau elaborate sub forma unui tratat amănunțit, cu drepturi și obligații reciproce, așa cum credeau patrioții români în 1772, atunci cînd au invocat pentru prima oară Capitulațiile pentru dovedirea autonomiei principatelor. Asemenea obligații erau presupuse, ele fiind incluse în așa-numitele „tratate de protecție tributară" *(ahd ad-dhimma)*, acordate încă din anul 632 de profetul Mahomed, de aceea stipularea lor nu mai era strict necesară.

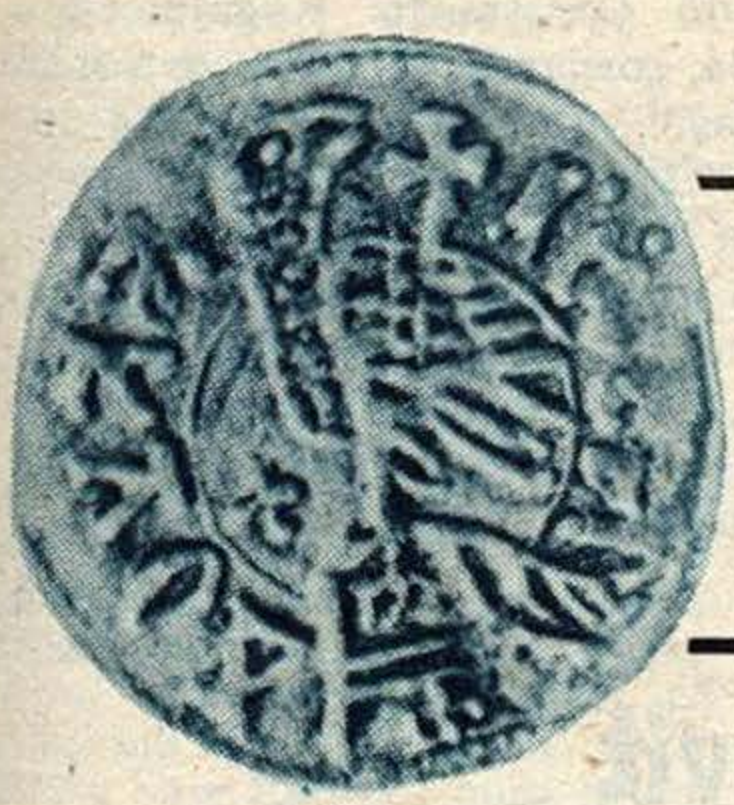

RADU I —

viteazul părinte

al lui Mircea cel Mare

CONSTANTIN KOGĂLNICEANU

În 1927, revista *Arhiva* din Iaşi publica studiul *Radu I*, semnat de Constantin Kogălniceanu, o primă sinteză consacrată domniei acestui voievod din a doua jumătate a sec. XIV, *tatăl lui Mircea cel Mare*. Continuînd opera predecesorilor săi, Radu I s-a ilustrat prin eforturile sale de păstrare şi apărare a integrităţii şi independenţei statului muntean, operă politică dezvoltată de fiul său Mircea, voievodul care a marcat o epocă de glorie şi înflorire în dezvoltarea Ţării Româneşti.

Autorul studiului făcea parte din familia Kogălnicenilor[1], în rîndurile căreia interesul pentru istorie s-a bucurat de o aleasă şi statornică tradiţie.

În veacul XVIII, Constantin Kogălniceanu (străbunicul marelui revoluţionar şi luptător pentru unire) a alcătuit o *Istorie a lu̇drii Ţarigradului*. Enache Kogălniceanu a realizat o continuare a *Cronicii lui Amiras*, fiind considerat ultimul cronicar al Moldovei feudale. Tradiţia studierii istoriei a fost continuată în mod strălucit de Mihail Kogălniceanu, autorul unei impresionante opere, om politic însufleţit de înaltele idealuri ale unităţii şi independenţei naţionale, militant pentru realizarea statului român modern.

Pasiunea pentru istorie nu l-a ocolit nici pe Constantin Kogălniceanu (1855-1938), fiul cel mai mare al lui Mihail Kogălniceanu. Urmase studii de drept în Germania şi Franţa. Consacrîndu-se diplomaţiei, a îndeplinit funcţii de secretar de legaţie. Urmînd exemplul înaintaşilor săi, s-a preocupat şi de cercetările istorice, îndeosebi de cele privind începuturile statelor feudale româneşti. A publicat, în 1903, un prim volum dintr-o proiectată *Istorie a românilor*, iar în 1936 un altul, privind *Istoria veche a românilor*. Alte studii i-au apărut în *Convorbiri literare*, dintre care amintim: *O genealogie* (1912), *Biserica Sf. Nicolae Domnesc de la Curtea de Argeş* (1922), *Sf. Nicolae Domnesc* (1924), *Negru Vodă* (1926), şi care se referă la una din cele mai puţin cunoscute din domniile de început ale Ţării Româneşti, cea a lui Radu I.

Cine a fost Radu I? Surscle istorice conţin relativ puţine ştiri referitoare la viaţa şi personalitatea sa. Multă vreme, domnia lui Radu I a fost contestată sau pusă sub semnul îndoielii, voievodul fiind confundat cu Radu Negru, legendarul întemeietor al Ţării Româneşti. Dimitre Onciul, în secolul trecut, apoi I. Minea şi G.I. Brătianu, în primele decenii ale secolului nostru, au adus informaţii şi precizări importante privind viaţa şi faptele sale.

Un succint portret al lui Radu I a conturat în 1944 P.P. Panaitescu, în monografia consacrată fiului acestuia, Mircea cel Bătrîn. „Mircea, zis numai tîrziu cel Bătrîn, adică cel vechi, spre a-l deosebi de cel tînăr, adică cel nou, Mircea Ciobanul din veacul al XVI-lea, căci la noi nu se obişnuia numărătoarea domnilor cu acelaşi nume, era fiul lui Radu Vodă, poreclit Radu Negru, care a fost considerat mult timp ca întemeietorul ţării, într-o vreme cînd în cronici lipseau ştiri despre domnii cei mai vechi. Radu fusese un ctitor de mănăstiri şi de scaune noi de episcopi, chiar şi pentru catolici. A terminat minunata Biserică Domnească Sf. Nicolae de la Argeş, cu picturi pline de viaţă, podoabă a artei neobizantine lîngă curţile bolovănite de acolo: bătuse monede de argint, pe care e înfăţişat ca un cavaler apusean îmbrăcat în zale, cu coif, pavăză şi lancie. Se încumetase să lupte

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1977.

cu Ludovic cel Mare al Ungariei și respinsese oștile lui care năvăliseră asupra țării sale, apoi se împăcase cu dînsul, ca un stăpînitor cuminte ce era".

Mai recent, Constantin C. Giurescu și Dinu C. Giurescu în *Istoria românilor* (vol. II, București, 1976) prezintă locul și rolul voievodului Radu I în cadrul luptei pentru libertate și neatîrnare a statelor române în a doua jumătate a sec. XIV. Denumirea de „înțelept" atribuită de contemporani tatălui lui Mircea cel Mare, subliniază cei doi autori, „dovedește prestigiul și faima de care s-a bucurat voievodul muntean în fața străinilor".

Reproducem, în cele ce urmează, din studiul publicat de Constantin Kogălniceanu în revista *Arhiva*, „organul Societății istorico-filologice din Iași", anul XXIV, nr. 3-4, iulie-octombrie 1927, acele părți care se referă în mod direct la domnia lui Radu I. Transcriindu-le conform normelor ortografice actuale, am păstrat particularitățile stilistice ale autorului. Titlul, intervențiile explicative în text, în paranteze drepte, precum și notele de subsol ne aparțin.

Ioan LĂCUSTĂ

Voievod „prea slăvit prin legendă și uitat de istorie"

Domnit-a Radu și dacă a domnit, cînd a domnit?

Căci dacă, după tradiția literară, el a fost confundat cu legendarul Negru-Vodă al tradiției populare, care a întemeiat voievodatul cîmpulungean și dacă a fost substituit predecesorilor săi, atribuindu-i-se cele mai multe din faptele, meritele și zidirile acestora, mulți din istoricii noștri s-au îndoit de domnia sa efectivă.

Dar aceste îndoieli nu sînt întemeiate. Radu a fost mai întîi asociat la domnie de fratele său Vladislav I sau Vlaicu [1364-c. 1377] și a urmat în domnie acestuia după moartea sa. Dovadă despre asociația sa la domnie este moneda care întrunește numele lui Vladislav și al lui Radu și dovadă despre domnia sa, după moartea fratelui său, sînt monedele sale.

Dar dacă domnia lui reală este în afară de orice îndoială, este foarte anevoie de a stabili cînd a domnit, pînă cînd și, mai cu seamă, de cînd, deoarece nici un hrisov din domnia sa n-a fost încă descoperit.

Vladislav I și Radu I erau amîndoi fiii lui Alexandru I [Nicolaé Alexandru, 1352-1364], dar pe cînd e cert că cel dintîi era fiul său din prima sa căsătorie, în ceea ce privește pe Radu unii istorici sînt de părere că a fost fiul soției a doua, catolica Clara[1].

Radu era căsătorit cu Calinichia[2], fiica cneazului sîrb Lazăr.

Radu, asociat în ultimii ani la domnie de fratele său Vladislav, a succedat acestuia după moartea sa. Dar cînd s-a întîmplat aceasta? În genealogia Basarabilor [studiul lui C. Kogălniceanu *Tabloul genealogic și cronologic al Basarabilor*, București, 1912] susțineam că Vladislav ar fi trăit și domnit pînă la 1383. O notiță dintr-o cronică italiană, asupra căreia a atras atenția pentru prima oară G.I. Brătianu, arată că această părere era eronată, că Vladislav n-a domnit decît pînă pe la 1376, căci în 1377 domnea deja fratele său Radu I.

Negru Vodă
sau Radu Negru, legendarul
întemeietor
al Țării Românești
cu care,
multă vreme,
a fost confundat
Radu I
(gravură din 1859
reprodusă din
revista Magazin
pitoresque)

În p. 15: *dinar*
de argint
emis de Radu I,
avînd pe avers
un coif cu acvilă
și inscripția
Io Radoula

[1] Nicolae Alexandru a avut din prima căsătorie, cu Maria, pe Vladislav, Radu și Elisabeta (căsătorită cu Ladislau de Oppeln, palatinul Ungariei); din a doua căsătorie, cu Clara, a avut două fiice: Ana (căsătorită cu Strașimir [Stratimir], țarul bulgar din Vidin) și Anca (soția lui Ștefan Uroș, țarul sîrbilor).

[2] Nu se cunoaște numele adevărat al soției lui Radu I (mama lui Mircea cel Bătrîn). Calinichia era numele monahic, luat după ce se călugărise.

În cronica italiană a lui Andrea Gataro, se află menţiunea unei scrisori a lui Ludovic al Ungariei, adresată lui Francisc de Canara, senior în Padua, scrisă în luna septembrie 1377, spre a-i anunţa o victorie, ce repurtase asupra lui „Radome, Turco e re di Bulgheria".

Regele Bulgariei din Vidin era atunci Straşimir [Sracimir], cumnatul lui Vladislav I şi al lui Radu I, iar regele Bulgariei din Tîrnovo era Şişman[1]. Este evident, dar, că Radome nu poate fi decît Radu sau Radule, cum e trecut în cronicile sîrbeşti. De aci rezultă că în iulie 1377, cînd avu loc această luptă, nu mai trăia Vladislav I şi voievod al Ţării Româneşti era fratele său Radu I.

În ultimii ani ai domniei sale, cînd îşi asociase şi pe frate-său Radu, Vladislav I se afla în duşmănie cu regele Ungariei. El se aliase chiar prin 1374 cu turcii, în urma cărei alianţe se vede că ocupase Nicopolul. Radu, succedînd fratelui său, continuă politica acestuia faţă de regele Ungariei. Schimbarea de domnie trebuie să fi avut loc pe la începutul anului 1377 sau, mai probabil încă, în anul 1376, cînd vedem pe Ludovic numind un ban unguresc la Severin, ceea ce însemna o declaraţie de război.

Precum regele Ludovic pornise cu război la urcarea pe tron a lui Vladislav contra acestuia, fiindcă [Vladislav] „fără a fi cerut — cum zice în diploma sa respectivă — şi obţinut consimţămîntul regelui maghiar, domnul său firesc, proclamîndu-se domn cu voia şi în înţelegere cu poporul său", acum el [Ludovic] porni război contra lui Radu I. Campania avînd loc în iulie 1377 şi ţinînd seamă de timpul necesar pentru pregătirea campaniei de către regele Ludovic, e probabil că urcarea pe tron a lui Radu avu deja loc în 1376, cînd apare în diplome şi banul unguresc de Severin.

Radu I era aliat [în această luptă] cu cumnatul său Straşimir, regele bulgar din Vidin, cît şi cu turcii. Campania lui Ludovic avu dar loc contra acestor trei inamici, cum e zis deslusit în textul primitiv al cro-

Piatra de mormînt a tatălui lui Mircea cel Mare

nicii italiene. Bătălia avu loc după cronica italiană, „nele parti d'Ongaria", adică despre părţile Ungariei, probabil în regiunea Severinului, de unde Ludovic atacase şi pe Vladislav I. Dintr-o parte şi din alta ar fi fost patruzeci de mii de luptători. Lupta fu înverşunată şi, la un moment, Ludovic era în pericol de a fi zdrobit mai cu seamă din cauză că Senioria de Veneţia ar fi dat zece mii de armure complete infidelilor, dîndu-le astfel putinţa de a echipa zece mii de călăreţi.

După cronica italiană, Ludovic ar fi repurtat o izbîndă strălucită, după cum ar fi scris el lui Francisc de Padua.

Istoricul austriac A. Huber [într-un studiu publicat în 1885] a contestat această victorie, ba chiar lupta însăşi. Şi în adevăr, dacă Ludovic ar fi repurtat o victorie atît de strălucită, este de mirat, cum e şi părerea lui Huber, cum că nu se face menţiune despre această victorie nici în scrisorile papale, nici în una din cronicile occidentale, şi Huber conchide că această luptă nici n-ar fi avut loc. Din cronica italiană, se constată că lupta a avut loc, dar probabil că rezultatul n-a fost o victorie strălucită, ci Ludovic de-abia a putut respinge şi scăpa de pericolul personal. În scrisoarea sa, se poate că Ludovic, spre a masca o înfrîngere, sau exagerînd succesul obţinut, să fi anunţat o victorie strălucită, după cum Matei Corvin, un secol mai tîrziu, rănit şi învins de Ştefan cel Mare, la Baia, anunţa amicilor săi din Ragusa o mare izbîndă ungară.

În orice caz, Ludovic nu reuşi nici a impune un ban la Severin, care rămase în posesiunea lui Radu I, nici a-l sili pe acesta de a-l recunoaşte ca suveran, deoarece într-o diplomă, din acelaşi an, 1377, din 19 noiembrie, recunoaşte el singur aceasta, mîngîindu-se „cu speranţa că va ajunge a pune iarăşi mîna pe Ţara Românească..."

Această luptă arată că Radu „prea slăvit prin legendă şi uitat de istorie" [cum îl numeşte G.I. Brătianu] n-a fost numai un pios ctitor de mănăstiri şi biserici, dar totodată şi un războinic viteaz, împotrivindu-se celui mai puternic monarh din timpul său. De aceea îl şi vedem reprezentat pe monedele sale ca un cavaler armat din cap pînă în picioare — caz chiar unic în numismatica noastră.

Dar dacă Banatul Severinului cu cetatea şi cu partea olteană din întregul Banat dincoace de Carpaţi, tocmai graţie acestora a rămas în stăpînirea voievodului

[1] În 1371, ţaratul bulgar s-a împărţit în două: ţaratul de Tîrnovo, condus de Ivan Şişman (1371-1393), şi ţaratul de Vidin, condus de Ivan Straşimir (1371-1396); odată cu cucerirea acestor ţarate de către otomani, Bulgaria a fost transformată în provincie a Imperiului otoman.

român, feudele de dincolo de Carpaţi, ducatul Făgăraşului şi al Amlaşului au continuat a rămîne în stăpînirea ungară, cum fuseseră şi în ultimii ani de domnie a lui Vladislav I. Se vede însă că, pe la sfîrşitul domniei sale, el s-a împăcat cu regele Ludovic, regele Ungariei redînd vasalului său feudele transilvănene, căci Banatul Severinului rămăsese în stăpînirea lui Radu.

Restabilirea relaţiunilor prieteneşti între Ţara Românească şi Ungaria avu deja loc în anul 1379; cel puţin din acest an există o bulă papală, prin care se concede călugărilor minoriţi dreptul de a înfiinţa anumite mănăstiri în „Basarat", adică în ţara lui Basarab sau Ţara Românească, ceea ce nu se poate admite decît fiind pace între aceasta şi Ungaria. De aceea este probabil că episcopia catolică la Severin a fost înfiinţată în această epocă, deoarece figurează ca în fiinţă, în *Liber Cancellariae Apostolicae*, scris pe la anul 1380. În 1 mai 1381, fu înfiinţată, după îndemnul regelui Ludovic, o a doua episcopie catolică la Curtea de Argeş, unde s-ar fi zidit şi o catedrală.

Radu I a fost unul din cei mai evlavioşi voievozi ortodocşi, zidind biserici şi mănăstiri sub îndemnul lui Nicodim. Se vede că Radu era în legături cu Nicodim de pe cînd acesta se afla încă în Serbia, în timpul domniei lui Vladislav I. În districtul Crainei [R.S. Serbia din Iugoslavia] există o bisericuţă zisă Mănăstiriţă, deasupra uşii altarului căreia se citea pînă mai deunăzi cuvîntul *Radu*, atribuită lui Radu şi lui Nicodim. E foarte probabil chiar că Nicodim a venit în Ţara Românească, după îndemnul lui Radu, în timpul domniei încă a fratelui său Vladislav I, după 1375, care zidi mănăstirea Vodiţa, după îndemnul lui Nicodim.

Radu zidi o biserică la Călimăneşti — unde, mai tîrziu, fiul său, Mircea cel Bătrîn, zidi mănăstirea Cozia — precum şi mănăstirea Cotmeana. Hasdeu atribuise zidirea acestui lăcaş lui Mircea, iară eu lui Dan I. Ambele păreri sînt eronate. În hrisovul lui Mihail I (1418-1420) din 12. iunie 1418, acesta zice: „Dat-am domnia mea această poruncă amînduror mănăstirilor, care sînt zidite de moşul domniei mele şi de părintele domniei mele de la Cozia a sîntei începătoarei de viaţă Troiţe, şi a sîntei Bunei-Vestiri care este de la Cotmeana..." Fiind sigur că Cozia a fost zidită de Mircea, nu mai încape nici o îndoială că Cotmeana a fost zidită de moşul lui Mihail I. Eu credeam că prin moş Mihail desemna pe unchiul său Dan, dar moş e bunic; prin urmare, Cotmeana a fost zidită de bunicul lui Mihail I, adică de Radu I.

Tot Radu I a zidit şi mănăstirea Tismana din temelie, dar muri înainte de a o fi isprăvit, după cum o aflăm din hrisovul fiului său Dan I, din 3 octombrie 1385, în care zice: Am aflat în pămîntul „domniei mele, la locul ce se numeşte Tismana, o mănăstire cu toate lucrurile nesăvîrşite, pe care răposatul întru fericire, blagocestivul Radu voievod, părintele domniei mele, din temelie a înalţat-o, şi scurtîndu-i-se viaţa nu s-a săvîrşit..." Ea a fost terminată de către fiul său Dan I.

Radu I făcu daruri şi la Muntele Athos vechii mănăstiri Cutlumus, clădită sub împăratul Alexie Comnenul, restaurată de fratele său Vladislav I, pe la 1373, după îndemnul mitropolitului oltean Hariton, care se retrase, pe la 1386, în această mănăstire. Ea figurează şi sub denumirea de mănăstirea lui Hariton. De aceea vedem pe fiul său Mircea cel Bătrîn dăruind şi el Sfîntului Nicolae din Cutlumus satul Cireşovul pentru pomenirea sa şi a părinţilor săi, zicînd: „pentru că este a noastră mănăstire".

Se vede că Radu I a restaurat şi biserica domnească de la Cîmpulung, zidită de bunicul său Basarab I, unde este astrucat [înmormîntat] şi acesta şi tatăl său Alexandru I. De aceea tradiţia populară atribuie zidirea ei lui Negru-Vodă prin identificarea acestuia cu Radu presupusul ctitor al bisericii.

Din cauza legăturilor de rudenie nu numai cu ţarul sîrb Lazăr şi fiul său despotul Ştefan, dar şi cu ţarul bulgar din Vidin, Straşimir, cu care era cumnat, raporturile dintre aceste ţări şi Ţara Românească au trebuit să fie din cele mai strînse şi prieteneşti, deoarece Radu, ca şi frate-său Vladislav, precum şi fiii săi Dan şi Mircea, figurează, pînă astăzi, ca o maiestuoasă pleiadă de eroi, în baladele poporane ale acestor popoare.

Radu I ar fi murit, după Onciul, în 1384. Cred că Radu I a murit cu mult înainte, şi anume în anul 1382, înainte ca să fi murit regele Ludovic. Acesta, în ajunul morţii sale, în 15 martie 1382, ordonă castelanului din Orşova, ceea ce este iarăşi o dovadă că Severinul se afla în stăpînirea românilor, să privigheze cu atenţiune la hotarele de acolo şi să raporteze despre cele ce se vor întîmpla sau ce va auzi.

Aceasta denotă o schimbare a stării prieteneşti dintre ambele ţări în ultimii ani de domnie a lui Radu. Se vede că Radu, închizînd ochii, fiul său Dan I [1382-1386] succedîndu-i, refuză de a recunoaşte suzeranitatea maghiară

Este bine stabilit dar că Radu I a domnit în mod efectiv se poate zice, din 1376 şi pînă la 1382 şi că domnia acestui mare voievod nu se va mai pune la îndoială ca pînă acuma. ■

București — 2 septembrie 1944

PRELUDIU LA „AMURGUL ZEILOR"

Dr. EUGEN PREDA

„Poliția Judiciară Militară
Ministerul de război

REFERAT

București
14 septembrie 1944

Noi căpitan rez[ervă] N. Moisianu, procuror militar, delegat [al] M[inisterului de] R[ăzboi]
Văzînd delegația de cercetare dată nouă de dl. prim procuror militar șef al Poliției militare judiciare,
Văzînd actele de cercetare adresate relativ la moartea lor: baron Manfred von Killinger, fostul ministru al Germaniei la București, și a secretarei sale Hella Petersen,
Expunem următoarele:
În urma ruperei relațiunilor diplomatice dintre România și Germania, guvernul român a însărcinat pe prefectul Poliției Capitalei, dl. colonel Cristea[1], să ia măsuri pentru evacuarea localului Legației germane din București și pentru mutarea personalului legației și a tuturor celor cari se adăposteau acolo în localul liceului «Mihai Viteazul» din Bulev[ardul] Pache.
În executarea acestei însărcinări, dl. prefect al Poliției Capitalei, însoțit de Gh. Ionescu-Goangă, secretarul general al Prefecturii de Poliție, de lt. col. Traian Borcescu, de la S.S.I., de comisarul Gh. Palade, de un delegat al Frontului Patriotic[2], de agenți, de gardieni publici și de 20 membri ai Fron-

[1] Numit în această funcție la 1 septembrie 1944.
[2] Formațiunile de luptă patriotice, create și conduse de P.C.R.

În imagine: după 23 august 1944 forțele insurecționale române au lichidat rezistențele hitleriste din București. Ofițeri și soldați germani luați prizonieri în Capitală de către ostașii români.

tului Patriotic, s-a prezentat în dimineaţa zilei de 2 septembrie 1944, pe la orele 9, la sediul Legaţiei germane din Calea Victoriei nr. 176 şi aci a adus la cunoştinţa ministrului Germaniei la Bucureşti, baronul von Killinger şi ministrului Clodius, misiunea ce avea.

După ce aranjează cu aceştia modalitatea mutării şi a transportului, prefectul poliţiei trece în hallul legaţiei, unde dă ordinele necesare, în timp ce baronul von Killinger, în stare de enervare şi surescitare evidentă, trece într-o cameră alăturată; de unde imediat se aud două focuri de revolver.

Prefectul poliţiei, împreună cu însoţitorii săi, repezindu-se spre acea cameră, unde se auziseră detunăturile de armă, găsesc cadavrele lui von Killinger şi al secretarei sale Hella Petersen, întinse la pămînt şi într-un lac de sînge, iar lîngă fiecare cadavru cîte un revolver: lîngă cadavrul lui Killinger era un revolver cu butoi, cal[ibrul] 9 mm şi lîngă cadavrul secretarei Hella Petersen, un revolver Browning cal[ibrul] 7,65 mm; în cameră era totul în ordine şi nici o altă persoană străină.

Făcîndu-se percheziţia cadavrului lui von Killinger, pe lîngă alte obiecte s-a găsit asupra lui un pachetel cu un praf medicinal, care dat la analiză s-a constatat că este nitrat de stricnină.

Din cele de mai sus rezultă că moartea lui von Killinger şi a secretarei sale Hella Petersen este datorită unei sinucideri".

Documentul citat, cercetat în arhivele româneşti, şi care, după cîte ştim, devine acum public pentru prima oară, permite stabilirea exactă a circumstanţelor celor petrecute la Legaţia germană din Bucureşti în zilele imediat următoare istoricului act de la 23 August 1944.

Deruta stîrnită în rîndurile conducerii naziste poate fi măsurată şi prin faptul că în timp ce ştirea „loviturii de trăznet" de la Bucureşti străbătuse toate meridianele, abia în după-amiaza zilei de 24 august 1944 o emisiune din Berlin a anunţat că I. Antonescu a fost „înlocuit" şi că s-a format un nou guvern care va continua lupta alături de Reich. În realitate, nu numai că un asemenea „guvern" nu exista nici măcar formal, dar anonimatul asupra componenţei lui semnala, din primul moment, dificultăţile de a-i da o faţadă de respectabilitate, pentru care banda lui H. Sima, aflată la îndemînă, nu era considerată, nici la Rastenburg şi nici la Berlin, corespunzătoare.

Cum Legaţia germană la Bucureşti era blocată şi se evaporaseră speranţele în acţiunea generalului A. Gerstenberg (dejucată de forţele româneşti) la Berlin s-a decis trimiterea unor „consilieri politici" la comandamentul Grupului german de armate „Ucraina de Sud", care să alcătuiască inexistentul guvern. Alegerea a căzut asupra a doi diplomaţi, consideraţi buni cunoscători ai României: baronul von Mirbach şi Karl Werkmeister. Ei urmau să acţioneze împreună cu generalul S.S. Arthur Phleps, originar din România şi care răspundea de toate problemele de poliţie germană în Transilvania. Von Mirbach, directorul de cabinet al secretarului de stat la Ministerul de externe, Steengracht, fusese ani de zile o persoană importantă a Legaţiei germane din Bucureşti, unde deţinuse şi funcţia de consul general. Werkmeister, de asemenea, familiarizat cu problemele româneşti, îşi avea postul la Budapesta, unde fusese numit în decembrie 1941, prim secretar al Legaţiei germane.

Misiunea Werkmeister-Mirbach a ajuns la comandamentul Grupului german de armate „Ucraina de Sud", cînd aceasta, în urma dezastrului suferit în partea de răsărit a României, se retrăsese în zona Clujului. S-a putut constata că „nu se poate conta pe o recucerire de către trupele germane a teritoriului român". Pe baza informaţiilor culese, Mirbach a ajuns la concluzia că nu exista „nici o personalitate română proeminentă care să fi căutat să ni se alăture". Într-un raport trimis lui Ribbentrop la 30 august, se atrăgea atenţia că „nu se poate conta pe constituirea unui asemenea guvern", ca cel dorit la Berlin, şi că „nu văd nici un punct de plecare pentru îndeplinirea sarcinii primite". La 4 septembrie, Werkmeister revine şi, deoarece „nu văd nici o posibilitate de a face propuneri pentru un guvern naţional român favorabil... Mirbach şi eu tragem concluzia că în momentul de faţă lipsesc premisele pentru o activitate rodnică şi utilă a noastră la Grupul de armate «Ucraina de Sud»".

Astfel, încercarea diplomaţiei naziste de a crea o periculoasă diversiune s-a încheiat printr-un crah total în faţa dîrzei angajări a întregului popor român în războiul antihitlerist.

Referatul Poliţiei judiciare militare române oferă posibilitatea elucidării unor noi aspecte în legătură cu zilele dramatice în care, prin propria luptă, România a redevenit stăpînă pe destinul ei. După 240 zile de la dispariţia lui Killinger, registrul de stare civilă al istoriei avea să înregistreze sinuciderea lui Hitler, împreună cu Eva Braun, în bunkerul de sub Cancelaria Reichului din Berlin, la 30 aprilie 1945. Într-un fel, sinuciderea lui Killinger, omul de încredere al dictatorului nazist la Bucureşti, a fost şi preludiul căii pe care au urmat-o Himmler, Göbbels şi Göring.

Proconsulul imperiului nazist

24 ianuarie 1941 a căzut într-o vineri. Era o zi geroasă şi Bucureştii, aflaţi sub regimul stării de asediu, purtînd încă urmele sîngeroase ale rebeliunii legionare, tocmai înfrîntă de armată, păreau pustii. La ora nouă dimineaţa, în gara Mogoşoaia, cu un tren special, sosea noul ministru plenipotenţiar al Germaniei în România, baronul Manfred von Killinger. Relatarea de presă pretindea, ulterior, că venea de la Bratislava, unde, într-adevăr fusese oficial, din iulie 1940, ministrul Reichului, în fapt un veritabil proconsul[1] nazist pentru Slovacia. La amiază, deşi scrisorile de acreditare avea să le prezinte abia la 3 februarie, însoţit de W. Fabricius, care, după aproape cinci ani, îşi încheia misiunea la Bucureşti, von Killinger descindea la Preşedinţia Consiliului de Miniştri pentru o întrevedere cu generalul I. Antonescu. Purtător al unor instrucţiuni categorice de la Hitler de a-l sprijini „pe generalul Antonescu cu toate mijloacele aflate la dispoziţia sa", Killinger îi comunica, totodată, că avea mandatul

[1] Proconsul: împuternicitul Romei antice pentru conducerea unei provincii — *n.r.*

de a-l „reconcilia cu Legiunea". Pentru public, deocamdată, importantă era proiectarea sprijinului dat generalului și acestui scop i-a servit fotografia, larg difuzată de presa de a doua zi, înfățișîndu-l pe Antonescu încadrat de cei doi miniștri plenipotențiari germani. Și tot consumului public i-a fost destinată și declarația adresată lui Killinger de către adjunctul șefului secției partidului nazist în România, Langenecker: „Führerul v-a trimis pe dv. aici ca unul dintre cei mai vechi și consacrați combatanți ai săi".

Hotărîrea de a se proceda la schimbarea titularului Legației germane din București a fost precipitată de răbufnirea publică a conflictului dintre I. Antonescu și H. Sima, după valul de asasinate legionare de la sfîrșitul lunii noiembrie 1940, care ascuțiseră criza politică din România. Ea a survenit imediat după vizita la București (la sfîrșitul lui noiembrie și începutul lui decembrie) a fostului șef al „Tineretului hitlerist" și gauleiter al Vienei, Baldur von Schirach și a conducătorului Organizației pentru germanii din străinătate și secretar de stat în Ministerul de externe, E. Bohle. Deși între vîrfurile ierarhiei de la Berlin a existat unanimitate în privința desemnării în postul de la București a unui nazist cu vechi state de serviciu, au apărut deosebiri de păreri asupra persoanei căreia să-i revină și misiunea de a „stinge" conflictul dintre I. Antonescu și H. Sima. Ministrul de externe, Joachim von Ribbentrop, opina în favorea lui H. Neubacher[1], aflat, oricum, în România și dispunînd de o bună cunoaștere a situației și de vaste legături. Au prevalat însă insistențele lui M. Borman, șeful Cancelariei lui Hitler, și ale lui E. Bohle, pentru trimiterea lui Killinger.

La 14 decembrie, a doua zi după ce Hitler ordonase pregătirea *Operației Marița* în vederea ocupării Greciei și cu patru zile înaintea semnării directivei pentru *Operația Barbarossa* (atacarea U.R.S.S.), chiar în ajunul anunțării confidențiale că în România vor sosi noi unități militare germane (ca „rezultat al situației din Balcani, îndeosebi pentru protejarea regiunii petrolifere"), I. Antonescu a fost încunoștiințat că Manfred von Killinger va prelua șefia Legației germane din București. Inițial, I. Antonescu, care nu era la curent cu deciziile militare luate la Berlin și nici că în următoarele săptămîni peste o jumătate de milion de soldați ai Wehrmachtului aveau să staționeze sau să tranziteze prin România, a interpretat numirea lui Killinger drept o înclinare a balanței în favoarea lui H. Sima.

Născut în 1886, ajuns ofițer de marină și căpitan, comandant de torpilor în timpul primului război mondial, calitate în care a participat la bătălia navală de la Skaagerak (31 mai-1 iunie 1916), Killinger își cîștigase notorietate prin activitatea pucistă împotriva Republicii de la Weimar, despre care se lăudase în cartea sa *Ernstes und Heiteres aus dem Putschleben* ([Fapte] serioase și vesele dintr-o viață de pucist). Existau chiar bănuieli că ar fi făcut parte dintre organizatorii asasinării, în august 1921, a lui Mathias Erzberger, politician catolic, adept al armistițiului cu Aliații în primul război mondial și a ministrului de externe Walther Rathenau, împușcat la 24 iunie 1922.

Încă în deceniul trei a jucat un rol important în organizarea „Batalioanelor de asalt" — S.A., ale partidului nazist, al cărui membru a și devenit din 1928. După instalarea lui Hitler la putere, Killinger — avînd rangul de Obergruppenführer (general-locotenent) S.A., uniformă cu care s-a identificat pentru tot restul vieții — a fost numit comisar al Reichului pentru Saxonia și, ulterior, șeful guvernului saxon. După dizolvarea guvernelor provinciale, a trecut în diplomație, primul post fiind acela de consul general la San Francisco. Rechemat la Berlin, a devenit „însărcinat special" pentru Balcani, ocupîndu-se și de probleme românești și avînd, în 26 și 27 iunie 1940, întrevederi la București cu șeful Serviciului Secret Român, M. Moruzov, E. Urdăreanu, ministrul Palatului și cu regele Carol[2]. În iarna anterioară, el mai fusese la București, și dat fiind caracterul ascuns al misiunii sale, pentru comunicările cu Berlinul, fusese instalat un emițător radio secret în custodia reprezentanților S.D. (Serviciul de Siguranță al S.S. cu funcții și de spionaj extern) la București.

Pentru a risipi aprehensiunile lui I. Antonescu în legătură cu numirea lui Killinger, Hitler i-a scris personal, la 12 ianuarie 1941, recomandîndu-l pe noul ministru la București ca pe „unul dintre cei mai vechi camarazi ai mei", care „dacă o doriți, să vă fie, de asemenea, sfătuitor" și „vă va sta întotdeauna la dispoziție ca fidel și loial intermediar".

1 sau 2 septembrie?

Seara lui 23 august 1944 l-a surprins pe Killinger la o vilă pe care o avea la dispoziția sa în apropiere de București, de unde a fost chemat de urgență la legație, în legătură cu informația, în acel moment încă neconfirmată, a arestării lui Ion Antonescu și Mihai Antonescu[3]. Date cu privire la poziția lui Killinger și situația de la Legația germană în zilele următoare declanșării insurecției române au fost puse în circulație, încă din 1954 devenind o sursă larg citată, prin cartea istoricului vest-german A. Hillgruber *(Hitler, König Karol und Marschall Antonescu 1938-1944)*, reeditată în 1965, cu unele revizuiri. Deși încă în 1957, generalul de corp de armat E. Hansen, fostul șef al misiunii armatei de uscat germane în România, i-a remis lui Hillgruber observațiile sale asupra edi-

[1] *Magazin istoric*, nr. 2/1986; 11/1985.

[2] Episodul a fost prezentat pe larg de Haralamb Zincă în lucrarea *Și a fost ora „H"*, din care *Magazin istoric*, nr. 8/1971 a publicat ample extrase.

BIMILENARUL DRUM ÎN TIMP AL GENEVEI

LEON SĂRĂŢEANU

Dacă un statistician ar calcula frecvenţa numelor de oraşe în paginile de politică internaţională ale presei mondiale, Geneva s-ar situa, fără nici o îndoială, pe unul din primele locuri. Este oraşul conferinţelor pentru dezarmare, al reuniunilor la nivel înalt sau la nivel ministerial cu repercusiuni de mare importanţă pentru întreaga umanitate; locul contactelor diplomatice — publice sau secrete — în probleme dintre cele mai complexe şi mai delicate. Geneva adăposteşte cel mai mare număr de organisme internaţionale permanente. O serie de palate, înălţate în mijlocul superbului parc al Arianei, ce coboară pînă pe malul Lemanului, deschizînd în zare perspectiva maiestuoasă a Alpilor Savoiei dominaţi de piscurile suverane ale Mont Blancului, găzduiesc cartierul general pentru Europa al Organizaţiei Naţiunilor Unite. Aici — între cele două războaie mondiale — a fost sediul Ligii Naţiunilor[1]. Tot în acest oraş se mai află centrala Crucii roşii internaţionale (organism fondat de genevezul Henri Dunant, sufletul şi iniţiatorul Convenţiei de la Geneva, din 22 august 1865), Biroul internaţional al muncii, Uniunea interparlamentară etc. Dar, înainte de a deveni un tărîm al cooperării, de a înălţa aşezăminte ale omeniei, Geneva a parcurs un drum lung în timp, drum care nu a ferit-o de încercări grele şi chiar de momente sîngeroase.

În imagine: „Monumentul Reformei" (Guillaume Farel şi Jean Calvin — al doilea şi al treilea, de la stînga la dreapta), pe fundalul imaginii Genevei secolului XVII (litografie de epocă).

[1] Însăşi ideea unui organism al reglementării paşnice a conflictelor şi al cooperării între state a rodit — pare-se —, pentru prima dată, în mintea unui fiu al acestui oraş. În suburbia Cologny, un mic mausoleu alb, străjuit de stejari seculari, păstrează rămăşiţele lui Jean-Jacques de Sellon, care, în anul 1820, a întemeiat o societate internaţională a păcii.

„Din raportul medico-legal întocmit în cauză de medicul legist prof. dr. Teodor Vasiliu, reiese că, în speță, după aspectul și situația rănilor cadavrelor «totul pledează pentru o sinucidere».

În fine, făcîndu-se de către autoritățile sovietice, în prezența medicului legist dr. Vasiliu, autopsia cadavrelor, s-a constatat în mod definitiv că moartea lui von Killinger și a secretarei sale Hella Petersen, trebuie atribuită unei sinucideri (a se vedea declarația dr. Vasiliu).

Dar dovada că la mijloc nu este decît o simplă sinucidere se întregește cu faptul că asupra lui von Killinger a fost găsită, cu ocazia percheziției ce i s-a făcut, o otravă puternică — nitrat de stricnină — ceea ce denotă încă odată că numitul nutrea în orice caz ideea unei sinucideri prin otrăvire, în cazul în care nu ar fi putut avea armă la dispoziție.

Concluziuni.

Întrucît din cercetările făcute rezultă cu suficiență că moartea lui Manfred von Killinger,

Clădirea de pe Calea Victoriei în care a funcționat Legația celui de-al III-lea Reich la București. Aici s-a sinucis baronul Manfred von Killinger

fostul ministru al Germaniei la București și a secretarei sale Hella Petersen se datorește unei sinucideri, în lipsă de orice altă bănuială opiniem pentru închiderea dosarului.

Procuror militar,
căpitan rezervă
(ss) Moisianu N".

Baronul e complet zdrobit

Cînd în jurul orei 20.00 (23 august 1944) Killinger a sosit în clădirea de pe Calea Victoriei 176, atmosfera de la legație o amnitea pe aceea de pe un vas în derivă. Erau prezenți acolo generalul de corp de armată E. Hansen, amiralul W. Tillessen, șeful misiunii marinei militare germane, generalul locotenent A. Gerstenberg, șeful misiunii aeronautice, comandant al aviației și al apărării antiaeriene germane a regiunii petrolifere din România, consilierul G. Stelzer, generalul K. Spalcke, atașatul militar. Aceștia l-au pus la curent cu datele privind arestarea lui I. Antonescu. Killinger, după cum își reamintește generalul E. Hansen, „a informat telefonic pe un domn de la Ministerul de externe, probabil dl. von Steengracht[1], despre evenimentele din București. Domnul a promis să-i comunice imediat lui Hitler și apoi să ne transmită indicațiile corespunzătoare". Într-adevăr, în scurt timp, lui Hitler i-a parvenit, telefonic, la cartierul său general de la Rastenburg (Vizuina lupului), lapidara comunicare[2]. Dar, chiar înainte de a primi instrucțiuni, Killinger s-a decis să încerce să clarifice situația. Însoțit de consilierul G. Stelzer, el. s-a prezentat la Palatul regal. Conținutul convorbirii nu poate fi restabilit cu precizie, relatările care continuă să circule în istoriografie bazîndu-se fie pe interpretări ale celor comunicate de Killinger la reîntoarcerea la legație anturajului său și Comandamentului Grupului german de armate „Ucraina de Sud" de la Slănic Moldova, fie pe lucrări memorialistice întocmite la mulți ani după evenimente. Analiza relatărilor atribuite lui Killinger dezvăluie numeroase contradicții și trecerea peste fapte, care în acele ore deveniseră publice[3]. Pentru fostul adjutant regal,

[1] Gustav Adolf baron Steengracbt von Moyland, secretar de stat în Ministerul de externe al Germaniei.

[2] Vezi *Magazin istoric*, nr. 8/1983, pp. 4-6.

[3] A se vedea în *23 August 1944, Documente, 1944*, vol. II (Ed. Științifică și Enciclopedică, 1984): comunicarea telefonică a generalului Spalcke către Secția Atașați ai Armatei de uscat din 23 august, ora 23.30 (doc. 678); extrasul din *Jurnalul de război al Grupului de armate „Ucraina de Sud"* pentru zilele de 23 și 24 august (doc. 682); raportul consulului general H. Klugkist privind evenimentele din București pînă la 25 august 1944 (doc. 804). Este de precizat că în ce privește primele două documente ele consemnează sumar relatarea lui Killinger, la peste o oră *după* radiodifuzarea proclamației șefului statului român (ora 22.20) în care se anunța *„voința hotărîtă a țării de a face pacea cu Națiunile Unite"* și decizia ca *„alături de armatele aliate și cu ajutorul lor, mobilizînd toate forțele națiunii, vom trece hotarele impuse prin actul nedrept de la Viena pentru a elibera pămîntul Transilvaniei noastre de sub ocupația străină"*. În ce privește raportul lui Klugkist, el a fost transmis la Berlin din Budapesta, la 30 august 1944.

Tandem de tristă amintire: Herman Neubacher (primul de la stînga spre dreapta) și baronul Manfred von Killinger (ultimul din dreapta) surprinși de fotograf în timpul unei recepții la Legația Germaniei din București

colonelul Emilian Ionescu „nu trecuse mult după ora 20.00", cînd la „intrarea dinspre aripa Crețulescu" s-au prezentat Killinger și Stelzer. El a cerut ca „Antonescu să fie imediat eliberat". Cînd i s-a precizat „că această cerere nu poate fi satisfăcută" și că trupele germane „să părăsească România", Killinger a spus: „Voi transforma România într-o baie de sînge"[1]. Klugkist confirmă în raportul său: „Plenipotențiarul [Killinger] a făcut regelui violente reproșuri și a declarat că Germania nu poate accepta o schimbare a politicii externe românești". La rîndul său, E. Hansen arată că, la scurt timp, „a avut loc conversația dintre Stelzer și Niculescu-Buzești[2], la dorința celui din urmă pentru a declara ruperea relațiilor [diplomatice]. Trebuie adăugat că dl. Stelzer a comunicat că ministrul de externe se plînsese deja de «ostilitățile» deschise de germani mai ales la Băneasa". Între timp, sediul Legației germane fusese înconjurat de trupe române. Această acțiune era conformă planului insurecțional, care și-a găsit corespondentul în Ordinul de operații al Comandamentului Militar al Capitalei din 23 august 1944 și în care legația era trecută între obiectivele din urgența a doua, cele din urgența întîia urmînd a fi blocate inițial prin foc și, ulterior, cucerite succesiv[3]. În clădirea și grădina legației, al cărei regim de extrateritorialitate a fost respectat pînă la 2 septembrie, s-au adunat, conform unor surse germane, 5.600 persoane, inclusiv militari. „Starea de spirit la legație era extrem de pesimistă" — consemna raportul agentului german transmis din Budapesta la 14 septembrie. Iar prințul Albrecht von Hohenzollern[4] din misiunea militară germană a armatei de uscat își amintea că la legație „domnea o atmosferă apăsătoare".

Memoriile generalului H. Friessner, comandantul Grupului de armate german „Ucraina de Sud", ale generalului H. Kissel, ale lui H. Neubacher, însemnările generalului E. Hansen și ale altor reprezentanți ai oficialității germane la București și unele lucrări istoriografice de peste hotare tind, în grade diferite, să-l indice pe Killinger ca unul dintre principalii „țapi ispășitori" ai catastrofei naziste in România. I se reproșează, în special, că „n-a reușit să prevadă direcția spre care se îndrepta România", că nesocotea avertismentele ce-i parveneau, calificîndu-le drept „aiureli" sau „povești balcanice", că nu ar fi de conceput ca I. Antonescu să nu rămînă „stăpîn pe situație".

---

[1] General-colonel (r) Emilian Ionescu, *Contemporan cu veacul douăzeci*, Ed. Militară, 1983, pp. 153-154.

[2] Ministrul de externe în noul guvern condus de generalul C. Sănătescu.

[3] Vezi *Documente privind istoria militară a poporului român, 23-31 august 1944* (în continuare D.I.M.P.R.), vol. 1, Ed. Militară, 1977, doc. 12.

[4] Unchi al regelui Mihai, a cărui prezență se explica, în concepția generalului E. Hansen, „pentru a putea utiliza, dacă era cazul, influența lui pe lîngă rege".

Între sursele descriind un portret al lui Killinger se cunoaște aprecierea lui Neubacher că era un „primitiv". Din jurnalul fostului diplomat german Ulrich von Hassell, executat în 1944 pentru participarea la complotul împotriva lui Hitler, jurnal publicat in 1964 nu rezultă o părere prea diferită. Von Hassell, care în toamna 1941 și primăvara 1942 a călătorit în România ca membru al conducerii lul Mitteleuropäischen Wirschafstag, se declara „îngrozit de acest majur brutal, lipsit de cultură și superficial", cum îl caracteriza pe Killinger și reda părerea ministrului că cel mai bun lucru ar fi „să se dea foc Bucureștiului". În opinia publică românească a produs o imensă satisfacție apariția pamfletului lui Tudor Arghezi *Baroane (Informația zilei*, 30 septembrie 1943)[5], în care era lesne de recunoscut Manfred von Killinger, ceea ce a dat naștere unui incident diplomatic, urmat de internarea marelui scriitor în lagărul de la Tg. Jiu.

Referatul procurorului N. Moisianu, printre alte fapte inedite, aduce și o precizare demnă de a fi luată în considerație în evaluarea comportării lui Killinger în ultima perioadă a vieții: ministrul german purta asupra sa o puternică otravă. Aceasta sugerează că von Killinger era tot mai conștient de eșecul misiunii sale în România, de nesiguranța situației sale. Rapoarte ale lui von Killinger, aflate în arhive, trădează încă din primăvara anului 1944 neliniștea sa crescîndă în fața înfrîngerilor germane pe front, a perspectivei desprinderii României de Axă, „ceea ce va avea ca urmare, probabil, căderea Bulgariei și intrarea [în război] a Turciei", iar „pierderea regiunii petrolifere ar însemna o catastrofă pentru Germania în ducerea mai departe a războiului". În noaptea de 23 spre 24 august, generalului Werner Kreipe, șeful de stat major al aviației germane, Killinger, cu care avusese o convorbire telefonică, îi apărea „complet zdrobit".

Trupele române s-au bătut cu un curaj magnific

Există unele indicii, care sugerează că von Killinger, căruia nu i se poate trece cu vederea îndelungata experiență, a evaluat corect semnificația revoluției române și caracterul ei ireversibil, ceea ce a contribuit fără îndoială și la decizia privind deznodămîntul său personal. Cînd în urma comunicării lui Killinger la Ministerul de externe german, generalului E. Hansen i s-a transmis din partea lui Hitler, prin Înaltul Comandament al Wehrmachtului (O.K.W.), ordinul de a „înăbuși imediat puciul" și de a instala „un general pro-german ca șef al unui guvern", la legație a avut loc o consfătuire. În însemnările sale, E. Hansen arată că a considerat acest ordin „curată nebunie". Din aceeași

(Continuare în p. 62)

---

[5] *Magazin istoric*, nr. 2/1967.

BIMILENARUL DRUM ÎN TIMP AL GENEVEI

LEON SĂRĂŢEANU

Dacă un statistician ar calcula frecvenţa numelor de oraşe în paginile de politică internaţională ale presei mondiale, Geneva s-ar situa, fără nici o îndoială, pe unul din primele locuri. Este oraşul conferinţelor pentru dezarmare, al reuniunilor la nivel înalt sau la nivel ministerial cu repercusiuni de mare importanţă pentru întreaga umanitate; locul contactelor diplomatice — publice sau secrete — în probleme dintre cele mai complexe şi mai delicate. Geneva adăposteşte cel mai mare număr de organisme internaţionale permanente. O serie de palate, înălţate în mijlocul superbului parc al Arlanel, ce coboară pînă pe malul Lemanului, descîtizînd în zare perspectiva malestuoasă a Alpilor Savoiei dominaţi de piscurile suverane ale Mont Blancului, găzduiesc cartierul general pentru Europa al Organizaţiei Naţiunilor Unite. Aici — între cele două războaie mondiale — a fost sediul Ligii Naţiunilor[1]. Tot în acest oraş se mai află centrala Crucii roşii internaţionale (organism fondat de genevezul Henri Dunant, sufletul şi iniţiatorul Convenţiei de la Geneva, din 22 august 1865), Biroul internaţional al muncii, Uniunea interparlamentară etc. Dar, înainte de a deveni un tărîm al cooperării, de a înălţa aşezăminte ale omeniei, Geneva a parcurs un drum lung în timp, drum care nu a ferit-o de încercări grele şi chiar de momente sîngeroase.

În imagine: „Monumentul Reformei" (Guillaume Farel şi Jean Calvin — al doilea şi al treilea, de la stînga la dreapta), pe fundalul imaginii Genevei secolului XVII (litografie de epocă).

[1] Însăşi ideea unui organism al reglementării paşnice a conflictelor şi al cooperării între state a rodit — pare-se —, pentru prima dată, în mintea unui fiu al acestui oraş. În suburbia Cologny, un mic mausoleu alb, străjuit de stejari seculari, păstrează rămăşiţele lui Jean-Jacques de Sellon, care, în anul 1820, a întemeiat o societate internaţională a păcii.

Stăpînii se schimbă

Cînd Cezar a vrut să-i împiedice pe helveţi — populaţie de neam celtic, aşezată, de pe la mijlocul secolului I î.e.n. la poalele Alpilor — să se instaleze pe valea Rhodanumului (Ronul de azi), el a ales locul Genevei pentru a tăia acolo podul peste fluviu şi în faţa acestei populaţii, încă independente, a ridicat un zid de apărare. Evenimentul este notabil căci, cu acelaşi prilej, Cezar făcea, în lucrarea *De bello Gallico*, prima menţiune din istorie despre existenţa Genevei, definită de el drept „cea mai septentrională aşezare a alobrogilor"[1]. De altfel, denumirea de Geneva nu a apărut decît în evul mediu, vechiul ei nume fiind de *Colonia Allobrogum*. Helveţii aveau să fie opriţi din înaintarea lor, apoi supuşi unei „pax romana". Geneva devenea, la rîndul ei, cetate romană, cea mai importantă aşezare de pe Ron, centru comercial şi centru strategic de prim ordin. Stăvilind migraţia helveţilor, legiunile romane au transformat-o într-un pinten îndreptat spre podişul dinspre răsărit. Stăpîn pe bastionul genevez, Cezar a putut concepe marea aventură a cuceririi văii Ronului şi a semeţelor culmi alpestre. Sus, pe colina care străjuia apa Ronului şi lacul Leman, Colonia Allobrogum şi-a întărit reduta. Transformată din post de frontieră în oraş-popas în drumul negustătorilor ce practicau schimburi tot mai prospere între Galia şi cetăţile nordului italian, ea şi-a extins limita locuinţelor construite de cetăţeni dincolo de incinta fortificaţiei. Era un semn de prosperitate, adusă de dispunerea aşezării la răscruce de drumuri europene.

Prosperitate vremelnică însă, deoarece timpurile sînt schimbătoare şi drumurile devin nesigure. Încă din cel de-al treilea secol al erei noastre, odată cu invazia triburilor germanice ale alamanilor, Geneva revine în interiorul zidurilor cetăţii de pe colina cu pereţi abrupţi, mai uşor de apărat.

O sută de ani mai tîrziu, devenită creştină şi sediu episcopal (din 381), Geneva, menţionată spre anul 400 ca o *civitas*, trebuie să privească iar cu îngrijorare spre nord. De acolo vine o nouă primejdie: cea a burgunzilor, o altă populaţie germanică, din grupa ostrogoţilor. În jurul anului 443, aceştia reuşesc să ocupe cetatea şi să-şi instaleze acolo capitala, pe care regele Gondobad o fortifică în anul 500. Dar dominaţia burgunzilor ţine puţin, căci, în anul 534, ei sînt alungaţi de regii merovingieni, prima dinastie a statului franc. Sînt secole de împilare, de sărăcie, de lipsă a perspectivelor generate de toată această succesiune de invazii. Stăpînii îşi instaurează puterea prin distrugeri şi măceluri. Anexată imperiului francilor, cetatea face parte din statul lui Carol cel Mare (768-814), după fărîmiţarea căruia este alipită, începînd din 888, la cel de-al doilea regat burgund.

În sec. XI (1032), întreaga zonă a Elveţiei occidentale de azi intră în componenţa Imperiului romano-german. Geneva devine „oraş imperial". Dar această suzeranitate se dovedeşte mai mult teoretică decît practică. Împăratul este departe, iar căile de comunicaţie precare. În schimb, episcopii, stăpînii de la faţa locului, înţeleg să-şi exercite autoritatea fără menajamente. Pentru aceşti stăpîni locali, problema primordială a fost, vreme de secole, aceea de a se opune pretenţiilor unor vecini feudali, hrăpăreţi şi agresivi: conţii din jurul Genevei şi — mai ales — ducii de Savoia. În virtutea unor drepturi ereditare, aceştia se declaraseră independenţi de regii Burgundiei, care, la rîndul lor, i-au susţinut pe episcopi, iar împăraţii germani au urmat aceeaşi politică. În 1162, Frederic Barbarossa i-a conferit episcopului Genevei titlul de prinţ al Sfîntului imperiu. Rivalitatea dintre conţi şi episcopi a durat secole de-a rîndul, în ciuda unui acord încheiat în 1124, prin care contele fusese constrîns să se recunoască vasal al episcopului. Ultima tentativă a ducilor de Savoia de a invada oraşul, tentativă rămasă în istorie sub denumirea de „Escaladă", a fost respinsă în 1602.

Nesfîrşitele lupte cu agresivii vecini din Savoia au avut însă şi o parte pozitivă. Cei mai luminaţi dintre episcopi au înţeles că, pentru a-şi asigura adeziunea şi sprijinul maselor, fără de care n-ar fi putut ţine piept inamicului, trebuiau să facă unele concesii celor mulţi, nemulţumiţi. Aceşti episcopi n-au uitat că în 1285, de pildă, cetăţenii revoltaţi se aliaseră cu contele de Savoia Amedeo V, care a ocupat castelul episcopal. Iată de ce, în 1384, episcopul Ahémar Fabri acordă surtucarilor — artizani şi negustători — primele libertăţi şi drepturi cetăţeneşti. De vreme îndelungată, populaţia Genevei privea cu jind spre alte cetăţi, unde breslele cîştigaseră o serie de drepturi. Pe de altă parte, în jur, sufla un molipsitor vînt de libertate şi neatîrnare.

Încă în urmă cu aproape o sută de ani, mai precis la 1 august 1291, în zona centrală a teritoriului helvetic, ţăranii crescători de vite şi forestieri din trei regiuni, şi anume Uri, Schwytz şi Nidwald — aşa numitele „Waldstätten", adică „Ţările pădurii" — încheiaseră un pact de apărare şi sprijin mutual[2]. Era forma pe care aceşti oameni, care îşi exploatau în comun păşunile alpine şi pădurile, o găsiseră pentru a se apăra de puterea habsburgică[3] ce punea încasatori să le impună împovărătoare dijme şi să le stîrbească autonomia moştenită din străbuni. Semnatarii pactului se legau să sară fiecare în apărarea celuilalt, contra oricui ar fi comis vreun act de violenţă, vreo nedreptate sau vreo faptă ofensatoare. Ei se angajau să nu admită pe pămînturile lor nici un „încasator de dijme străin". Ideea de

---

[1] Populaţie celtă din Galia transalpină, ale cărei principale oraşe erau *Cularo* (Grenoble), *Vienna* (Vienne, oraş în departamentul francez cu acelaşi nume), *Geneva* (Geneva).

[2] *Magazin istoric*, nr. 8/1981.

[3] Castelul strămoşesc al Habsburgilor se afla în actualul canton elveţian Aargau. Acolo s-a născut, în 1218, şi adevăratul fondator al dinastiei, Rudolf I, care avea să urce pe tronul Imperiului romano-german.

a încheia „pe veci" tratatul pare a indica la semnatari conştiinţa că puneau piatra de temelie a unui edificiu politic, bazat pe neatîrnarea, libertatea şi drepturile egale ale tuturor locuitorilor, edificiu care avea să exercite o mare putere de atracţie în toate zonele helvetice şi să-şi dovedească perenitatea în timp. Treptat, regiune după regiune avea să se alăture celor trei prime cantoane reunite, făcînd să se nască poliglota confederaţie şi statornicind ziua de 1 august ca sărbătoare naţională a tuturor elveţienilor.

Geneva nu putea să rămînă insensibilă la acest suflu al descătuşării. Refăcută economiceşte, ea vibrează la toate impulsurile transformatoare ale lumii helvetice. Burghezia ei este în ascensiune. Încă de la sfîrşitul sec. XII, tîrgurile de mostre geneveze încep să se bucure de o faimă ce va dura sute de ani. În veacul XV, oraşul este unul dintre centrele comerciale cele mai importante ale Europei, contribuind în mare parte la schimburile dintre nordul şi sudul continentului. Fribourg şi Berna (care va acorda, de altfel, şi ajutor militar Genevei în lupta contra ducilor de Savoia) îşi aveau aici instalate comptuare comerciale prospere.

Al 22-lea canton

Secolul XVI înseamnă însă pentru Geneva începutul unei lungi perioade de eclipsă. Trădată de ultimii episcopi înfeudaţi casei de Savoia, intrată în conflict cu Fribourgul, cuprinsă de marasm economic, din cauza schimbării axei comerciale a lumii la Atlantic, în urma descoperirilor geografice, Geneva îşi pierde privilegiile de metropolă comercială, lăsîndu-şi locuitorii în sărăcie şi dezorientare. În cest moment apare în oraş un personaj care avea să-i marcheze destinul. Se numea Jean Cauvin şi se născuse, în 1509, la Noyon, în Picardia. Nemulţumit de reforma lui Luther[1], pe care o socotea incompletă şi mai ales inoperantă pentru ţara sa, Franţa, începuse să cutreiere aşezările cu numele schimbat în Jean Calvin, predicîndu-şi noua confesiune. Intrat în conflict cu autorităţile ecleziastice din Paris, care nu-i puteau ierta tendinţele reformatoare, şi-a căutat salvarea părăsind Franţa. Primul popas l-a făcut la Basel, unde a publicat, la 1536, cea dintîi ediţie a principalei sale lucrări, *Instituţia creştină*, în care şi-a expus părerile şi a proclamat noua confesiune concepută de el. Nu a zăbovit mult la Basel, ci şi-a reluat peregrinările, apărînd la Ferrara, în Italia, revenind pentru scurt timp acasă, la Noyon, şi luînd apoi iar toiagul pribegiei. Vrînd să se reîntoarcă la Basel, în drum a poposit la Geneva. Era în septembrie 1536 şi — după propria-i mărturisire — în intenţia sa era să nu petreacă printre genevezi mai mult de... o noapte. Istoria a vrut însă altfel. „Noaptea de popas" s-a transformat în aproape treizeci de ani... Căci în cetatea mîndră de trecutul ei, cu un consiliu suveran, alcătuit de o burghezie care căuta activ să iasă din impasul economic al momentului, dar care, pe plan spiritual, se arăta dezorientată, Calvin a găsit un admirator fervent şi neobosit: Farel, locuitor cu influenţă şi bun cunoscător al concetăţenilor săi. Acest Farel l-a convins pe predicator să rămînă în oraş, în timp ce tot el a convins consiliul cetăţii să acorde străinului dreptul de a preda cursuri teologice. La început, Geneva a reacţionat violent împotriva severelor prescripţii calviniste, în care intuia pericolul pierderii libertăţilor. După nici doi ani de activitate, Calvin a fost nevoit să-şi întrerupă cursurile şi să părăsească precipitat oraşul. Dar, în 1541, perseverentul Farel a obţinut decizia de rechemare a predicatorului şi acesta a revenit triumfător, salutat de credincioşii pe care şi-i formase. El a redactat *Ordonanţele ecleziastice*, o adevărată cartă a noii republici teocrate absolutiste pe care a întemeiat-o şi pe baza căreia „libertinii genevezi" trebuiau trecuţi prin foc şi spadă la „dreapta credinţă", iar ereticii trebuiau „purificaţi" prin rug sau tăierea capului.

Calvin a devenit nu numai şeful noii religii, dar şi conducătorul regimului absolutist al republicii teocratice geneveze, care a dăinuit pînă în 1564, anul morţii sale. De atunci, peste oraşul în care răsunaseră cîndva voioşia şi dragostea de a trăi, s-a coborît, ca un giulgiu mortuar, o existenţă cenuşie şi încruntată. Femeile prinse cu cel mai inofensiv artificiu de cochetărie — o floare în păr, o rochie deschisă la culoare — deveneau „slujitoare ale diavolului". Cîntecul şi dansul trebuiau să se exileze. Bigotismul şi fanatismul religios îşi afirmau atotputernicia. Geneva, devenită metropola calvinismului, înlocuia vechea ei faimă de oraş liber al negoţului cu trista celebritate de centru al tiraniei inchizitoriale. Aici a fost tăiat capul lui Jacques Gruet, pentru vina de „a fi scris texte nepioase, versuri libertine şi de a fi uneltit la nerespectarea ordonanţelor ecleziastice"; francezul Michel Servet, trecător prin Geneva, a fost arestat şi ars pe rug în 1553, deoarece „a atacat misterul sfintei treimi"; Jérôme Bolsec a fost judecat pentru divergenţele cu Calvin pe tema „predestinării".

Instaurarea de către reformator a republicii calviniste a întîrziat cu două sute de ani intrarea Genevei în Confederaţia helvetică. Sumbra atmosferă a „oraşului-biserică" a persistat mult după moartea lui Calvin, făcîndu-l pe Balzac să deplore „în acest trist oraş numit Geneva... moravurile austere, îngrozitor de jalnice... care au precedat puritanismul englez".

Poate că singurul bine pe care republica lui Calvin l-a făcut cu adevărat Genevei a fost acela de a acorda adăpost unora dintre protestanţii francezi, care — atîţia cîţi au supravieţuit masacrului din „Noaptea Sfîntului Bartolomeu"[2] — luaseră calea bejeniei. Meşteri artizani de primă mînă, aceşti hughenoţi au transformat Geneva în leagăn

---

[1-2] *Magazin istoric*, nr. 2/1976, 11/1983; 3/1973.

al ceasornicăriei, întemeind o industrie ce s-a extins apoi și în alte centre și făcînd ca îndemînarea migăloasă a meșterilor ei să dobîndească celebritate mondială[1]. În schimb bigotismul Genevei avea să alimenteze în sec. XVII disputa religioasă care a întunecat relațiile dintre cantoanele confederației, unele rămase catolice, altele devenite protestante. Și aceasta, tocmai în epoca în care — la 1648 — pacea westfalică, punînd capăt războiului de 30 de ani, recunoștea elveților deplina neatîrnare. O neatîrnare ce avea să fie contestată, cu peste o sută de ani mai tîrziu, tocmai de cel pe care cetățile elvețiene îl celebraseră ca pe un mare eliberator: Napoleon Bonaparte. Cucerind Piemontul și Lombardia, unde a întemeiat „Republica cisalpină", Napoleon avea nevoie de teritoriile elvețiene pentru a-și asigura drumul de la Paris la Milano. De aceea, făcîndu-și apariția în aceste teritorii, ocupînd unele, „protejînd" altele, stricînd pretutindeni orînduielile statornicite de localnici prin grele lupte, el anexa în aprilie 1798 și Geneva, împreună cu zonele Bienne și cele ale munților Jura. Astfel, Geneva, cu teritoriul sporit cu zonele din jur, devenea reședința unui departament francez, numit „departamentul Lemanului". Că locuitorii ei n-au apreciat „cadoul" o dovedește faptul că, în 1813, după bătălia de la Leipzig, cîștigată de coaliția antinapoleoneană, ei au primit trupele biruitoare austriece ca pe eliberatori. Și cu puțin înainte ca, la Congresul de la Viena, participanții să recunoască neutralitatea perpetuă a Elveției, Geneva intra și ea, în sfîrșit, în confederație, devenind, din punct de vedere cronologic, ultimul canton al țării. Pactul intercantonal din 1815 statornicea 22 de cantoane ale Elveției.

Dufour în replică cu Calvin

Genevezii s-au consacrat apoi luptei pentru drepturi democratice. Prima lor constituție (din 1814) în calitate de elvețieni și *de jure*, nu numai *de facto*, păstra încă în vigoare sistemul „censului", asigurînd astfel perpetuarea conducerii oligarhice a familiilor aristocratice. Pe de altă parte, caracterul de oraș-biserică, moștenit de la Calvin, persista. Partidul conservator, obstinat apărător al criteriilor censitare, milita totodată pentru menținerea puterii clericale, în care vedea o pavăză a privilegiilor politice ale membrilor săi. Dar, în întreaga Europă, idealurile libertății cîștigau teren. Influența revoluționarilor italieni ai lui Mazzini se făcea simțită și pe malurile Lemanului. La Geneva a apărut o nouă forță politică: partidul radicalilor, care lupta pentru lichidarea nedreptăților civice și sociale.

Impetuozitatea acestei noi forțe, sprijinul pe care ea l-a găsit în rîndul maselor genevеze au concurat la smulgerea unor drepturi. În 1824, cetatea de pe Leman se eliberase de tutela politică a clericilor. La 1842 s-a obținut o nouă Constituție, prin care s-au acordat unele drepturi cetățenești. Administrația orașului a trecut în mîna radicalilor, dar conservatorii aristocrați și-au menținut încă puterea în guvern, ceea ce a dus la interminabile conflicte între municipalitate și cîrmuitorii politici. Abia în 1846 o revoltă populară i-a răsturnat pe conservatori, aducînd la putere pe James Fazy, liderul radicalilor. Și, un an mai tîrziu, locuitorii au putut saluta promulgarea unei a treia Constituții, care lichida definitiv sechelele conducerii oligarhice.

Geneva putea, în sfîrșit, să-și ia revanșa împotriva secolelor de împilare, de obscurantism și tiranie. Ea a cunoscut avîntul economic și, consecința directă a acestuia, dezvoltarea urbanistică. Orașul nou, care se dezvoltă acum, întors cu fața spre lac și spre Ron, și-a croit artere largi, drepte și impozante, cu palate decorate cu gust, splendide parcuri, pepiniere de flori rare, cheiuri înnobilate de falnici platani, fîntîni arteziene surîzătoare, făurite de artiști de renume. Este replica dată Genevei tradiționale, cu întortocheate străduțe medievale, cocoțate pe bătrîna colină și mărginite de mici case cenușii, fără un zîmbet de floare în ferestre, peste care se înalță, ca un străjer încruntat, severul turn al catedralei „Sf. Petru", unde cîndva răsuna glasul necruțătorului predicator, tunător că o pedeapsă cerească.

Dar Geneva avea să-și ia și în alt mod revanșa împotriva secolelor ei de bigotism și intoleranță. În prima parte a sec. XIX, întreaga Elveție constituise teatrul unor fricțiuni pe teme religioase între cantoanele rămase catolice și cele trecute la protestantism. De regulă, Dieta confederală reușea să calmeze spiritele, fără a se recurge la arme. Dar, în 1846, a izbucnit ca o bombă dezvăluirea că șapte cantoane catolice (Lucerna, Uri, Schwytz, Unterwald, Zug, Fribourg și Valais) s-au constituit într-o ligă secretă, denumită în germană „Sonderbund" și îndreptată împotriva progresiștilor și protestanților. Conjurații urmăreau răsturnarea guvernului federal, cerînd în acest scop ajutor militar de la cancelarul Austriei, Metternich, de la regele Ludovic Filip al Franței (1829-1848) și de la guvernul Sardiniei. Ideea unei revolte armate și mai ales apelul la o intervenție străină constituiau grave încălcări ale spiritului și literei pactului federal. Iată de ce, cînd, în 1847, radicalii au obținut majoritatea în Dietă, s-a hotărît ca „Sonderbundul" să fie lichidat pe calea armelor. Tradiția helvetică voia ca țara să nu aibă nici un general. Doar în caz de pericol iminent Dieta putea numi, din rîndul ofițerilor, un general care însă își păstra gradul doar pînă la trecerea pericolului. Și, în lumina acestei tradiții, s-a făcut apel la un genevez. Un genevez prin adopție, e drept, căci se născuse în orașul Constance (la 1787), dar, cu excepția perioadei de studii la Școala politehnică din Paris, trăise numai la Geneva, unde

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1983.

a şi închis ochii pentru totdeauna, în anul 1875. Or, acest Guillaume-Henri Dufour, colonel în armata de geniu, avansat pentru circumstanţă la gradul de general şi însărcinat să pacifice Elveţia lovită de calamitatea unui război religios, a reuşit să şteargă vechiul şi tristul renume al Genevei fanatice şi pline de cruzime din epoca lui Calvin. El a reîntronat pacea aproape fără vărsare de sînge. Elveţienii i-au rămas atît de recunoscători, încît numele său este purtat azi de cel mai înalt pisc al Alpilor helvetici, ca şi de un mare număr de pieţe şi bulevarde din diferite oraşe ale ţării, fără a mai aminti monumentele care-i perpetuează memoria. În plus, copiii elveţieni citesc în cărţile lor de şcoală extrase din ordinele de zi către armată ale generalului, care le sînt prezentate drept un model de moderaţie: „Trupele federale sînt obligate să nu se dedea la nici un fel de abuzuri... Dacă o unitate inamică e respinsă, îngrijiţi-i pe răniţi ca pe răniţii noştri... Pun sub protecţia voastră pe copii şi pe femei... Cel ce ridică mîna asupra unui nevinovat se dezonorează şi murdăreşte drapelul sub care luptă".

Unii vor să vadă şi aici persistenţa — peste toate vitregiile istoriei — a acelui spirit umanist ce a însoţit din vremi străvechi hărnicia şi perseverenţa făuritorilor de valori ai Genevei. Acest spirit care n-a putut fi distrus de nici o forţă a transformat universitatea oraşului — întemeiată la 1559 — dintr-un for al mărginirii bigote într-un centru prestigios al ştiinţelor pozitive. El a dat umanităţii cărturari ca marele fizician şi geolog Horace-Bénédict de Saussure sau ilustrul botanist Augustin Pyramus de Candolle, artişti ca sculptorul Pradier. Şi fără îndoială că cel ce-şi semna scrisorile către d'Alembert „Jean-Jacques Rousseau, cetăţean al Genevei", era convins, în lumina aceluiaşi trainic spirit umanist, că atributul echivala cu un blazon de noblеţe spirituală. ■

O amintire de la Solferino

În iunie 1859, un tînăr originar din Geneva, Henri Dunant, în vîrstă de 31 ani, îmbrăcat elegant, în alb, traversa Brescia, după ce străbătuse pămînturile piemonteze, în căutarea lui Napoleon III, care trecuse Alpii, în fruntea forţelor franceze, în războiul austro-franco-piemontez (aprilie-iulie 1859). Tînărul voia să-i prezinte împăratului o carte al cărei autor era, intitulată Imperiul lui Carol cel Mare restabilit sau Sfîntul imperiu roman reconstituit de către Maiestatea Sa împăratul Napoleon III. H. Dunant parcursese lungul drum de la Geneva pînă în nordul Italiei, în speranţa că Napoleon, care era extrem de vanitos, simţindu-se flatat de lucrarea ce-i fusese consacrată, se va arăta generos. Dar candidul genevez nu a reuşit să-l găsească pe împărat. De altfel este greu de presupus că Napoleon ar fi fost dispus să-i primească pe anonimul genevez. Aşa încît, tot umblînd după suveran, tînărul s-a trezit în mijlocul cumplitei bătălii de la Solferino, din 24 iunie 1859, unde armata franco-piemonteză a înfrînt-o pe cea austriacă. Cruzimea ostilităţilor de pe acea cîmpie italiană întrecuse tot ce se cunoscuse pînă atunci în materie de orori. Numărul morţilor şi al răniţilor era imens, iar cel al ambulanţelor, al infirmierilor şi al chirurgilor, cu totul insuficient.

Henri Dunant a uitat scopul călătoriei sale. Suflecîndu-şi mînecile, a pornit să dea ajutor răniţilor, fără să-l intereseze din ce tabără făceau parte. Scăpat ca prin minune teafăr din bătălie, inimosul genevez s-a apucat să scrie o nouă carte, O amintire de la Solferino (1862), în care descria efectul efroce al unor arme pe atunci moderne şi suferinţele răniţilor. Dacă broşura omagială destinată lui Napoleon n-a avut efectul scontat de autor, în schimb, noua lui carte s-a bucurat de un ecou internaţional.

Henri Dunant, generosul creator al Crucii roşii

Şase ani mai tîrziu, genevezii priveau plini de curiozitate mai mulţi domni gravi care vorbeau limbi diferite şi soseau în oraşul lor unul după altul. Erau diplomaţi care răspunseseră invitaţiei lui Henri Dunant. Pentru a da mai multă greutate acestei invitaţii, autorul îşi asigurase calda recomandare a vestitului general elveţian Dufour şi a unui cunoscut notabil genevez, Gustave Moynier. Şi astfel, la 22 august 1865, s-a semnat „Convenţia de la Geneva", prin care s-a născut „Crucea roşie". Pentru prima dată în istorie se statua că un rănit trebuie considerat potrivit condiţiei sale de om şi se stabilea ca ambulanţele şi spitalele, indicate de acest semn foarte vizibil care e crucea roşie, să fie respectate de beligeranţi. Probabil că Henri Dunant nu a realizat niciodată pe de-a-ntregul amploarea luată ulterior de aşezămîntul ale cărui baze le punea, după cum acest paşnic genevez nu a bănuit că ideea „Crucii roşii", cu toate bogatele ei consecinţe pe planul solidarităţii umane, avea să... „cucerească" lumea întreagă. Dat uitării mult timp, zbătîndu-se într-o neagră sărăcie, Dunant va fi recompensat pentru iniţiativa sa abia în 1901, cu nouă ani înainte de a muri, cînd i s-a decernat Premiul Nobel pentru pace.

Cnezi şi voievozi ai Transilvaniei

O IMPRESIONANTĂ LUME

A OBŞTII ROMÂNEŞTI (IV)

Acad. ŞTEFAN PASCU

● Cnezi-haiduci, cnezi-preoţi şi cnezi-iobagi ● Bogdan — un cneaz între voievozi ● Litovoi — un voievod între cnezi ● Trei nume şi semnificaţia lor ● Forme identice pe întreaga cuprindere românească

Am urmărit, în numerele anterioare[1], evoluţia şi caracteristicile principale ale formelor specifice de organizare a românilor în evul mediu transilvan, precum şi a reprezentanţilor care le-au ilustrat: cnezii, crainicii, voievozii.

Expresia cea mai evidentă a viabilităţii miilor de cnezi, voievozi şi crainici români o constituiau instituţiile social-juridice şi politice pe care aceştia le conduceau, formaţiuni răspîndite pe întreg cuprinsul Transilvaniei, multe din ele avînd o continuitate care se măsoară în secole. Numărul acestor formaţiuni politice — cnezate, voievodate şi crăinicii — de pe întreg cuprinsul Transilvaniei este de-a dreptul impresionant. Documentele de diferite categorii consemnează existenţa — numai pînă în anul 1541 — a circa 145 cnezate, la care trebuie adăugate 36 cnezate în comitatele Bereg şi Ugocsa, deci un total de circa 180 cnezate. Existau, de asemenea, dovedite de izvoare, vreo 50 voievodate şi un număr de crăinicii. Şi, după cum orice cititor cît de cît familiarizat cu problemele istorice înţelege, documentele nu cuprind întreaga realitate: instituţiile cneziale, voievodale şi crăinicţiile ca şi cei ce le-au ilustrat erau cu mult mai numeroase decît o reflectă documentele păstrate de-a lungul vremii.

Diferenţa dintre numărul acestor formaţiuni politice şi numărul voievozilor, cnezilor, crainicilor, conducătorii lor, se explică în primul rînd prin continuitatea unor asemenea formaţiuni, în fruntea cărora s-au perindat, de-a lungul anilor, un şir de cnezi şi voievozi, uneori din aceeaşi familie. Viabilitatea acestor formaţiuni este cu atît mai grăitoare, cu cît erau într-o continuă luptă cu tendinţele autorităţilor de

Ctitoria cnezială de la Gurasada, din Ţara Haţegului

[1] Articolul înfăţişează într-o formă condensată, principalele caracteristici ale instituţiei cneziale şi voievodale din Transilvania. Pe larg, acestea sînt prezentate în *Voievodatul Transilvaniei*, vol. III, lucrare în curs de apariţie la Editura Dacia din Cluj-Napoca.

a suprapune instituțiile feudale oficiale transplantate aici.

Firește, nu toate cnezatele și voievodatele au avut o importanță egală în istoria Transilvaniei. Unele dintre ele au jucat un rol mai modest. Altele au intrat de timpuriu în impact cu regalitatea ungară și în această situație evoluția lor a fost sensibil stînjenită.

Multe cnezate și voievodate au avut însă o evoluție istorică și social-politică distinctă cu structuri specifice spre forme feudale.

Cea mai intensă istorie a trăit „țara" sau voievodatul Maramureșului, alcătuită din șapte cnezate „de vale", constituite, la rîndul lor, din mai multe cnezate de sat. Cel mai important, dintre cnezatele maramureșene „de vale", era al Bogdăneștilor, cu reședința la Cuhea, de unde, la jumătatea sec. XIV, s-a ridicat Bogdan, voievodul cu aură de legendă, în luptă neîmpăcată cu regele Ludovic de Anjou; voievodul, în calitate de reprezentant al formelor de viață obștești, regele îndemnat de ambiții mari de a înlocui aceste forme, cu altele, de caracter feudal ungar. Rezultatul a fost trecerea munților în Moldova, și, după alungarea urmașilor lui Dragoș, „întemeietorul" unui alt voievodat la răsărit de Carpați, constituirea, sub conducerea lui Bogdan a voievodatului de sine stătător, Moldova. Instituția politică-administrativă ce se bucura de o largă autonomie pe temeiul vechilor drepturi ale populației băștinașe, „țara Maramureșului", era condusă de un singur voievod ales dintre cnezii celor șapte cnezate. Din prima jumătate a sec. XIV, de cînd se cunosc atestările voievodului unic maramureșean și pînă la începutul secolului următor, voievozii Maramureșului au înscris pagini eroice de rezistență împotriva tendințelor cotropitoare ale Ungariei angevine, rezistență ilustrată pe diverse planuri: social-juridic, politic, instituțional, cultural-religios.

Voievodate unice, asemănătoare Maramureșului, existau și în Bereg și Ugocsa, prelungiri, de fapt, ale Maramureșului; aici o serie de documente, emise începînd de la mijlocul sec. XIV timp de un secol, stipulau vechiul drept al românilor de a-și alege anual voievodul.

O regiune de puternică autonomie românească evidentă și prin forța economică și politică a cnezatelor, a constituit-o Țara Hațegului. Spre deosebire de Maramureș însă, unde puterea se afla concentrată în mîna unui voievod unic, în Hațeg puterea era deținută de cnezii teritoriali (de la Densuș, Rîu de Mori, Rîu Bărbat, Streisîngeorz, Sălaș etc.) constituiți în adevărate familii conducătoare, ce-și transmiteau din generație în generație autoritatea cnezială. Așa este cazul familiei Cândeștilor, de la Rîu de Mori, unde cunoaștem pînă la 1394 nu mai puțin de cinci generații de cnezi proveniți din aceeași familie. De asemenea, la Britonia, pe locul Sarmizegetusei romane, succesiunea cnezilor poate fi urmărită pînă la începutul sec. XIII[1].

Deosebita forță economică și militară a cnezilor Hațegului este ilustrată de fortificațiile militare construite de ei (cetatea de Colț, cetatea Mălăești), ca și de ctitoriile de la Streisîngeorz, Densuș, Sîntămăria, Orlea Strei ș.a.m.d., construcții cu picturi murale, cu inscripții votive ce consemnează numele cnezului ctitor, ca aceea de la Streisîngeorz din 1313-1314 cu numele cnezului Bîlea; altele cu portretevotive de ctitori, de pildă, tot la Streisîngeorz, unde sînt înfățișați cnezul Cândreș și soția sa Nistora în costume populare românești — portrete votive cum numai familiile bogate și cu îndelungate tradiții își puteau îngădui.

Cercetările din ultima vreme recunosc în *terra kenezatus Lytuoi waywode* (țara cnezatului voievodului Litovoi) un voievodat ce-și întindea autoritatea și asupra Țării Hațegului, ceea ce face probabilă existența unui voievodat al Hațegului, cu voievozi, cum este cel pomenit într-un document din anul 1457, care menționează între stăpînii satului Bar pe Neagu, „fiul voievodului de Bar" *(Nyag, filius Wayvode de Bar)*.

Cnezatele sînt predominante și în restul comitatului Hunedoarei, unde, ca elemente particulare, întîlnim cnezi-preoți *(sacerdotes kenesii)* — la Ostrov, Vad, Livadia etc. — precum și o crăinicie condusă de un crainic ce-și extindea autoritatea asupra a cinci districte: Hațeg, Strei, Hunedoara (domeniu), Hunedoara (comitat) și Dobra.

Numeroase cnezate de obști (aproape o sută pînă în veacul XVI) întîlnim și în comitatul Caraș-Severin. Dintre ele, cel mai puternic pare a fi fost cnezatul *Mîtnic* cu reședința în așezarea omonimă sau cnezatul Jupa, de care în 1369 țineau mai multe cnezate sătești. Acest cnezat poate fi considerat chiar voievodat, de vreme ce într-un act din 1350 este menționat un voievod Lupșin *(Lupchin waywoda, alie nomine Johannes appelatus filius Iugae)*. Un fiu de voievod este amintit și în satul Teied, iar în cnezatul *Ilidia*, tot din Caraș, documentele menționează nu mai puțin de trei voievozi: Laurențiu (1277), Bogdan (1335) și Radu (1370). De remarcat și faptul că unul din voievozi se numea Laurențiu, un nume des întîlnit în Transilvania, altul, Bogdan, de asemenea foarte răspîndit între cnezii și voievozii din Transilvania care va deveni dinastic în Moldova, iar cel de-al treilea, Radu — foarte frecvent în Țara Românească, ceea ce reprezintă, de asemenea, o expresie a identității formelor de organizare menționate pe întreaga cuprindere românească.

Un cnezat teritorial (poate chiar voievodat) era și cel al Mehadiei; calitatea de jude și voievod *(judex et wayvoda)*

[1] *Magazin istoric*, nr. 11/1977.

de Caransebeș, menționată în 1498, ne duce cu gîndul la existența unui voievodat cu centrul în acest oraș. Deasupra acestora se situa Banatul Severinului, condus de un dregător — banul de Severin — a cărui autoritate era aproape echivalentă cu aceea de vicevoievod al Transilvaniei.

În comitatul Timiș — zonă de cîmpie și în care feudalitatea a pătruns mai devreme decît în Caraș (zonă cu relief înalt) — instituția cnezială este mai rar întîlnită, ca urmare a feudalizării mai de timpuriu și mai intensă. Totuși au existat și supraviețuit aici cnezate teritoriale și voievodate: la *Recaș* (alcătuit din trei cnezate de obști) menționat la 1447, pe valea *Bârzavei* (la marginea apuseană a Munților Zarandului) amintit în 1442 ș.a. Dintre cnezii timișoreni ce s-au ilustrat prin fapte deosebite se cuvin amintiți cnezul Hranoya din satul Zuhor și Ladislau din Icepteleki, amîndoi reduși la stare de iobăgie. Ei s-au răzvrătit împotriva nobililor, la 1370, făcînd parte dintr-o ceată de haiduci, angrenată în acțiuni antinobiliare.

Și în Timiș a existat instituția voievodatului. Între anii 1241 și 1525 sînt menționați 10 voievozi. Aici, avînd în vedere precizările din documente, este posibil să fi existat chiar mai multe voievodate: unul dintre ele putea fi cel de la *Giarmata*, a cărui conducere era împărțită, la 1410, de voievozii Nicolae și Ioan. Un alt voievodat pare a fi existat în jurul *Timișoarei*, unde la 1525 se înregistrează chiar o revoltă antinobiliară, în fruntea căreia se situează voievodul Vlad.

Un cnezat al *Cladovei* exista și în comitatul Arad, al cărui centru putea fi la Șoimuș, unde între 1439 și 1535 sînt menționați mai mulți cnezi. Exista, poate, și un alt cnezat, al *Ineului*, care în ultimul deceniu al sec. XV poate fi considerat chiar voievodat, deoarece documentele menționează trei voievozi cu reședința în această zonă. ■

CARTI SOSITE LA REDACTIE

● **ISTORIA MILITARĂ A POPORULUI ROMÂN. Vol. II** *(sub egida Comisiei române de istorie militară, a Centrului de studii și cercetări de istorie și teorie militară; comisia de coordonare: general-colonel* **Vasile Milea**, *ministrul apărării naționale, acad.* **Ștefan Pascu**, *general-locotenent dr.* **Ilie Ceaușescu** — *coordonator principal, prof. univ. dr.* **Ștefan Ștefănescu**, *general-maior* **Constantin Antip**, *conf. univ. dr.* **Mircea Mușat**, *colonel dr.* **Gheorghe Tudor**, *maior dr.* **Mihail E. Ionescu**).

Editura militară, București, 1986, 640 pp., 81 lei: *evoluția structurilor militare medievale românești în ansamblul dezvoltării unitare a societății în spațiul carpato-danubiono-pontic în secolele XIV-XVI, în epoca de glorie a oastei celei mari a românilor, afirmată în marile bătălii pentru apărarea libertății și neatîrnării pămînturilor străbune; tipărit în condiții grafice deosebite, volumul cuprinde un bogat material ilustrativ — hărți, desene, schițe, fotografii alb-negru și color.*

● **DOCUMENTE PRIVIND MAREA RĂSCOALĂ A ȚĂRANILOR DIN 1907. Vol. IV** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R., a Institutului de istorie „Nicolae Iorga", a Direcției generale a Arhivelor statului; volum apărut sub îngrijirea unui colectiv format din:* **Ion Popescu-Puțuri**, **Andrei Oțetea**; *coordonatori:* **Marin Badea, Coralia Fotino, Ion Ilincioiu, Mircea Iosa**; *au mai colaborat:* **Marin Florescu**, **Augustin Deac, Damian Hurezeanu, Traian Lungu**, **Vasile Niculae, Rodica Șoimescu, Georgeta Tudoran**; *referenți științifici:* **Vasile Arimia, Anastasie Iordache, Gheorghe Unc**).

Editura Academiei, București, 1986, 454 pp., 32 lei: *mărturii privind desfășurarea evenimentelor din urmă cu 79 ani în fostele județe Dolj, Romanați, Mehedinți, Vîlcea, Gorj, Olt, Argeș și Muscel.*

● **REZISTENȚA ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ ÎN ASIA ȘI AFRICA** *(sub egida Institutului de studii istorice și social-politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.; volum publicat sub îngrijirea unei comisii formate din:* **Gheorghe Unc, Marin Badea, Constantin Botoran, Milică Moldoveanu**).

Editura militară, București, 1986, 400 pp., 25 lei: *studii consacrate mișcărilor de rezistență din China, Coreea, Etiopia, Africa de Nord, Indochina, Birmania, Indonezia, Filipine, Thailanda, Malaysia și Singapore, Japonia în anii 1931-1945; autori:* **Gheorghe Unc, Ana Budura, Milică Moldoveanu, Lucian D. Petrescu, Constantin Botoran, Marin Badea, Ion Calafeteanu, Constantin Bușe**.

● **Valentin Borda — CĂLĂTORI ȘI EXPLORATORI ROMÂNI.**

Editura Sport-Turism, București, 1985, 500 pp., 32 lei: *primul dicționar bio-bibliografic de acest gen, cu substanțiale semnalări ale constantului interes pentru istoria locurilor, din țară și străinătate, vizitate de personalitățile prezentate.*

● **DANUBIUS. XI-XII.**

Galați, 1985, 294 pp.; *studii și comunicări pe teme de istorie în culegerea editată de Complexul muzeal Galați.*

● **RETROSPECTIVE MEDICALE** *(sub redacția dr.* **G. Brătescu**).

Editura medicală, București, 1985, 790 pp.: *studii, note și documente privind trecutul medicinii din țara noastră.*

VECHI IMAGINI BUCUREȘTENE

În colecțiile Muzeului de istorie și artă al municipiului București se păstrează un bogat fond de imagini ale Bucureștilor din a doua jumătate a veacului trecut și primele decenii ale secolului nostru. Unele dintre acestea au apărut în revista noastră în nr. 7 și 9/1983. Iată alte cîteva fotografii, din aceeași colecție despre Bucureștii de altă dată.

Primele două (nr. 1 și 2) au fost făcute cu prilejul unor serbări ce au avut loc în zilele de 29-30 martie și 6 aprilie 1881 în parcul Cișmigiu, cu scopul strîngerii de fonduri pentru ajutorarea familiilor sinistrate în urma unor incendii ce afectaseră Capitala. Serbările au fost organizate de un comitet condus de prințul George Bibescu. S-au amenajat, între altele, mai multe chioșcuri, unde se vindeau dulciuri, delicatese, citrice, tigări, diverse suveniruri etc., în beneficiul fondului de ajutorare. Persoane din înalta societate a orașului, deghizate în țărănci, florărese, librărese se prezentau drept vînzătoare.

Serbările au avut și un substrat politic, propagandistic, în favoarea prințului George Bibescu, unul dintre partizanii de frunte ai Partidului Conservator. Pentru a contracara efectul acestei acțiuni conservatoare, liberalii au organizat și ei, la scurt timp, manifestări

1

2

Următoarele două fotografii (nr. 3 și 4) sînt făcute tot în Cișmigiu, pe lacul din centrul parcului, unul dintre locurile predilecte de distracție ale bucureștenilor. Aici, cum aflăm din însemnările unui ofițer cantonat în București în timpul Războiului Crimeii (1853-1856), se organizau întreceri de înot încă din 1854. Pe

asemănătoare, tot în Cișmigiu, sub patronajul unui comitet prezidat de Maria Rosetti, soția lui C.A. Rosetti. Beneficiul realizat a fost însă mai mic decît cel obținut de conservatori. C. Bacalbașa, în primul volum al lucrării sale Bucureștii de altădată, prezintă pe larg aceste serbări din primăvara lui 1881.

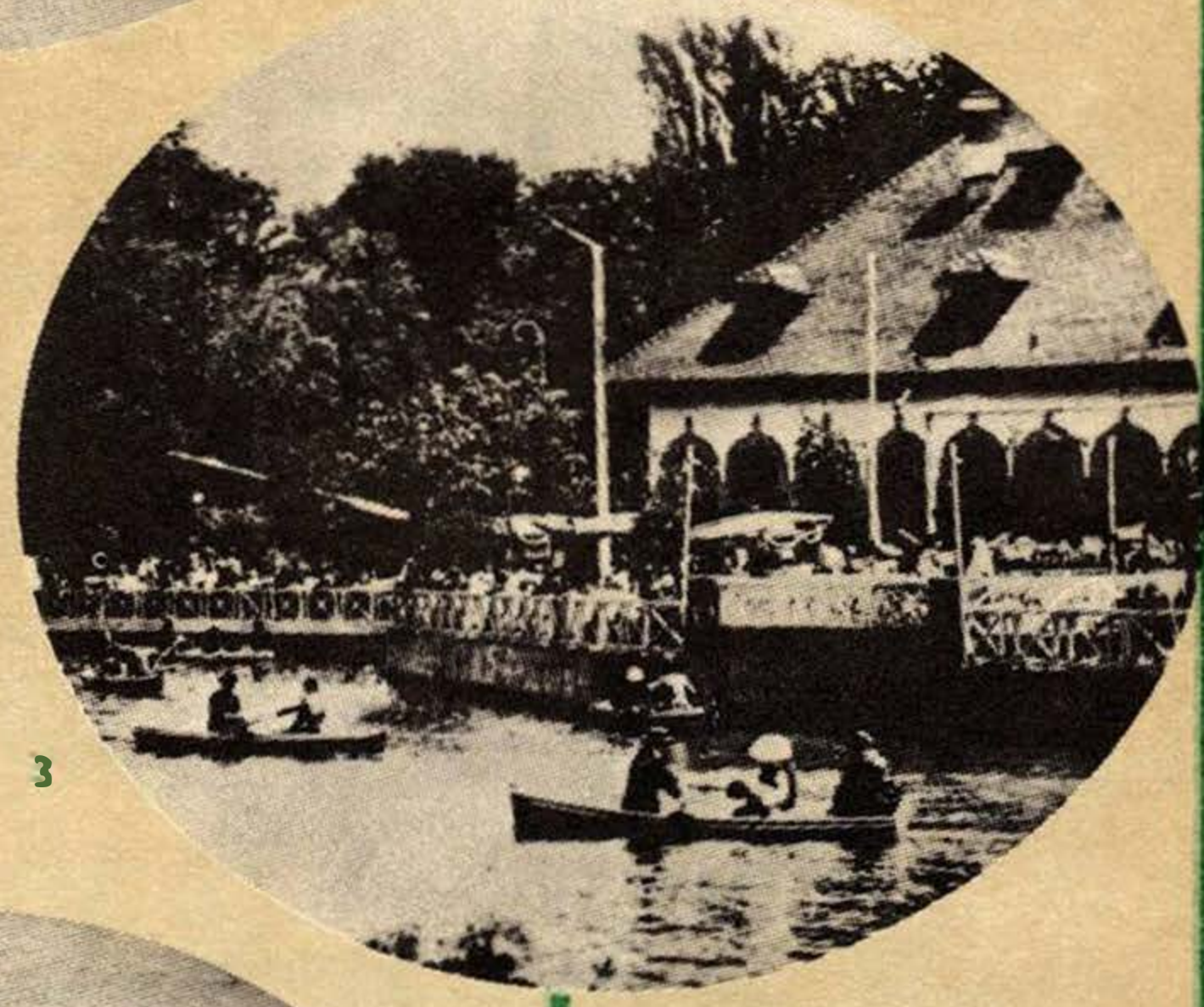

3

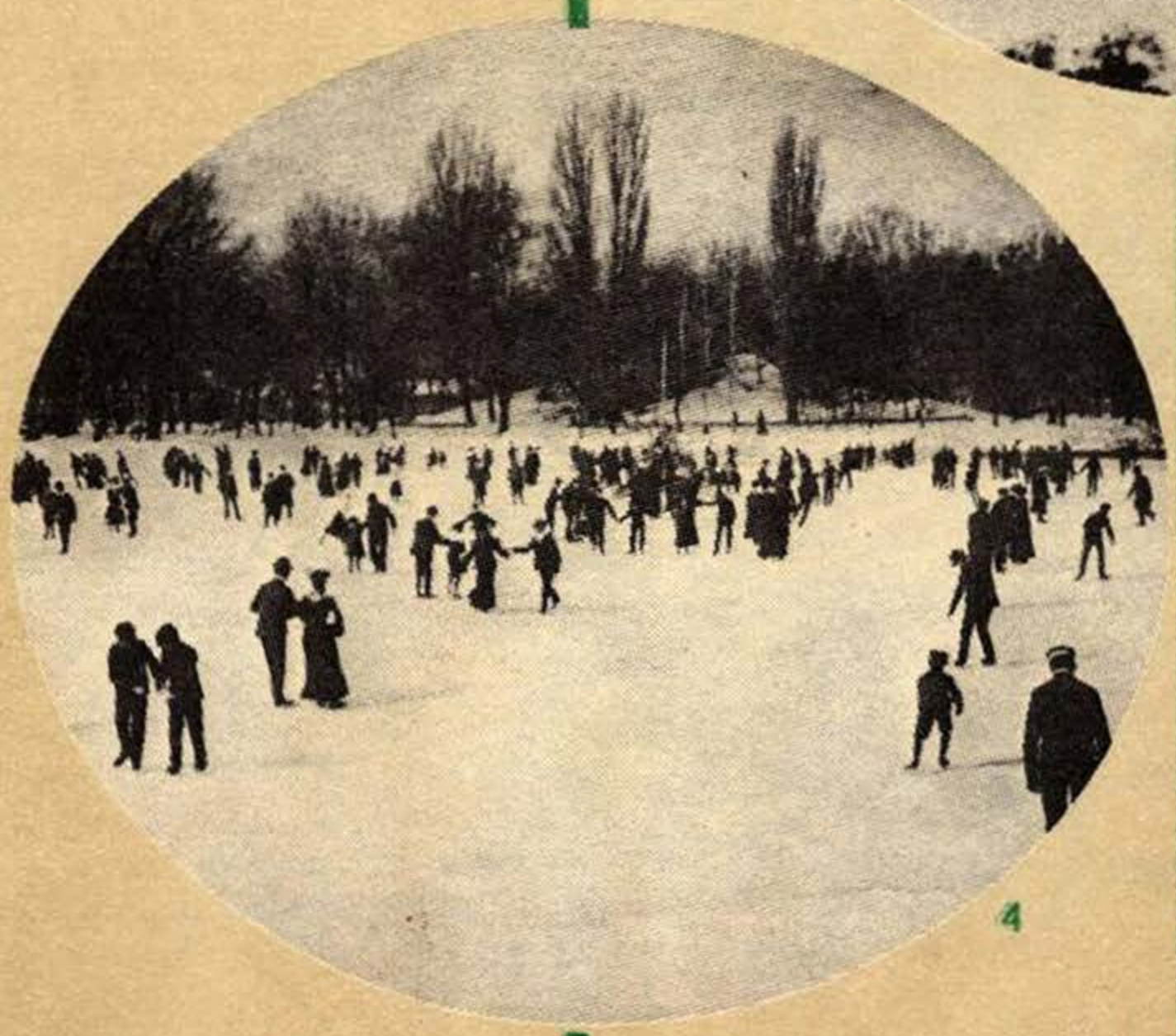

4

gheața lacului, larma, patinatori de toate vîrstele își etalau ținutele. Se organizau, de asemenea, concursuri cu probe de patinaj artistic, de viteză sau de ștafetă, primul de acest fel avînd loc la 9 ianuarie 1883.

Mult gustate de bucureșteni erau și concursurile cicliste, organizate începînd din 1890. Ani-

5

struit un velodrom la Şosea, la cel de-al doilea rond. În imaginea nr. 5, cîţiva ciclişti participanţi la o astfel de întrecere la Şosea.

Dumitru Dumitrescu a fost şi cel care a condus unul dintre primele automobile pe străzile bucureştene. Fotografia nr. 6, făcută în martie 1901, îl înfăţişează într-unul din primele tipuri de automobile, a căror construcţie amintea încă de cea a unei trăsuri.

matorul acestora a fost D. Dumitrescu — cîştigător, cinci ani consecutiv, al primelor concursuri de acest fel. Printre cicliştii pasionaţi se numărau pictorul Ştefan Luchian şi scriitorli Barbu Ştefănescu - Delavrancea, Alexandru Vlahuţă, Alexandru Macedonski. În 1896, pentru întrecerile cicliste a fost con-

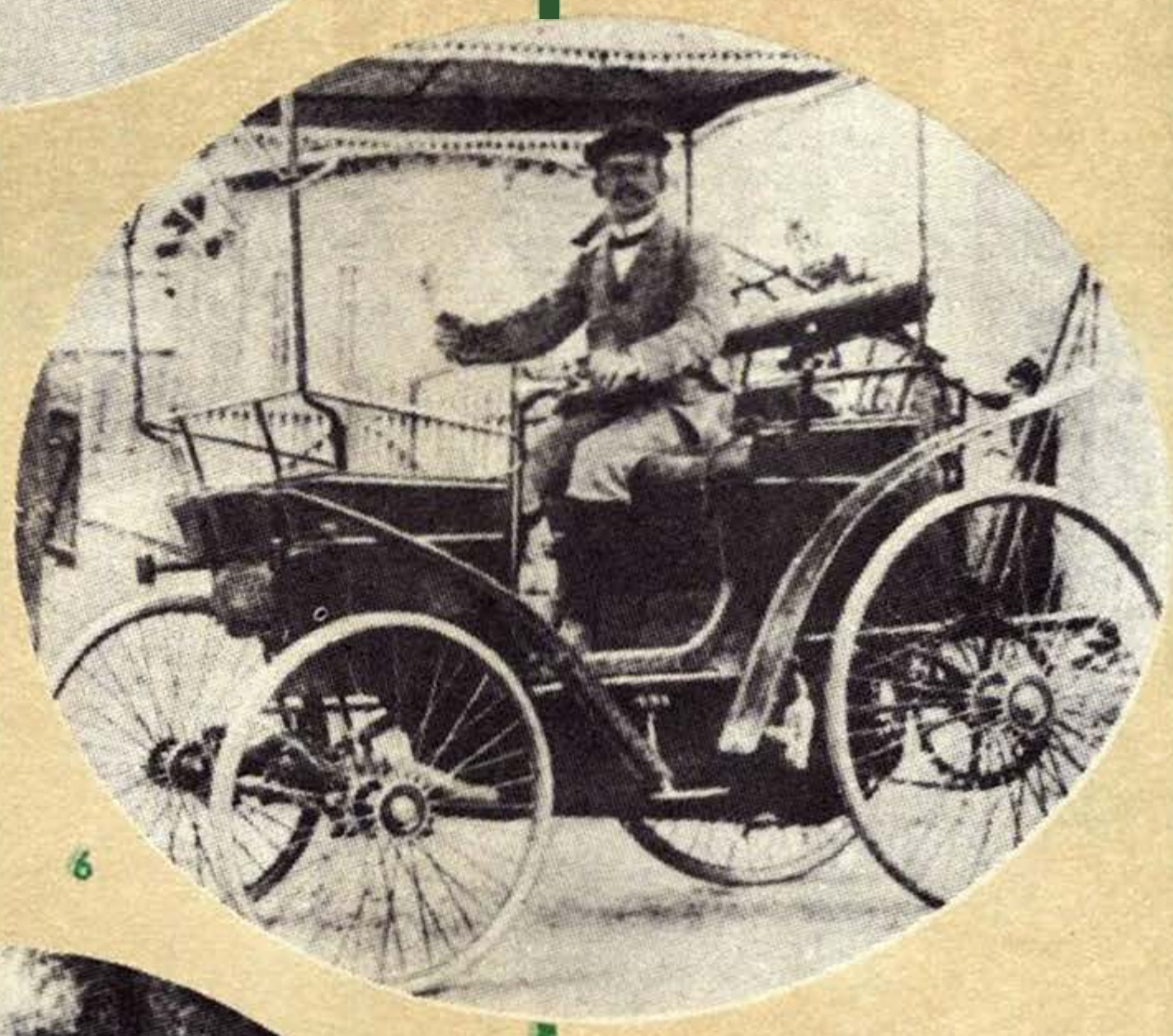

6

7

La începutul veacului, trăsura, birja sau cupeul erau încă mijloacele de transport şi de plimbare cele mai folosite de bucureşteni. Elegante echipaje conduse de birjari („muscali“) în caftane de catifea, cu brîie de mătase

strălucitoare, defilau pe străzile Capitalei, în alaiuri, spre Şosea. Cum aflăm dintr-un interviu publicat în 1908 în gazeta Vocea birjarilor, unul dintre cei mai cunoscuţi şi îndrăgiţi muscali a fost Mişca (Mihai) Ivanov (în imaginea nr. 7, realizată în 1900), proprietar al mai multor trăsuri de piaţă.

Alte fotografii evocă o altă pasiune sportivă a bucureştenilor de la în-

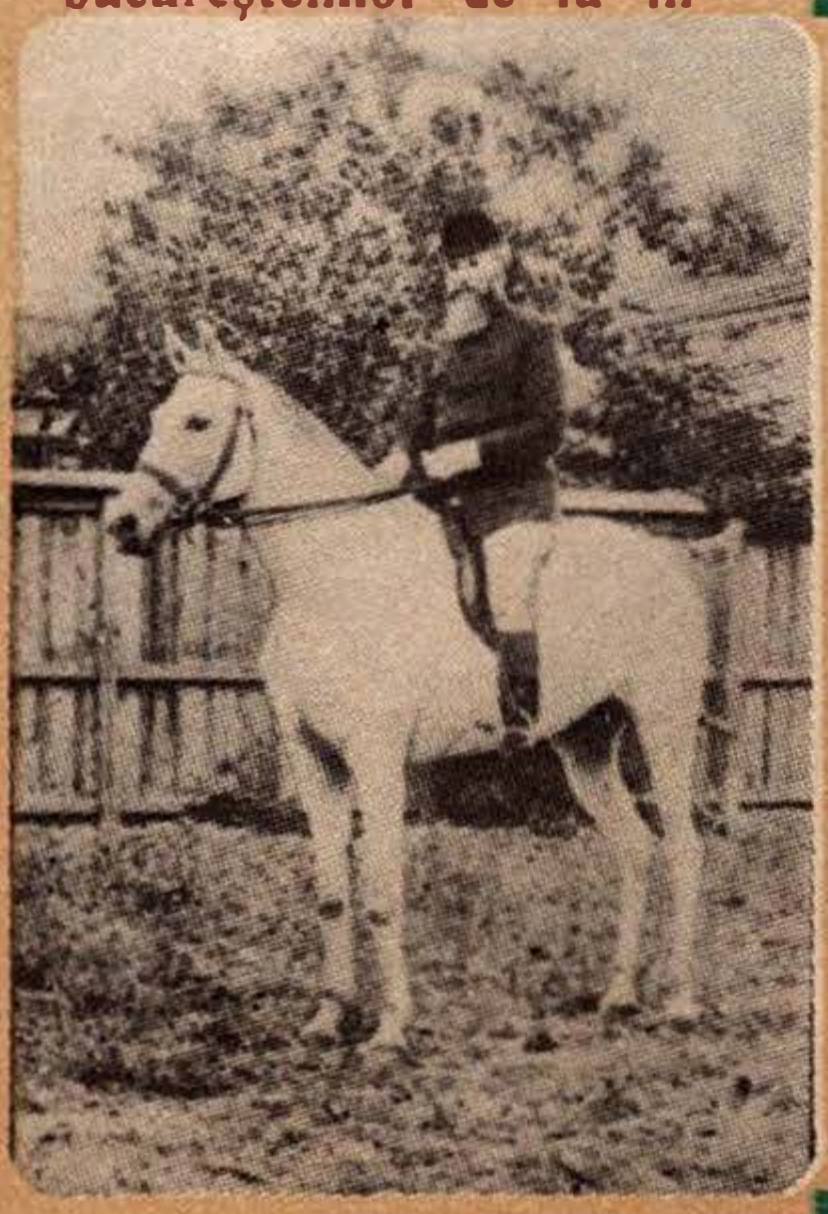

ceputul acestui secol: echitaţia. Unul dintre cei mai buni călăreţi ai timpului a fost Teodor Eliade (foto nr. 8), cel care a introdus la noi costumul clasic de călărie: redingotă roşie, pantaloni albi, şapcă de catifea neagră, cizme răsfrînte, după modelul englezesc. Imaginile următoare (9 şi 10) sînt făcute la hipodrom, prin 1913, într-o zi de curse.

Adrian-Silvan IONESCU

9

8

10

PE URMELE STRĂMOŞILOR (XIII)

ION POPESCU-PUŢURI

Printre personajele ce figurează în scrierea lui Jean Foi Vaillant *Istoria arsacizilor* sau *Istoria imperiului arsacid identificată prin monede* întîlnim de mai multe ori numele Rhescuporis, Rhoemetalces, Cotys[1].

Lucrarea savantului francez ni-i prezintă în chip de stăpînitori asupra regatului Bosporului şi asupra Traciei, în strînse legături cu Armenia (asupra Armeniei Mici a şi domnit, de altfel, un rege numit Cotys), participînd activ la viaţa şi evenimentele politice ale lumii de atunci, colaborînd — economic, diplomatic şi politic — cu lumea răsăriteană (în special cu puternicul imperiu part al arsacizilor, a cărui emanaţie erau statele pe care le conduceau), dar şi cu acea parte a conducătorilor romani (Pompeius, Antonius ş.a.) ce încercau să stabilească relaţii prieteneşti cu popoarele din răsăritul Europei şi cu Asia Mică.

Scrierile antice, la rîndul lor, cuprind multe informaţii despre aceşti regi, ce domneau peste state mai mult sau mai puţin întinse din sud-estul Europei şi din nordul Mării Negre, în Peninsula Crimeea şi în preajma Mării de Azov (Lacul Meotic cum se numea în antichitate) unde se afla regatul bosporan. În sfîrşit, fastuoase podoabe de aur şi argint — cum sînt cele descoperite în mormîntul princiar de la Agighiol[2] — au aparţinut, cum o arată inscripţia de pe un pahar şi cnemidele (apărătoare de picior) strălucitoarei armuri, de asemenea, unui prinţ al cărui nume era Cotys.

Era deci un nume des folosit în rîndul neamurilor de obîrşie geto-dacă, fiind întîlnit atît în sec. IV-III î.e.n. (cînd se datează mormîntul princiar de la Agighiol), cît şi în sec. I şi II e.n. — deci pe distanţa a mai bine de jumătate de mileniu. În acelaşi timp este de subliniat răspîndirea lui în spaţiul de la Carpaţi, Dunăre şi Mare, dar şi în locurile de roire ale neamurilor înrudite cu locuitorii de la Dunărea de Jos. Izvoarele antice (de la Tucidide şi Xenofon, la Ovidiu şi Suetonius) ne relatează faptele şi realizările unor regi cu numele Cotys (sau Cotiso, cum sînt menţionaţi în alte scrieri) proveniţi din rîndul tracilor odrişi, din Moesia inferioară şi Scythia Minor, din Dacia propriu-zisă, din regatul bosporan şi Armenia. Mai rar întîlnite, dar tot nume dinastice, purtate de diferiţi regi ce au domnit în Bospor şi Tracia sînt numele Rhoemetalces şi Rhescuporis. Izvoarele istorice ni-i arată, de asemenea, ca pe nişte regi puternici, ce se opuneau politicii expansioniste a Imperiului roman şi întreţineau strînse relaţii de colaborare cu lumea răsăriteană.

Cotys I a fost un ilustru conducător al regatului odrişilor, în prima jumătate a sec. IV î.e.n. Acest stat independent, întemeiat după expediţia dunăreană a lui Darius I[3], s-a dezvoltat în părţile sudice ale teritoriului tracic, fiind, cum preciza istoricul grec Tucidide „cel mai mare dintre toate cîte sînt între golful Ionic [Marea Adriatică] şi Pontul Euxin şi cel mai bogat în venituri pecuniare şi în alte bunuri". Întinderea regatului stăpînit de Cotys este ilustrată şi de amănuntul că străbaterea lui necesita 13 zile de călătorie în lungime (de la est spre vest) şi 11 zile în lăţime (de la nord spre sud). Cotys a domnit 27 ani, vreme în care — în calitatea sa de filelen (prieten al grecilor) — a căutat să ajungă la o înţelegere cu aceştia. Politica expansionistă a Atenei, care a ocupat oraşul Sestos din Chersonesul trac, l-a adus în conflict cu atenienii; în războiul izbucnit, Cotys a recucerit Sestos (360 î.e.n.), dar în anul următor a fost asasinat de o conspiraţie realizată împotriva sa de atenieni.

Concomitent cu acest Cotys, un alt dinast purtînd acelaşi nume, stăpînea teritorii în Dobrogea de azi. Mormîntul său fastuos, construit din două încăperi, cu *dromos* (un drum pietruit ce asigura intrarea în cripta funerară) a prilejuit descoperirea unui splendid tezaur conţinînd piese de armură din argint aurit şi podoabe de aur — fiind ilustrativ pentru puterea şi bogăţia acestui principe.

În ultimii ani dinaintea erei noastre şi la începutul acesteia, în teritoriile din stînga şi dreapta Dunării stăpîneau mai mulţi regi al căror nume era, de asemenea, Cotys sau Cotiso. Despre unul dintre aceştia ştim, din mărturiile mai multor autori antici, că era dac şi îşi avea regatul undeva în zonele submontane şi montane ale Carpaţilor (poate în Banatul şi Oltenia de azi). Era unul din cei cinci moştenitori ai regatului lui Burebista şi Deceneu şi cu poporul său de munteni (locuitori de munte) a dus o îndîrjită luptă pentru păstrarea inde-

---

[1] Prezentăm, în continuare, ultima parte a indicelui de nume, locuri şi evenimente la scrierea lui Jean Foi Vaillant, *Istoria arsacizilor*. Cifrele arabe indică pagina la care, în lucrare, se află precizarea menţionată în indice.

[2-3] *Magazin istoric*, nr. 9/1983; 6/1986.

pendenței. Ca și Burebista (care s-a aliat cu Pompei împotriva lui Caesar), Cotiso a participat alături de Octavian în bătălia de la Actium (31 î.e.n.). Mai tîrziu, însă, a devenit adversarul romanilor și istoricul latin Annaeus Florus menționa în lucrarea sa, *Epitomae*, că „dacii trăiesc nedesprinși de munți. De acolo, sub conducerea regelui Cotiso obișnuiau să coboare și să pustiască ținuturile vecine, ori de cîte ori Dunărea, înghețată de ger, își unea malurile". Panica era atît de mare, încît la Roma nu se vorbea decît de iminentul atac al dacilor; după înfrîngerea oastei lui Cotiso, poetul Horațiu exclama într-una din *Odele* sale că „armata dacului Cotiso a pierit".

Ovidiu, poetul exilat de Octavian Augustus la Tomis, vorbește de un alt Cotiso, rege al moesilor, care a participat la asediul cetății Aegyssus (nu departe de Tulcea) — eveniment petrecut înainte de anul 12 e.n. Acest Cotiso era un om foarte cult, marele poet latin mărturisindu-ne, despre acest rege, că avea veleități poetice și compunea el însuși versuri în latină. (În replică, Ovidiu a compus, la rîndul lui, versuri în limba geților). Cotiso era fiul regelui Rhoemetalces I și la moartea acestui Rhoemetalces, moștenirea a fost împărțită în două: partea apuseană a revenit fratelui lui Rhoemetalces, Rhescuporis I, iar partea răsăriteană, mai bogată și mai dezvoltată (datorită ieșirii la mare) lui Cotiso. Împărțirea a atras, spune Suetoniu, ura lui Rhescuporis, care a urzit o conspirație împotriva lui Cotys, acesta fiind asasinat în anul 18 e.n. De fapt, se pare că adevăratul motiv îl constituia politica filoromană a lui Cotiso, în contrast cu cea tradițională, opusă Romei, a lui Rhescuporis. Cum însă ambele regate — atît cel condus de Cotiso, cît și cel stăpînit de Rhescuporis — se aflau în raporturi clientelare cu Imperiul roman, la plîngerea reginei Pythodoridis, soția lui Cotiso, Rhescuporis a fost exilat tocmai în Egipt.

După ce Scythia Minor a fost transformată în provincie romană, urmașii lui Cotys și ai lui Rhescuporis au stăpînit asupra regatului bosporan: mai întîi Rhescuporis I (10-38), apoi văduva lui, Geparpyris. După domnia lui Mithridates (și este foarte interesantă această împletire de suverani denumiți ca în regatul Pontului, cu alții ce poartă nume geto-tracice) a urmat Cotys I (45-68 e.n.) succedat de Rhescuporis II (68-93 e.n.). A urmat o succesiune de mai mulți regi, ultimul stăpînitor al regatului bosporan fiind Rhescuporis VI (318-332).

Meritul lui J.F. Vaillant este — printre altele — și acela de a fi atras atenția, printre primii, asupra întinselor și stăruitoarelor legături (manifestate și pe linie dinastică) între popoarele ce locuiau teritoriile învecinate Pontului Euxin — denumire, de asemenea de veche obîrșie.

Cnemidă și pahar din tezaurul geto-dacic de la Agighiol

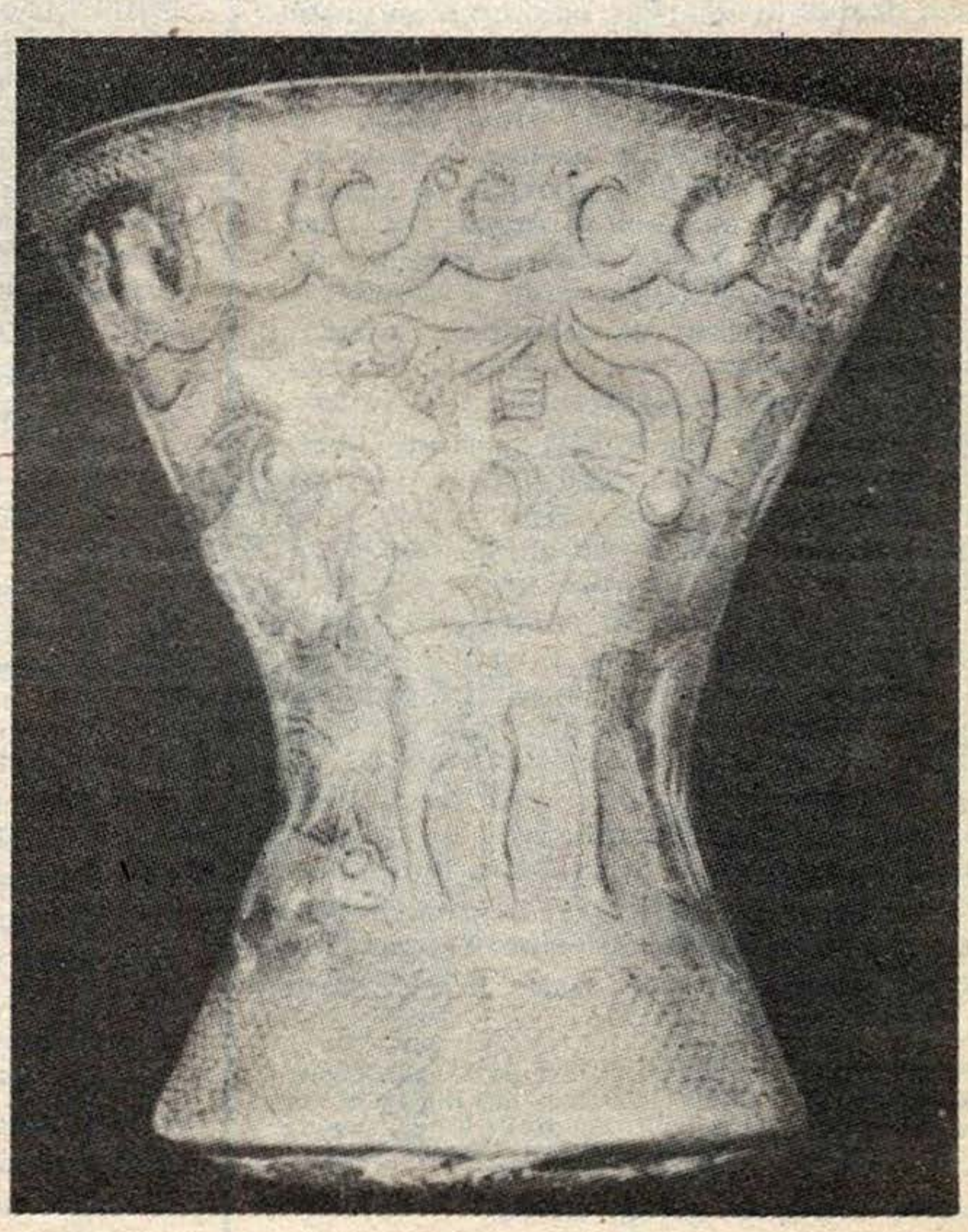

RHESCUPORIS. Augustus îi dă Tracia — 236. La porunca lui Tiberius este acuzat în Senat de către Pythodoridis, soţia lui Cotys şi condamnat — 237. Caligula îi cedează lui Rhescuporis o parte a Arabiei — 251.

RHESCUPORIS I, regele Bosporului. Nu se cunoaşte nimic despre viaţa sa — 268. După monedele sale se deduce că a fost nepotul lui Cotys, regele Armeniei. După o altă monedă s-ar spune că mai degrabă el a fost fiul lui Cotys, decît Ininthimaevus — 269. A domnit pe vremea lui Hadrianus, dar nu se ştie cînd — 270. Descrierea unei monede a lui Rhescuporis — 271.

RHESCUPORIS II. Domneşte în Bosporo după Cotys — 282. Dovezi că este o altă persoană decît primul — *ibid.* Se pare că a fost mai degrabă fiul lui Cotys, decît al lui Rhescuporis — 282. Nu se cunosc faptele sale. Se pune întrebarea cîţi ani a domnit — 283. Descriere a unei monede de pe vremea sa — 284.

RHESCUPORIS III. Îi urmează lui Rhescuporis II. Se pune întrebarea al cui fiu este, cînd şi cît timp a domnit — 286. Descrierea unei monede din vremea sa — 287. O altă monedă — 287.

RHODIENI, afectaţi de un cutremur de pămînt — 212.

RHODOBATES este fiul lui Anonymus — 12. Nu se cunosc faptele lui Rhodobates. Se presupune că amîndoi au domnit în Pont. Nu avem nimic despre Rhodobates, cu excepţia celor transmise de Diogene — 12.

RHOEMETALCES domneşte în Tracia, cu consimţămîntul lui Tiberius — 250.

RHOEMETALCES au fost doi regi cu acelaşi nume: unul al Traciei, celălalt al Bosporului — 273. Nu s-a descoperit nici o monedă a regelui Bosporului. Se pare că a domnit în timpul lui Antoninus şi că a fost fiul lui Rhescouporis — 274. Perioada domniei şi anul morţii sînt nesigure — 275. Senatul roman adună armatele din Bithynia, Cappadocia, Paflagonia, Gallo-Grecia în Asia împotriva lui Mithridate — 73. Comandanţii de oaste romani: Cassius Manius, Q. Oppius, Minuclus Rufus şi C. Popilius — 181.

ROXANA şi Statira, surorile lui Mithridate — 123.

RUTILIUS RUFUS, s-a exilat pentru a evita cruzimea [soarteil ce-l aştepta — 70.

SACRIFICIU, făcut de Mithridate în cinstea lui Jupiter-puternicul-în-războaie — 97. Sacrificiul lui Mithridate în cinstea lui Jupiter şi a lui Neptun — 101. Sacrificiile făcute de locuitorii din Cyzic — 108. Sacrificiul făcut de Lucullus — 132.

SATRAPIA. Satrapia Pontului a fost transformată în regat de către Xerxes, sînt de părere autorii antici — 6.

SATURNINUS, tribun al plebei este condamnat datorită faptului că a înoălcat drepturile solilor lui Mithridate — 66.

SCHISMAS, cel mai mare dintre băieţlii Plsidei — 24.

SORIBONIUS, vrînd să uzurpe tronul Bosporului, este ucis — 226.

SELEUCOS a împărţit regatul lui Antigonos — 34. După înfrîngerea şi uciderea lui Lysimachus, îl înapoiază pe Murena lui Mithridate — *ibid.* Lemnienii ridică temple în onoarea lui Seleucos — 35. Seleucos trimite oşti împotriva heracleenilor — 35. Este numit Hercules — *ibid.* După moartea lui Seleucos, îi urmează pe tron Antiochus Soter, fiul său — *ibid.* Seleucos administrează Macedonia şi este ucis de către Seleucos Ceraunus — 302. Începe să domnească fiul său, Antiochus Soter — *ibid.* Acesta devine şi regele Siriei — 304. Seleucos Ceraunus moare în lupta cu Attalus — 312.

SERTORIUS. Mithridate îi oferă ajutor să întărească Asia — 99. Este înduplecat la acest ajutor prin darurile şi cererile solilor — *ibid.* Cucereşte cîteva cetăţi ale romanilor 101.

SEXTILIUS, comandant trimis împotriva lui Tigran pe care îl învinge — 133. Îl oprimă pe arabi — 134.

SOCRATES, după cognomen Chressus, cel mai mare dintre copii. Senatul îl numeşte pe fratele său rege al Bithyniei — 71, 346. Socrates, fiul lui Nicomedes îşi ucide tatăl — 344. Bithynienii îl alungă de la tron — 346. O statuie de fildeş în onoarea lui Nicomedes era aşezată în templul de la Olympia — 308. Arborele genealogic al regilor Bithyniei — 356; Arborele genealogic al lui Mithridate — 156; Arborele genealogic al regilor Bosporului — 292; Al regilor Traciei — 293.

STRATONICE, concubină a lui Mithridate — 167.

STATYRA, sora lui Mithridate, moare otrăvită — 123.

SYLLA vine în Asia pentru războiul împotriva lui Mithridate — 79, 351. Îi învinge pe Archelaos — 85, 351. Cucereşte Atena şi asediază Pireul — 86. Sylla îşi duce trupele în Beotia, fiind urmărit de Dorilaus — 89. Merge în Cappadocia, la Ariobarzan — 89. Sylla şi Mithridate poartă tratative de pace — 96. Sylla îl readuce pe Nicomedes în Bithynia şi pe Ariobarzan în Cappadocia — 95. Moartea lui Sylla — 95, îl învinge pe Archelaos, se luptă la Orchomenos — 90, 351. Nimiceşte Beotia. Îi revine Asia — 344.

TAXILES şi Hermocrates, comandanţi în Paflagonia — 101. Templul Bellonei construit în Asia — 364. Cutremur îngrozitor în Bithynia — 376. Descrierea unei monede de tip tetradrahmă — 52. Tigran a construit un teatru pentru jocuri şi spectacole — 340.

THERMUS, M. Minucius, pretor, este trimis în Asia ca succesor al lui Murena — 353.

THYUS, prinţ al Paflagoniei, încearcă să-l ucidă pe rege de faţă cu alţii — 22. Este abandonat de complici şi este prins viu, fiind adus la rege împreună cu soţia şi copii — *ibid.*

TIGRAN, ginerele lui Mithridate, invadează Cappadocia — 99. Duce în Armenia mulţi cappadocieni — *ibid.* Se încoronează cu coroana regatului Armeniei şi dă numele său unei cetăţi — *ibid.* Refuză să-l primească pe fugarul Mithridate la sine — 122. Se întoarce la Antiohia — 127. Refuză să-l predea pe Mithridate romanilor — *ibid.* Mithridate şi Tigran poartă tratative — 132; îl trimite pe Mythrobarzan contra lui Lucullus — 133. Murena îl urmăreşte — 134. Merge împotriva lui Lucullus cu restul trupelor — 135. Diferite lupte — 136, 137. Refuză din nou să-l adăpostească pe Mithridate — 163. Tigran îl învinge pe fiul său care se răsculase şi participă de pe o mică corabie la triumful lui Pompei — 165. Tigran cel Tînăr, nepotul lui Mithridate, este învins de către tatăl său şi fuge la Phraate — 154.

TRIARES, primeşte nişte cetăţi — 131. Triumful lui Lucullus — 178. Triumful lui Pompei — 180. Trofeul lui Cezar [ridicat] în Bospor — 203.

TISSAPHERNES, comandant prin intermediul căruia Mithridate s-a împăcat cu Artaxerxes — 15. Era un prieten intim al lui Mithridate, datorită loialităţii sale — 16.

XIPHARES, fiul lui Mithridate, este ucis de către tatăl său, pentru că a neglijat pietatea filială — 167.

XERXES a domnit timp de 29 ani — 12.

ZELAS, după moartea tatălui său Nicomedes s-a întors din Armenia în Bithynia — 309. Fraţii săi se războiesc în Bithynia — *ibid.* Zelas năvăleşte peste gali. El întemeiază o cetate în Cappadocia — 310. Fiind atacat prin viclenie, este ucis de către galo-greci — *ibid.*

ZARBIENUS este ucis împreună cu soţia sa de către Tigran — 128

ZENOBIUS, la porunca lui Mithridate, aduce [vin de] Chios în Pont, la preţuri convenabile — 87. Efesenii îl aruncă în temniţă, apoi îl ucid — 88.

ZENO, fiul mai mic al lui Polemon şi al Pythodoridei, este ales rege al Armeniei Mari — 235, 250.

ZIPOETES, rege al Bithyniei, ia domnia după moartea lui Nicomedes — 301. Îl asediază pe Ptolemeu la Arsacena şi în Chalcedonia — *ibid.* Respinge pe comandanţii trupelor lui Lysimach de la graniţele Bithyniei. Zipoetes se căsătoreşte cu văduva lui Dionysius — 301. Fiind atacat de către Lisimach, îl respinge şi îl sileşte să ceară pace — 302. Heracleenii îl aleg apărător şi căpetenie — *ibid.* Zipoetes pleacă de pe teritoriile heracleenilor, armata lui e învinsă — *ibid.* Bithynienii sînt atraşi într-o capcană de către Patroclus şi sînt măcelăriţi împreună cu armata — 305. Zipoetes întemeiază o cetate — *ibid.* Domneşte timp de 47 ani. Zipoetes, fratele lui Nicomedes îl învinge pe heracleeni, iar apoi este pus pe fugă de către aceştia — 30. ■

AVANPREMIERĂ EDITORIALĂ

TITU MAIORESCU

LA APOGEUL CARIEREI SALE POLITICE

Z. ORNEA

În 1874, după ce gustase din plin amărăciunea neașteptatelor jocuri ale culiselor politice, Titu Maiorescu își făcuse debutul în viața politică, prin obținerea unui portofoliu ministerial[1]. După aproape patru decenii, în aprilie 1912, în condiții deosebit de complexe, el a reușit să dobîndească prestigiul și demnitatea pe care și le-ar fi rîvnit orice om politic. Mai ales el, un om deosebit de dotat, un spirit superior, pe care orgoliul, disciplina, ambiția, probitatea și dotarea intelectuală îl ținuseră în centrul atenției publice. Nimeni poate, în afară de el însuși, n-ar fi fost în stare să creadă cu atîta tărie în steaua sa. Și tot nimeni, în afară de el însuși, nu își putea dori mai mult un final apoteotic carierei sale politice. Și l-a dorit și l-a avut. Numai pentru scurtă durată. Trebuie spus însă că prețul a fost al unor mari sacrificii personale.

Biografia lui Titu Maiorescu în anii 1912-1913, vreme în care a deținut înalta funcție de prim-ministru, se confundă cu una din cele mai tensionate perioade ale vieții politice europene. A fost, se știe, anticamera primei conflagrații mondiale, vreme în care au avut loc și cele două conflicte balcanice, cu un întreg cortegiu de probleme din cele mai complexe, cărora primul ministru Titu Maiorescu, totodată și ministru de externe, a trebuit și s-a străduit să le facă față. Ca o recunoaștere a ponderei pe care România o dobîndise în problemele sud-estului european, conferința care

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1986.

În imagine: delegațiile participante la Conferința de pace de la București în timpul unei ședințe în plen.

a restabilit pacea în Balcani s-a desfăşurat la Bucureşti, între 16/29 iulie şi 28 iulie/10 august 1913, sub preşedinţia premierului român Titu Maiorescu. În acelaşi interval, tot lui i-a revenit şi sarcina, în dubla-i calitate pe care o avea, de a semna prelungirea tratatului de alianţă cu Puterile Centrale. Era o consacrare a vederilor sale politice cu privire la menţinerea ţării pe o linie care să-i asigure interesele în contextul rivalităţilor dintre marile puteri europene şi al alianţelor militare iniţiate de acestea.

Problemelor externe care au format cadrul general al guvernării lui Titu Maiorescu li s-au adăugat altele cu caracter mai special, în primul rînd acelea decurgînd din procesul avansat de disoluţie a Partidului Conservator. Cu deosebire în timpul celui de-al doilea guvern (format la 14/27 octombrie 1912), Maiorescu s-a aflat în ipostaza extrem de delicată de a ocupa înalta demnitate de premier ca exponent al Partidului Conservator, fără a fi şi şeful acestuia şi, mai ales, fără a se bucura de concursul celei mai mari părţi din conducerea sa centrală. În mod cert, ca preşedinte de Consiliu, el nu mai reprezenta un partid, ci doar un grup politic conservator. Se bucura însă de încrederea regelui Carol I şi a reuşit s-o menţină şi pe aceea a Parlamentului, ducîndu-şi pînă la capăt misiunea dificilă.

Cîteva secvenţe semnificative din vremea prim-ministeriatului maiorescian sînt prezentate în fragmentele pe care le-am extras din lucrarea Viaţa lui Titu Maiorescu, de Z. Ornea, aflată în pregătire la Editura „Cartea Românească" şi pe care le prezentăm în continuare. Titlul, notele de subsol marcate cu sigla n.r. şi completările din text încadrate între paranteze drepte aparţin redacţiei noastre.

La 72 de ani, Titu Maiorescu devine [la 14/27 octombrie 1912] pentru a doua oară primul ministru al ţării sale. Era, fără îndoială, cea mai înaltă demnitate pentru un om politic, rîvnită de mulţi, dar de care puţini au avut parte. Cel care a stat mereu — timp de peste patru decenii — în umbra altor lideri conservatori, datorită condiţiei sale sociale modeste, ajunge, ce-i drept tîrziu, din cauza „defecţiunii" sau a deficienţelor lui Carp[1], la această cea mai înaltă funcţie politică de stat. Era un succes extraordinar pentru cel care pînă acum se mulţumise să furnizeze partidului său substanţă doctrinar-ideologică. Cum era conştient, pînă în 1911, că aspiraţiile sale nu pot trece dincolo de portofoliul ministerial, ştiuse să evite, cînd şi cînd, integrarea în guvern pentru a nu-şi provoca daune în profesiunea sa de avocat. Accepta sacrificiul numai cînd împrejurările complexe ale partidului său o cereau sau pentru a-şi consolida condiţia de om politic.

Şi-ar fi putut încheia viaţa într-o calmă senectute. A preferat apoteoza vieţii publice. Va fi o apoteoză de prestigiu, dar învăluită în tristeţe. Devenise captivul înaltei sale demnităţi publice cu care avea să se confunde viaţa sa personală. Noroc că soţia, [Ana, născută Rosetti] care i-a fost sfetnic şi singurul prieten apropiat, îl ajuta şi suporta cu acelaşi stoicism privaţiunile acaparante ale superioarei sale misiuni. Dar nu îi stimulase ea ambiţiile, nu voise ea, deopotrivă cu el, ca soţul să devină primul ministru al ţării? Acum colabora activ, suportînd aceste „delicii" deloc comode. Mai ales că acest al doilea prim-ministeriat îl ocupa într-o perioadă de acută tensiune politică internaţională. Niciodată existenţa unui prim-ministru nu a fost una calmă şi aşezată. Acum însă era cu deosebire febril agitată, zilnic asaltată de evenimente absorbante care trebuiau grabnic soluţionate. Casa lui Maiorescu devenise un fel de centru de comandă. Se perindau, la nesfîrşit, demnitari de tot felul. Îşi păstrase obiceiul de a se scula devreme. Pînă începea să se aglomereze antecamera, se ocupa de redactarea însemnărilor în jurnal[2] şi de rezolvarea chestiunilor urgente. Apoi veneau miniştrii acreditaţi la Bucureşti, cifratorii de la externe sau de la război, înalţi funcţionari, prieteni politici. Urmau apoi lucrul la Ministerul de externe, audienţe la rege, după-amiază la şedinţele Parlamentului (cîteodată şi dimineţile), de la orele 16 din nou la minister, iar seara, potrivit împrejurărilor, alţi vizitatori.

Bătrînul prim-ministru era hărţuit şi pururea solicitat[3]. Abia obţinea răgazul unei mici excursii cu automobilul prin jurul Bucureştiului. În iulie 1913 însemna în jurnal că treburile sale erau mereu atît de urgente şi deplasările atît de necesar repezi, încît nu se mai da jos din automobil („n-am pus piciorul pe strada Bucureştilor de peste un an de zile"). Deţinea multe decoraţii. Avea, cum preciza în ianuarie 1913, „zece mari cruci, 1 mare ofiţer Carol I şi un cavaler al Sfîntului Mormînt". Mărturisea, ce-i drept, „mi-e indiferent, mai curînd teamă de ridicol". Dar funcţia îl obliga, prin protocol, ca, în ocazii festive, să le arboreze şi colecta încă altele, româneşti şi străine

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 6/1986.

[2] În această perioadă prim-ministerială însemnările sale din jurnal îşi pierd uneori din lapidaritatea obişnuită, devenind mai cuprinzătoare. Era conştient că lasă posterităţii un document de referinţă şi se străduia să-i redacteze cît mai complet. Cînd nu avea vreme — rareori — făcea trimiteri la jurnalul soţiei, care, din păcate, a fost distrus în 1914. Perioada noiembrie 1912-ianuarie 1914 e descrisă în patru caiete (32-35), însumînd 334 file. Altădată, pentru o perioadă relativ atît de scurtă, îi fusese îndeajuns un singur caiet-jurnal. Celelalţi trei ani de viaţă, pînă în iunie 1917, cînd a decedat, mai ocupă şapte caiete însumînd 349 file. Aşadar, în anii prim-ministeriatului a dedicat infinit mai multă vreme redactării jurnalului.

[3] Negruzzi l-a descris bine traiul, într-o scrisoare către Naum, din 3 februarie 1913: „Deşi nu-l prea văd, aflu prin femeia lui — cumnată-mea — că duce o viaţă infernală. Hîrţuit din toate părţile de toţi miniştrii plenipotenţiari străini, hîrţuit de colegii din minister şi de colegii colegilor lui, muncit la Cameră, chemat de două ori pe zi la Palat, el e într-o continuă nelinişte şi mi se pare că atît l-ar fi să scape. Unde mai pui, că, înlocuind pe Carp din înaltă poruncă, s-a produs între aceşti vechi prieteni şi tovarăşi o răceală regretabilă. Şi totuşi el o duce bine cu sănătatea, are nervii rezistenţi".

(inclusiv, din partea Franței, în 1913, marele cordon al Legiunii de onoare). Își rotunjise și averea, deși nu mai profesa avocatura și nici nu mai oferea consilii de jurisconsult. În octombrie 1912 menționa că „ajungem tocmai la nominal de 300 000 lei", adăugînd în notă justificativ, „după 50 de ani de activitate". În iulie 1913: „Avem acolo [la «Bank of Roumanie»] 320 000 lei cari — cu impozitul mobiliar — ne dă pe an 15 000 lei și cu cei 8 000 rentă și vro 7 200 pensie ne asigură [pentru] restul vieții traiul convenabil la care am aspirat. Mai avem și casa din București". Averea și venitul ei (30 000 lei anual) nu erau mari. Să oferim, spre evaluare comparativă, o altă cifră. În februarie 1913, N. Filipescu i-a relatat că i-au revenit numai din moștenirea unui unchi decedat două milioane lei numerar, bijuterii și un *necesaire de voyage* în valoare de 35 000 lei. Iar Filipescu era, și fără această moștenire, un om bogat. Încît față de colegii săi de guvern Maiorescu era, în 1913, un om cu avere și venituri moderate. Nu uităm să adăugăm, încă o dată, că tot ceea ce avea acumulase, vorba lui, într-o activitate de jumătate de veac, printr-o muncă încordată și de o ireproșabilă corectitudine morală, nemoștenind de la nimeni nimic.

Din păcate, nu i-a fost dat să se bucure prea multă vreme de „traiul convenabil" spre care aspirase toată viața, mereu îngrijat că la bătrînețe va trebui să trăiască strîmtorat. Nu a avut parte de această îndestulare a bătrîneții nici soția sa. Ba chiar, deși era mai tînără cu 14 ani decît soțul ei, Ana Maiorescu a avut parte de acest venit chiar mai puțin decît el [murind curînd de cancer].

Chestiunea esențială care l-a confruntat pe Maiorescu prim-ministru nu a fost administrarea politicii interne a țării, cît — aproape univoc absorbantă — cea externă. Își păstrase, tocmai de aceea, la sugestia regelui, portofoliul externelor, colaborînd pe acest plan, tot la voința lui Carol I, ca un fel de cominstru, cu Take Ionescu. (Acesta avea bune relații în afară și cu lumea diplomației, era cunoscut ca antantofil, și pentru a echilibra în imaginea unor cancelarii știuta înclinare a lui Maiorescu și a regelui față de Triplicea [Puterile Centrale], prezența lui Take Ionescu era cu adevărat necesară.

Primul război balcanic a izbucnit în septembrie 1912, cînd Bulgaria, Serbia, Grecia și Muntenegru, profitînd de înfrîngerile otomane în războiul italo-turc, declară război Turciei. Fiecare dintre părțile beligerante era interesată mult de atitudinea României.

Maiorescu a avut norocul apoteozei. Din 14/27 iulie încep să sosească, la București delegații țărilor beligerante pentru tratativele preliminare de pace[1]. Că Maiorescu, în calitatea sa de prim-ministru, va avea un rol proeminent în cadrul conferinței nici că încăpea discuție. Dar voia, neapărat, un rol similar, și Take Ionescu. Au fost discuții și tîrguieli pentru fixarea membrilor delegației române. Pînă la urmă, aceasta a fost alcătuită din patru persoane (Maiorescu, Take Ionescu, Marghiloman și Dissescu). Delegații Greciei, Serbiei și Muntenegrului îl vizitează, la 16/29 iulie, pe primul ministru al României și „mi se propune prezidența Conferinței". Take Ionescu nu mai are ce face. Va trebui să se mulțumească, spre amarul său regret, cu funcțiunea de vioară a doua, talonat și aici de nu mai puțin tenacele Marghiloman. Primul ministru își pregătește alocuțiunea pe care o va rosti la deschiderea conferinței, ghidîndu-se după documentele congresului de pace de la Berlin din 1878. Poza în Bismark. Și cît de mult se visase în această ipostază, P. Carp!

Pînă a se deschide conferința de pace, a avut de soluționat numeroase incidente (mari sau mărunte), dispute, declarații oficioase și oficiale prealabile, audiențe, conciliabule, infinite hărțuieli obișnuite în asemenea cazuri. Dar la 17/30 iulie conferința se deschide oficial, prin discursul inaugural al primului ministru român, care e ales, în unanimitate, președinte. Și tot la propunerea lui Maiorescu — acum președinte ales — se hotărăște încetarea ostilităților.

Ca de obicei, ședințele plenare sînt formale. Tratativele se poartă în comisiile de lucru și în culise. Tensiunea e crescută la maximum datorită nevoii aplanării tuturor diferendelor. Abia în a cincea zi Bulgaria ne acceptă cererile. Dar, tot ca de obicei, cînd totul părea clarificat, complicațiile revin la punctul zero. Maiorescu, suprasolicitat, e istovit de conciliabule și insomnii. Trebuiau convinși și aduși în stadiul înțelegerii toți delegații participanți, care aveau, fiecare și toți la un loc, un încărcat contencios de divergențe. Iar președintele intervenea, cu tact și stăruință, oriunde litigiul sau litigiile tindeau spre stadii explozive. Rolul său e mare și cu adevărat extraordinar de important. Marghiloman, bucuros că e și el un personaj însemnat, îi mărturisește lui Maiorescu că „regele i-a zis astăzi că de la Kogălniceanu n-a mai avut un om de stat ca mine. (Va să zică nu Sturdza!)", notează primul ministru în paranteză.

Aștepta de mult această recunoaștere de care și el era convins. Încîntarea și bucuria prestigiului îl ajutau, enorm, să învingă oboseala. Regreta probabil, în sine, că regele nu putea să facă publică această apreciere care i-ar fi supărat pe liberali și nu numai pe ei. Dar aprecierea regală, chiar mărturisită numai unui amic politic, îl măgulea enorm, aducîndu-i dorita — de cînd! — compensație pentru rolul de om politic secundant cu care se mulțumise, de nevoie, toată viața. Și-a sărbătorit „elogiul regal" relaxîndu-se într-o plimbare de o oră, cu automobilul, la Șosea, spre Minovici. (Atît dura atunci o plimbare cu mașina pînă acolo?).

---

[1] Este vorba despre conferința care a restabilit pacea în Balcani după al doilea război balcanic, la care participaseră Serbia, Muntenegru, Grecia, Turcia și România, pe de o parte, și Bulgaria, de cealaltă parte — *n.r.*

[1] Aluzie la fostul șef al Partidului Național-Liberal, D.A. Sturdza — *n.r.*

În rest, discuţii şi intervenţii pe lîngă delegaţii pentru a se înţelege. Greul îl reprezintă tratativele separate dintre Grecia şi Bulgaria care, după multe stăruinţe, se apropie de etapele finale. Între timp, pregăteşte documentele finale ale conferinţei care, la 25 iulie/7 august ajunge aproape de sfîrşit, convenindu-se asupra armistiţiului nelimitat. Regele „îmi mulţumeşte şi mă sărută", iar acasă primeşte scrisori, telegrame şi „telefonări" de felicitare. La 26 iulie/8 august se citesc şi se votează primele 6 articole ale tratatului. Începe să creadă în dezlegarea bună a conferinţei. E vizitat de ministrul Marii Britanii la Bucureşti, care îl anunţă că e însărcinat de guvernul pe care îl reprezintă să-i transmită felicitări „pentru opera de pace ce am făptuit-o". A doua zi, după o noapte de insomnie, datorată neliniştei, la redeschiderea conferinţei, „toate au aerul că se regulează, neliniştea mea nu era justificată. Am dispus scrierea a 5 exemplare [din] tractat, care să fie semnate mîine dimineaţă şi sigilate cel puţin de cei 5 şefi ai delegaţiunilor, iar panglicile, toate 5, cu pecetea mea". Seara oferă un mare dineu la Capşa, rostind un toast pregătit dinainte. A doua zi, la 28 iulie/10 august, prezidează ultima şedinţă a conferinţei, în cadrul căreia se semnează, solemn, tratatul de pace. Pentru subliniera solemnităţii se trag salve de tun. Apoi, după-amiază, are loc un *Te Deum*, iar primul ministru e invitat, oficial, la Palatul regal, unde „regele mă sărută şi-mi atîrnă în jurul gîtului, Colonul ordinului Carol, ultima distincţie ce mi-o mai poate da".

Pe drumul spre Mitropolie pentru *Te Deum* mulţimea, adunată în număr impresionant, îl aclamă. Continuă să primească felicitări din partea miniştrilor la Bucureşti ai celor şase mari puteri, iar cumnata sa, Juca Bengescu, prima doamnă de companie a reginei Elisabeta, vine să-i povestească laudele regelui că „în România numai eu singur puteam conduce conferinţa, cum am condus-o". Copleşit şi mimînd modestia, observă: „epidemie de entuziasm pentru mine". Era, de fapt, încîntat de triumf. Ar fi meritat un triumf de durată. Nu a fost să fie. Nici la un an după acest triumf atît de elogiat, avea să izbucnească războiul mondial. De altfel, împăratul Austro-Ungariei nu a voit să recunoască tratatul de la Bucureşti, declarînd că numai un război general va aduce, în această zonă, o soluţie convenabilă. A făcut tot ce a putut ca acest război să izbucnească foarte repede. Oricum, triumful lui Maiorescu din vara lui 1913 a fost efemer. Ca orice triumf.

Scăpat de dineuri şi recepţii, abia la 2/15 august poate pleca la Sinaia. Mai avea aici, ce-i drept, şi treburi ministeriale (regele se afla la castelul Peleş). Dar era răcoare, făcea dese excursii cu maşina (avea la dispoziţie un Mercedes de vară), ajungînd o dată pînă la... Elöpatak (Vîlcele), staţiunea unde îşi petreceau vacanţele părinţii săi pe vremea cînd locuiau la Braşov sau Bucureşti.

La 9/22 august, în timpul unei convorbiri cu regele, îi propune să se retragă, la sfîrşitul lui decembrie. Regele (din curtoazie?) îi declară că ar dori să mai menţină guvernul Maiorescu. Mai ales că i se părea că e încă de văzut dacă liberalii îl mai vor pe Ionel Brătianu sau îl preferă pe M. Pherekyde. Vestea nu l-a bucurat deloc. Era efectiv extenuat, fizic şi nervos. La 16/29 august a avut o recidivă a simptomelor stenocarditei. Avea nevoie de odihnă. Dar în afară de plimbările pe jos nu şi-o putea îngădui. De relaxare nici că putea fi vorba, copleşit cum era de treburile ministerului şi ale guvernului. Întreţinea relaţii intensiv cordiale cu regele care, la 22 ale aceleiaşi luni august, îl sfătuieşte „să scriu *Istoria contimporană*, inclusiv timpul de astăzi, lăudînd stilul lapidar al celor 4 volume". Firesc că primul ministru n-a ratat ocazia de a-i vorbi de necesitatea retragerii, la sfîrşitul anului, a guvernului pe care îl conducea. În sfîrşit, regele i-a acceptat propunerea, specificîndu-i, pentru prima oară, că Marghiloman i se pare acum cel mai indicat pentru o viitoare şefie a conservatorilor. Dar Maiorescu, totuşi leal cu rivalul său pe care îl îngenunchease, îl propune regelui, la 27 august/9 septembrie, pe nimeni altul decît pe Petre Carp drept şef al Partidului Conservator. În opoziţie, i-a demonstrat Maiorescu regelui, Carp e acum cu deosebire util, „fiindcă liberalii vor pune chestia agrară pe tapet şi Carp va fi de 80 ani, prin urmare «hors de cause», iar în opoziţie nu e periculos. Regele a admis fără greutate". Sentimentul de culpabilitate îl îndemna să-i acorde rivalului său o reparaţie. Din păcate, Carp nu o va afla, iar proiectul nici nu se va realiza. Înfăptuirea lui nu depindea numai de Maiorescu şi rege. Avea de învins destule adversităţi, active şi latente. Dar chiar de ar fi aflat Carp de propunerea reparatoare a lui Maiorescu şi ea s-ar fi împlinit, seniorul de la Ţibăneşti nu l-ar fi iertat. Carp nu era făcut să ierte acte de trădare, cum considera el gestul din 1912 al fostului său prieten politic, pe care acum îl detesta. Pentru că îl detesta efectiv pe cel pe care, în februarie 1910, la banchetul aniversar de la hotelul Bulevard, îl elogiase ca fiind „un caracter". Diagnosticul lui Carp din 1910 se dovedeşte a fi, totuşi, în lumina acestui episod rămas în taina jurnalului, exactă. Surprinde apoi plăcut, întregindu-i fortifiant caracterologia, decizia lui Maiorescu de a se retrage de la guvernare. De obicei, un prim-ministru se crampona de putere, prelungind cît putea guvernarea. Ar fi putut-o obţine, acum, după eclatantul succes recoltat cu Conferinţa de pace din 1913. Şi apoi nici nu trecuseră cei patru ani legiuiţi de guvernare a conservatorilor. Termenul se împlinea tocmai în decembrie 1914. Dar Maiorescu, extenuat fizic şi sătul de disputele şefilor conservatori, nu mai voia să prelungească existenţa guvernului de colaborare. Misiunea lui pacificatoare se încheiase şi, probabil, el se hotărîse să pună capăt tranzitoriului care nu izbutise să pregătească terenul unei fuziuni între cele două partide conservatoare.

Deşi obosit, în septembrie s-a decis să publice o „carte verde", cuprinzînd toate documentele conflictului balcanic, inclusiv lucrările Conferinţei de pace. A lucrat la ea intens, voind să redacteze un amplu preambul (ceea ce el numea „raportate M.S. Regelui") în care să relateze convorbirile purtate cu miniştrii străini. Şi era iritat că nu o poate face, pentru că multe dintre aceste convorbiri aveau un caracter confidenţial şi nu puteau fi publicate. Or, fără ele i se părea că tabloul despre Conferinţa de la Bucureşti e sărăcit şi neadevărat. Scriitorul sau istoricul era în conflict cu omul de stat. S-a supus, din nou, realului şi a scris-o, inclusiv ciuntitul capitol (citit, după elaborare, regelui). A încredinţat-o tiparului la sfîrşitul lui septembrie, lucrarea apărînd la mijlocul lui octombrie.

Voia să plece într-un concediu în străinătate. Întîmpina însă greutăţi pentru că takiştii din guvern nu-i acceptau interimarul, pe Marghiloman. După discuţii (care au demonstrat, încă o dată, fragilitatea combinaţiei guvernamentale pe care o conducea Maiorescu), a izbutit să plece în concediu. Se înapoiază la 22 octombrie/5 noiembrie singur. Soţia rămîne la Heidelberg, unde se supusese unei noi operaţii. Era profund nefericit şi nu mai avea altă pretenţie decît lichidarea onorabilă a gestiunii guvernului pe care îl conducea. Luase de mult cunoştinţă de manifestul program al lui Ionel Brătianu, de fapt o proclamaţie către ţară, publicată la 8/21 septembrie, şi care propune reforma electorală şi exproprierea parţială a marei proprietăţi în favoarea ţărănimii. Liberalii anunţau astfel că sînt nerăbdători. Voiau succesiunea. Iar primul ministru în funcţiune, contrar tuturor uzanţelor, era de mult pregătit să se retragă. Mai ales că episodul proclamaţiei lui Brătianu a dovedit, iarăşi, lipsa unităţii de vederi între cele două partide conservatoare [vechii conservatori şi gruparea lui Take Ionescu]. În timp ce conservatorii [vechi] resping proiectul liberal reformator, takiştii îl acceptă. Marghiloman şi Arion îl sfătuiau să rezolve vacanţa şefiei partidului, asigurîndu-l că şi Filipescu o doreşte. Îi propuneau să o primească el, ştiindu-se că se retrage din viaţa politică. Şi, neexercitîndu-şi funcţiunile prezidenţiale, succesiuneale va reveni lor. Marghiloman, fostul om de încredere al lui Carp, urmărea să-l elimine pe şeful său de mai ieri de la preşedinţia conservatoare. Şi voia să o facă prin intermedierea lui Maiorescu. Dar acesta amîna, cît putea, decizia la care era forţat. Presiunile continuau pentru a accepta o preşedinţie pe care „n-o vreau... Mi-e greaţă". Dar va fi nevoit să accepte, la 11/24 noiembrie, în urma unei consfătuiri a unor lideri conservatori. „Şefia mea (grozav mă plictiseşte vestea) proclamată şi de parlamentarii conservatori". Cîteva zile mai tîrziu, Take Ionescu i-a comunicat reacţia lui Carp. Iertа pe toţi, inclusiv pe Marghiloman, Filipescu şi Arion. Dar pe Maiorescu nu-l va ierta niciodată.

Mai avea de trecut, prin Parlament, cîteva legi minore, dar de oarecare importanţă. Le legiferează. Brătianu a găsit totuşi nimerit să atace într-un discurs „Cartea verde", la care muncise Maiorescu în septembrie. Trebuia să răspundă. Dar era obosit, scîrbit, îndurerat de boala soţiei şi „mai dezgustat decît alte dăţi fiindcă mă simt acum, în ajunul retragerii din luptele politice, mai străin de pasiunea politică". Era, oricum, de mult decis să demisioneze în această lună decembrie. I-a răspuns totuşi lui Brătianu, cu succesul aşteptat („multă lume, firește aplauze, felicitări"). Participa, ce-i drept, zilnic, la discutarea proiectului de program al Partidului Conservator. Era însă cu totul detaşat de tot ceea ce se dezbătea. Îl anunţă pe Marghiloman, la 8/21 decembrie, „de delegaţiunea ce vreau s-o dau *lui şi lui Jean Lahovary* de a conduce Partidul Conservator la plecarea mea". A mai asistat, în 11/24 decembrie, la şedinţa noului Comitet Executiv al Partidului Conservator. Ţine chiar un discurs de o oră. După cîteva zile de dezbateri, e aprobat, în unanimitate, noul program, cu „aplauze pentru mine şi Marghiloman, adevăratul autor".

A fost ultima manifestare publică de partid în care a apărut. Pentru că după cinci zile, în şedinţa Consiliului de Miniştri se decide retragerea de la guvernare. Nu putea demisiona fără ca ambele camere să aprobe ceea ce se numea votarea Adresei şi să se închidă Parlamentul. Obţine această aprobare la 21 decembrie/3 ianuarie. Era sfîrşitul aşteptat „Seara eu uşurat, cu povara de pe suflet luată". Făcea pregătiri pentru demisie şi plecarea la Heidelberg. Îşi redactează cererea de demisie, pe care o înmînează la 31 decembrie/13 ianuarie. Adică, aşa cum conveniseră, exact la sfîrşitul anului. E primit de rege cu două zile mai înainte. Acesta „mi-a spus că i-am fost prieten, nu ministru". Chiar în ultima zi a anului e primit din nou. Regele era bolnav, în pat. Îi dă cererea de demisie a guvernului. I-a comunicat, potrivit protocolului, că va aviza în cîteva zile. La 3/16 ianuarie 1914 demisia e acceptată şi I.I.C. Brătianu e însărcinat cu formarea noului guvern. În aceeaşi zi de 3/16 ianuarie, Maiorescu îşi ia „ziua bună" de la funcţionarii Ministerului de externe, îl primeşte regele şi „mă sărută de adio". A doua zi, seara, noul guvern depune jurămîntul. Potrivit uzanţelor, noul prim-ministru îi face o vizită protocolară. Şi apoi cortina a căzut grea şi mohorîtă. Înapoia ei, cel ce îşi terminase misiunea rămînea trist, îngrijorat de boala rea şi nevindecabilă a soţiei. Voia să fie un final fără întoarcere, retrăgîndu-se total din viaţa publică. Nu va fi. Pentru că evenimentele venite curînd, după declanşarea conflagraţiei mondiale, îl vor readuce în for. Nu a rezistat tentaţiei sau patimii nevindecabile a celui ce era, din tinereţe, un zoon politikon? ■

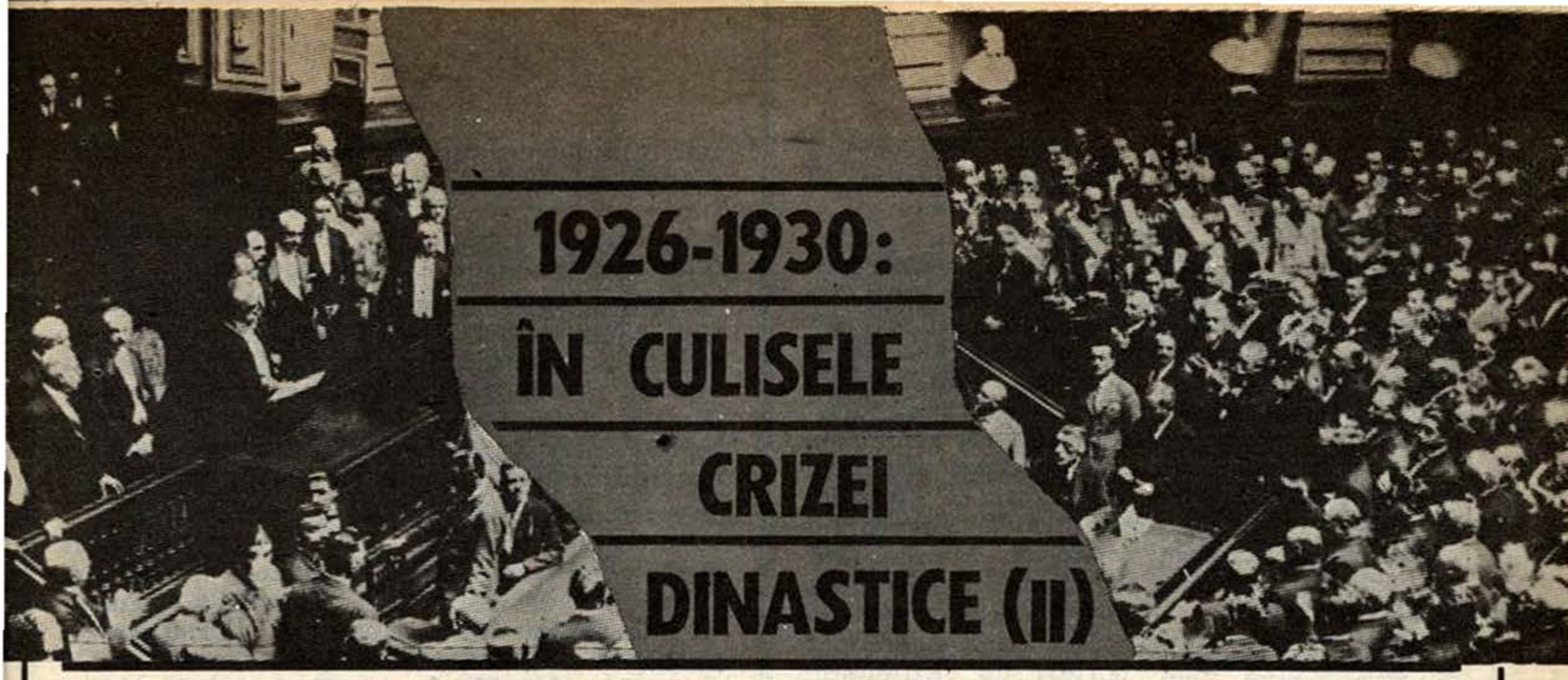

1926-1930: ÎN CULISELE CRIZEI DINASTICE (II)

Conf. univ. dr. MIRCEA MUŞAT, Conf. univ. dr. ION ARDELEANU

În ziua de 4 ianuarie 1926, şeful autoritar al Partidului Naţional-Liberal şi preşedinte al Consiliului de Miniştri, Ion I.C. Brătianu, a cărui ascendenţă asupra regelui Ferdinand era binecunoscută în cercurile politice româneşti, a prezentat în faţa Adunării Deputaţilor şi a Senatului, reunite în Adunare Constituantă, legile cu privire la acceptarea renunţării lui Carol la drepturile şi prerogativele sale de membru al familiei domnitoare şi principe moştenitor, recunoaşterea principelui Mihai ca moştenitor al tronului şi instituirea, pe timpul minoratului acestuia, a unei regenţe.

În legătură cu atribuţiile regenţei şi modul de exercitare a acestora ne-au rămas numeroase mărturii. Am ales dintre ele însemnările unor persoane care s-au aflat în contact nemijlocit cu realităţile vieţii politice româneşti din acei ani. Fragmentele pe care le reproducem se datoresc, în ordinea numerotării lor, lui: Miron Cristea (I) şi Raoul Bossy (II).

I

„Regina la începutul regenţei voia să dicteze. Mă chema la ea, la Buzdugan, fie la masă, fie în audienţă specială. Analizam situaţia politică. La urmă ne spunea: «Trebuie făcut aşa şi aşa». Diagnoza politică era bună, dar leacul mărturisit şi nemărturisit era Ştirbey... Prinţul Nicolae era cu ea. Atunci eu am zis în regenţă — în absenţa principelui Nicolae: «Regina Maria e foarte inteligentă... Cunoaşte multă lume etc. Deci sfatul ei este bine să fie cunoscut. Eu merg bucuros la ea. Să ne zică aşa: Eu v-am arătat părerea mea. D-voastră —regenţii — aveţi acum răspunderea. Deci veţi proceda cum veţi crede de bine şi în interesul ţării. Asta eu o primesc, dar porunca *nu*».

Vorba mea s-a auzit. Cînd ne-am mai dus la ea, constatam situaţia; ne spunea părerea ei. Dar la urmă repeta vorbele mele întocmai: «Acum veţi proceda, cum veţi afla de bine, fiind factorii cei responsabili». Deci eu am pus-o la cale corectă.

Mai tîrziu a încercat să mă cîştige pe mine prin Goga, care s-a înţeles să formeze guvern averescan sub Ştirbey. Ştirbey a primit. Prinţul Nicolae era pentru. Regina m-a chemat la ea. M-am arătat binevoitor. Ţin la Goga, la Averescu. Dar acum o criză mare economică. Averescu a guvernat fără buget după război. N-a dat dovezi de mari cruţări. Deci să aştepte. Acum ar fi bine să-i concentrăm pe toţi. Se vede că m-a spus regina lui Goga, care credea, că pe uşa din dos, fără popor, cu alegeri forţate, să puie mîna pe putere. Nu s-a putut, deşi prinţul Nicolae era la porunca mamă-sei. Cu asta s-a isprăvit influenţa reginei. Goga s-a desfăcut de ideea Ştirbey, despre care înainte de a da guvernul lui Maniu îmi spunea: «Dacă daţi puterea lui Ştirbey (căci prinţul Nicolae i-a propus pînă cu 5 minute înainte de a însărcina pe Maniu) eu mă fac republican şi răscol masele pentru ideea asta».

Luînd cuvîntul în cadrul dezbaterilor pe marginea celor trei proiecte de lege, Ion I.C. Brătianu a făcut un apel neobişnuit de patetic în favoarea votării lor, prevenind atacurile opoziţiei cu ideea că rezolvarea problemei succesiunii la tron, aşa cum s-a încheiat, era dictată de considerente superioare de stat, Adunarea fiind în faţa necesităţii inexorabile de a vota un act definitiv. Cu toate acestea, pornind de la ideea că, deşi problema era irevocabil rezolvată în forma în care şi conducătorii partidelor lor s-au învoit, principalii reprezentanţi ai opoziţiei au arătat că „responsabilitatea guvernului Brătianu... era, cum spunea I. Maniu, fapt aparte". Toţi cei care la Sinaia, în prezenţa regelui. au aprobat hotărîrea acestuia, acuzau de data aceasta guvernul ca fiind preocupat de satisfacerea unor porniri de răzbunare. Partidul Naţional şi Partidul Ţărănesc, prin reprezentanţii lor, s-au abţinut de la vot, sperînd că prin aceasta vor împiedica adoptarea hotărîrilor luate la 31 decembrie 1925 de Consiliul de oroană.

În cadrul dezbaterilor, N. Iorga a declarat că hotărîrea regelui comunicată în cadrul Consiliului de coroană are un caracter irevocabil; în schimb, a arătat că hotărîrea guvernului poate şi trebuie să fie discutată, mai ales că este vorba despre un guvern care „n-a prevăzut nimic, care n-a luat nici o măsură pentru a împiedica nenorocirea de astăzi ce atinge grav prestigiul dinastiei, care n-a căutat să se informeze direct prin şeful său asupra situaţiei reale, care n-a cutezat să ia asupră-şi răspunderea, descoperind astfel încă o dată pe suveran. Dintre faptele rele ale guvernului Brătianu, cea mai ondamnabilă e aceea de astăzi, prin toate drepturile pe care le sfarmă, pe care le jigneşte, prin toate greutăţile pe care le trezeşte şi toate ameninţările ce le provoacă".

A luat apoi cuvîntul Ion Mihalache, arătînd că actul guvernului expune ţara şi coroana la frămîntări şi Partidul Ţărănesc îşi declină răspunderea pentru consecinţele acestui act. Şeful Partidului German, Hans Otto Roth a cerut guvernului să arate cauzele renunţării şi să nu mai răspîndească zvonuri false asupra acestor cauze.

În şedinţa Senatului, după ce a citit mesajul regal şi proiectele de lege, primul ministru a cerut extrema urgenţă, iar Senatul a admis-o. În numele Partidului Naţional, N. Buţureanu a citit o declaraţie identică cu aceea de la Cameră a lui N. Iorga. Proiectele au fost votate numai de partidul liberal, celelalte partide abţinîndu-se de la vot.

La orele 18 s-a deschis şedinţa Camerei şi Senatului, unite în Reprezentanţă Naţională. Primul ministru a citit mesajul regal şi proiectul de lege pentru instituirea regenţei. cerînd urgenţa. Iuliu Maniu, luînd cuvîntul, a declarat că nu găseşte oportună instituirea regenţei cît timp regele este în viaţă şi nu înţelege de ce pune guvernul atîta grabă în votarea acestei legi. El a anunţat că partidul său nu va lua parte la dezbateri. Dr. N. Lupu a arătat că dacă Partidul Ţărănesc a primit hotărîrea regelui în privinţa acceptării renunţării la tron „nu poate primi să se legifereze în pripă numirea regenţei, printr-o convocare specială a Parlamentului... Iar dacă guvernul

Goga a început agitaţie contra mea. A chemat nişte excroci la sine şi la Averescu şi i-au îndemnat să mă atace... Prinţul Nicolae era, [pe] de altă parte, plictisit de regenţă. El în cîteva rînduri voia să se retragă. Adjutantul lui, col. Manoles u... a venit la mine acasă, cam pe la Crăciun 1929, mi-a destăinuit toate tainele vieţii lui. Trăieşte cu văduva Săveanu. Toată noaptea e la ea. I-a luat aproape de Cotroceni, o locuinţă izolată, unde se întîlnesc. I-a pus un păzitor discret. Istovit, devine nervos, obosit, cu palmele reci, veşnic asudate. Ziua nu se poate scula. Îl scoală cu forţa. Îl înjură. Se ceartă. Îl trimite la regenţă. Vine aci tîrziu. Stă puţin, pleacă. A cheltuit cu Săveanu peste 7 milioane, în scurt timp — deşi e zgîrcit foc. Mă roagă adjutantul: să-l sfătuiesc părinteşte a fi conştient că are o datorie către ţară etc. În acelaşi sens a lucrat şi mamă-sa. M-a rugat şi regina să insist şi eu mereu. A făcut-o şi ea.şi eu. A venit şi normal uneori; dar iar se certa, bătea pe şoferi; pe cei ce nu dau drumul automobilului său mînat nebuneşte. Ziarele, opinia publică îl înjură etc. Cu asta nu puteam întări regenţa... Guvernul — deşi cu greu — dar a executat multe din poruncile mele. Dar putere executivă nu aveam. Sărăţeanu găsea bun tot ce fac. Iară prinţul Nicolae, ca să scape de regenţă, a intrat în complotul carliştilor. I-a organizat, a pregătit reîntoarcerea.

Vintilă Brătianu şi opoziţia nu ştiau totul. Vintilă credea că eu pot dispune de prinţul Nicolae. Şi atunci «De ce nu demiteam guvernul». M-au atacat vehement într-un articol din *Viitorul*, scris de excrocul Tancred Constantinescu, pe care n-am admis să-l facă ministru. Eu aş fi schimbat guvernul de cîteva ori. Am spus-o lui Maniu, Vaida etc. «Nu mai aveţi încrederea mea, de nu faceţi ce cer». De mai multe ori au făcut tot, numai să mă liniştească, dar — fiind singur — în zadar aş fi încercat demiterea. Sărăţeanu era cu ei. Prinţul Nicolae cu ei, voia să aducă pe prinţul Carol. Mai tirziu a înţeles şi Vintilă situaţia.

Prinţul Nicolae se izolase binişor de regenţă. Rar de tot venea cu ceilalţi la discuţia şi ziua miniştrilor. În odaia lui trata mereu separat mult cu ostaşii. Simţeam că pregăteşte ceva. În locuri importante punea tot carlişti. Noi îl lăsasem de la început să se intereseze el mai

nu va ţine seama şi nu amînă discuţia, Partidul Ţărănesc se va abţine de la dezbatere".

Cu toate aceste protestări, legea a fost pusă la vot şi în timp ce dr. Lupu avertiza „băgaţi de seamă, se va zice că aţi făcut o regenţă de partid şi va fi rău pentru ţară", ea a fost votată numai de parlamentarii liberali. Se prevedea:

„Art. unic — Adunările Naţionale Constituante primesc renunţarea A.S. Principelui Carol la succesiunea tronului şi la toate drepturile, titlurile şi prerogativele de care, în virtutea Constituţiei şi a statutului familiei regale, se bucura pînă astăzi ca principe moştenitor al României şi membru al familiei domnitoare. Pe temeiul articolului 77 din Constituţie, Reprezentaţiunea Naţională constată că succesiunea tronului României revine astfel de drept A.S. Principelui Mihai, coborîtorul direct şi legitim în ordinea de primogenitară bărbătească a regelui domnitor".

Pentru succesiunea la tron, Adunările Naţionale au votat în aceeaşi zi următoarea lege:

„Art. unic — Adunările Naţionale Constituante întrunite conform art. 79 din Constituţie primesc regenţa instituită de M.S. regele Ferdinand, pe temeiul art. 83 din Constituţie pentru a exercita puterile regale şi tutela A.S.R. moştenitorului tronului în cazul cînd acesta ar fi chemat să domnească în timpul minorităţii sale. Reprezentaţiunea Naţională primeşte numirea celor 3 persoane care compun această regenţă: A.S.R. Principele Nicolae, I.P.S.S. dr. Miron Cristea, patriarhul României şi dl. George Buzdugan, actualul prim-preşedinte al Înaltei Curţi de Casaţie şi Justiţie".

Într-o declaraţie făcută reprezentanţilor presei după şedinţa Parlamentului din 4 ianuarie, Iuliu Maniu arăta: „Nu cred că chestiunea succesiunii la tron trebuie atrasă între problemele politice. Prin hotărîrea adusă, oricare ar fi fost anterior părerile personale, chestiunea s-a rezolvat în mod indiscutabil".

Rezervele manifestate de conducerile oficiale ale partidelor naţional şi ţărănesc vădeau intenţia acestora de a readuce în discuţie, la momentul necesar, cel puţin unele aspecte ale acestei chestiuni, şi, totodată, existenţa unor poziţii diverse în rîndul fruntaşilor celor două partide. De altfel, nici în partidul lui Averescu nu exista, cum au dovedit evenimentele ulterioare, unanimitate de păreri în problema respectivă.

Aceste atitudini şi orientări, făţişe sau mascate, au făcut ca principele Carol să nu rămînă izolat. Instalat în apropiere de Paris, la Neuilly, el a fost vizitat de diferiţi oameni politici români, de ofiţeri în misiune şi ziarişti. Deşi nu mai avea nici o calitate oficială, Carol însuşi ţinea, se pare, să nu se lase uitat. La 2 februarie 1926, el a adresat patriarhului Miron Cristea, membru al regenţei, o scrisoare prin care cerea partidelor politice să nu provoace dificultăţi regelui pe tema actului său de renunţare la tron. Miron Cristea consemna: „În 2 faur 1926 îmi scrie prinţul Carol o epistolă, lungă, frumoasă (publicată în 14. II), în care declară că din propria lui voie a făcut acel pas şi dă sfaturi de grupare în jurul regelui în interesul ţării. Cînd am ce-

---

mult de armată, fiind soldat. Am sondat pe toţi de mai multe ori: Maniu, Vaida, ministrul armatei. Ce-i cu prinţul Carol? Vine? Toţi spuneau: «Stăm pe baza actului de la 4 ianuarie 1926». Le-am cerut să declare în public. Vaida a declarat. Am cerut ca Maniu să facă o declaraţie categorică la Cameră, cînd o închide. A promis. Dar Camera s-a tot continuat pînă a sosit Carol. Am vorbit cu adjutantul Manolescu. Nega totul, deşi ştia.

Vintilă a cerut prin Hiottu, ministrul Palatului: să facem noi regenţa o declaraţie. S-a dus Vintilă la prinţul Nicolae. L-a declarat «prim-regent» ca să-l cîştige, fiindcă pe mine mă atacaseră deja în *Viitorul*. Prinţul nu ştiu ce i-a zis. Nouă ne-a spus că i-a răspuns: «Eu nu sînt regenţa. Eu sînt numai unul. Poftiţi la regenţa întreagă». Vintilă trimite pe Argetoianu la mine. Primul care a venit, căci toţi liberalii au rupt cu mine orice relaţii. Nici Alexandru Lapedatu, pe care în 2 rînduri îl făcusem ministru de culte, n-a îndrăznit să vie. Argetoianu spune: «M-a trimis Vintilă, ca să fiţi de acord cu prinţul Nicolae şi să daţi o declaraţie în chestia actului de la 4.I.1926». Prinţul «vrea» (?). I-am răspuns: «Eu am vorbit ieri cu prinţul Nicolae, dar nu mi-a pomenit nimic». De fapt nu voia. Doar el pregătea armata pentru aducerea lui Carol. Eu am stăruit să ţinem şedinţă în chestia asta. Am zis: «Să autorizăm pe Hiottu, ca în numele nostru că facă un comunicat». N-a voit Sărăţeanu, nici prinţul Nicolae. Că-i superflu, că nu-i nimic. Nu. Prinţul a scăpat o vorbă în toiul discuţiei: «Pentru mine e o ofensă, dacă cineva presupune măcar că eu sînt contra actului pe care am jurat». Eu m-am legat de asta şi am spus lui Hiottu, să-i răspundă lui Vintilă vorbele prinţului Nicolae. Dar Nicolae era fals. El mască o călătorie în străinătate. Pe Săveanu o trimise înainte cu 40 geamantane. Vintilă i-a cerut prinţului Nicolae să facă declaraţia, dacă nu publică broşură cu actele contra prinţului Carol. Au şi publicat-o şi răspîndit-o. Prinţul Nicolae l-a ameninţat că pleacă şi el din regenţă în străinătate. Juca teatru. În regenţă tot mereu înjnra pe liberali şi spunea: «De ce se tem nu scapă». «Ajung cu toţii la Văcăreşti, unde le e locul». Spuneam lui Sărăţea-

tit-o mi-am zis: «De ce nu ţi-ai dat ţie însuţi aceste frumoase sfaturi?»".

În tot cursul anului 1926, ori de cîte ori a avut prilejul, şeful autoritar al liberalilor Ion I.C. Brătianu a subliniat caracterul irevocabil al actului de la 4 ianuarie 1926, calificînd drept „inamic al statului" pe cel care ar fi uneltit împotriva hotărîrilor luate atunci.

Numeroasele evenimente petrecute în tot cursul anului 1926 au îndepărtat de la suprafaţa vieţii politice problema crizei dinastice. Totuşi, ea a continuat să fie prezentă şi să-şi aibă rolul său în combinaţiile şi calculele tuturor formaţiunilor politice burgheze, fără însă a constitui un element primordial.

Lipsa de unanimitate în sînul forţelor politice a făcut ca problema readucerii prinţului Carol să constituie o preocupare în viaţa politică, mai ales după moartea regelui Ferdinand şi a lui I.I.C. Brătianu, petrecute în 1927. Continuîndu-şi atitudinea de expectativă pe care o avusese după iunie 1926, Iuliu Maniu s-a situat tot mai vădit pe linia readucerii lui Carol în ţară. Referindu-se la poziţia sa, Maniu consemna: „După căderea guvernului Averescu [4 iunie 1927] şi decedarea regelui Ferdinand, am continuat acţiunea în partid, în opinia publică şi în jurul A.S.R. prinţul Carol. În partid, am întărit tot mai mult convingerea că prinţul Carol trebuie să revină. În Parlament, am luat cuvîntul în chestiunea aceasta faţă de Ion I. C. Brătianu. Iar la A.S.R. prinţul Carol au mers diferiţi prieteni, între alţii dl. Iunian, pentru a-l încuraja, pe de o parte, pentru a-l convinge că trebuie să părăsească pe d-na Lupescu. Dl. Mihail Popovici a luat în Parlament cuvîntul în favoarea A.S.R. principelui Carol, pentru care fapt a şi fost exclus de la 30 şedinţe ale Camerii".

Cu multă precauţie şi discreţie, Maniu, devenit şef al guvernului în noiembrie 1928, a continuat să ţină legătura cu Carol, urmărind — după cum însuşi avea să mărturisească — a-l determina pe acesta „să domnească în mod constituţional, şi apoi, că se va despărţi de d-na Lupescu". Carol, însă, nu şi-a luat nici un angajament în această privinţă, menţinîndu-se într-un permanent echivoc.

Pentru a avea contact permanent cu Carol, Maniu a numit consul la Paris pe Petre Ciolan, „un cunoscut devotat al prinţului Carol şi om de încredere al nostru, dîndu-i direct misiunea să ţină legătura cu A.S.R. prinţul Carol şi să mă informeze despre vederile lui".

La 7 octombrie 1929, regentul Gheorghe Buzdugan a încetat din viaţă, fapt ce a creat o situaţie extrem de delicată, deoarece nu exista un statut al regenţei, care să stabilească modalităţile de procedare în eventualitatea decesului sau a incapacităţii unuia dintre regenţi. O dată cu anunţarea morţii lui Buzdugan, s-a făcut cunoscută şi hotărîrea Consiliului de Miniştri de a convoca Corpurile legiuitoare, în dimineaţa zilei de 10 octombrie 1929, în vederea alegerii unui nou regent. De asemenea, pînă la completarea regenţei, Consiliul de Miniştri a decis să preia asupra sa exercitarea prerogativelor regale.

În mod normal, conform principiului stabilit cu ocazia alcătuirii primei regenţe, trebuia să fie designat regent Andrei Rădu-

---

nu. «Auzi ce spune?» Sărăţeanu: «Glumeşte». Gluma era serioasă. Eu simţeam că el pregăteşte. A inspectat iute de tot toate garnizoanele din apropiere între Craiova şi Focşani. Cu Maniu trata tot separat prinţul Nicolae. Apoi venea la noi. Cu cîteva zile înainte de venirea prinţului Carol, vine la noi Maniu de la prinţul Nicolae, unde a stat foarte mult. Întreb: «Ce-i cu Carol?» Nu-i nimic. Totul liniştit. Un lucru însă ar putea fi îngrijorător. Armata să nu facă ceva. Asta era uşiţa diplomatică a lui Maniu. Vine ministrul armatei, general Condeescu, omul de încredere al principesei Elena. Cu o zi înainte spune: «Armata este liniştită, totul în ordine, nici o grijă». Fals. Trebuie că ştia totul. Ba spune că fostul ministru de război, gen. Cihoski i-a dat un memoriu — scuze, că n-a fost la Paris la prinţul Carol cu proiectele legilor militare tocmai votate în Parlament. Am cerut să mi-l aducă. Nu l-a mai adus, că a doua zi a venit prinţul Carol.

Cel mai cinstit a fost ministrul Iunian. El a venit cu cîteva zile înainte la mine şi mi-a spus: «Am vorbit la Paris cu prinţul Carol. El vine. Vrea să fie regent, demisionînd Sărăţeanu. Doreşte ca I.P.Sf. Ta să rămîi regent cu el şi cu prinţul Nicolae». Eu am răspuns: «Eu sînt tutorele regelui Mihai. I-am jurat credinţă. Pînă la urmă eu rămîn pe baza asta. Dacă vine adus de armată, eu n-am armă decît crucea. Eu nu pot scoate sabia contra armatei». Mi-a spus că Parlamentul ar fi cu el, dar «nu vrea Maniu». Maniu a fost în aceeaşi zi — vineri — la mine de la 4-6 seara. M-a rugat să merg luni la dezvelirea statuii lui dr. Raţiu, la Turda. Eu: «Nu am dispoziţie deloc. Dar dacă insişti, merg fără a vorbi nimic». La urmă eu: «Ce-i cu prinţul Carol? Toţi spun, vine!» El spune: «Pînă acum în fiecare zi am ştiut unde e, ce face. De 4 zile a plecat din Paris spre Germania. Acolo i-am pierdut urma». Eu: «Poate merge la Sigmaringen unde era vorba că se întîlnesc rudele». La urmă repetă: «Pericol ar fi numai dacă armata ar face complot. Noi am dat ordin la toate garnizoanele: unde ar ateriza, să-l aducă la Bucureşti». Eram în clar atunci. Maniu a plecat.

lescu[1], primul președinte al Curții de Casație. Istoric al dreptului roman, membru al Academiei Române, Andrei Rădulescu, mulțumită prestigiului său, ar fi putut menține autoritatea regenței.

Intuind de mult pericolul pe care îl reprezentau pentru regență prințul Carol și grupul carlist, C. Stere a informat că el putea lucra în armată pentru a evita un eventual pericol ce putea veni din partea militarilor procarliști. Prezența în regență a prințului Nicolae nu era o garanție suficientă, deoarece, în afară de ofițerii de marină care îi erau atașați, în restul armatei, acesta nu se bucura nici de autoritatea necesară și nici de suficiente simpatii. Propunerea lui C. Stere a fost ca în locul prințului Nicolae să fie admisă ca membră a regenței regina Maria, care avea influență în armată. Ca întotdeauna, Maniu a ascultat cu interes și nu s-a opus propunerii lui Stere, care reușise să ralieze ideii lui și pe patriarhul Miron Cristea. Regina Maria a acceptat, iar prințul Nicolae nu s-a opus.

În rîndurile opoziției, ideea a fost primită cu entuziasm: dr. Lupu a susținut-o fără nici o reticență; partidul liberal se arătase încîntat. Deși propunerea venise de la C. Stere, N. Iorga a trecut peste resentimente și a spus: „Pentru prima oară Stere are o soluție politică înțeleaptă".

Pentru Maniu, însă, intrarea reginei Maria în regență însemna, pe de o parte, creșterea influenței camarilei regale în frunte cu Barbu Stirbey, și implicit a liberalilor, iar pe de altă parte creșterea influenței reginei, factor de natură a-l stingheri în acțiunile sale pe liderul național-țărănist.

Hotărîrea guvernului Maniu de a lua asupra sa prerogativele regenței, o dată cu moartea lui Buzdugan, a suscitat vii discuții, deoarece articolul 81 din Constituție prevedea că o asemenea situație se putea produce numai în momentul morții regelui. În cazul discutat, suveranul era în viață, precum și doi din cei trei regenți. Maniu a decis să considere regența ca inexistentă prin moartea lui Gheorghe Buzdugan, dar să mențină calitatea de regenți a principelui Nicolae și a patriarhului Miron Cristea. Astfel, șeful guvernului, printr-o interpretare proprie a articolului 81 din Constituție, a urmărit să aibă mîinile absolut libere în desemnarea celui de-al treilea regent. „Cînd Iuliu Maniu, însoțit de întreg guvernul, a luat loc pe banca ministerială — relatează Pamfil Șeicaru — nimeni, dar absolut nimeni nu se aștepta la surpriza pregătită în tăcere. Rostind numele lui C. Sărățeanu cu rugămintea să fie ales regent, toți membrii Parlamentului au avut senzația că nu au auzit bine... Magistrat obscur, fără nici un relief, membru la Curtea de Casație, considerat o mediocritate, Sărățeanu avea însă o calitate: era rudă cu Mihai Popovici [unul din liderii P.N.Ț.]... L-am auzit pe C. Stere profetizînd: «Azi Iuliu Maniu a dat lovitura de moarte regenței». Și evenimentele au ratificat judecata lui. Iuliu Maniu calculase greșit, deoarece înlăturarea lui Andrei Rădulescu, primul președinte al Curții de Casație, care venea de drept în locul lui Buzdugan, a dezlănțuit campania partidului liberal contra regenței".

[1] *Magazin istoric*, nr. 4/1981.

Eu mă așteptam la venire mai tîrziu, pe toamnă, pînă cînd se mai pot clarifica lucrurile".

II

17 ianuarie 1928. Elisa Brătianu îmi telefonează rugîndu-mă să trec la ea spre a-mi da părerea mea asupra unei scrisori ce a redactat pentru Saint-Aulaire[1]. Simt parcă o înfiorare pășind pragul casei acesteia atît de pline de viață acum două luni încă și acuma pustie... Nimic nu este schimbat în biroul lui Ion I.C. Brătianu, dar lipsește surîsul lui plin de farmec și de indulgentă ironie și, prin aceasta, se întinde asupra camerei un văl de tăcere funebră... Saint-Aulaire a rugat pe Elisa Brătianu să-i dea notițe despre soțul ei, spre a-i înlesni caracterizarea figurii lui într-un studiu ce va publica în curînd. Scrisoarea de răspuns este frumoasă și mișcătoare. Dînsa mă roagă să-i revăd stilul — care este dealtminteri remarcabil. Vorbind de marele dispărut, văduva lui îmi repetă două fraze ale lui. I-a spus lui Duca, după război: „Trebuie să judeci pe om după intențiile lui, nu după ceea ce ți se pare că este rezultatul imediat al acțiunilor lui. Cînd cuget la viața mea, la toate acțiunile mele, mă iert de tot ce am făcut *(je m'absous)*". Iar altă dată, întrebîndu-l Elisa Brătianu de ce s-a arătat atît de binevoitor cu un om pe care nu-l stima, i-a răspuns: „Important este nu ce cred eu despre el, ci ce crede el că gîndesc despre el. Și cum acum el crede că eu îl consider mai bun decît este de fapt, sînt sigur că plecînd de la mine s-a simțit mai bun".

28 octombrie 1928. Serbări jubiliare la Constanța, cărora defilarea veteranilor din 1877, cu drapelele vechi, le dă o notă adînc emoționantă. La întoarcere, Buzdugan îmi povestește, în vagonul lui, discuția ce patriarhul [Miron Cristea] și cu dînsul au avut-o cu Vintilă Brătianu. Cu asentimentul colegului său, el a spus primului ministru că, pentru a destinde situația, este de părere ca, după semnarea convențiunilor financiare cu grupul bancherilor care ne acordă împrumutul, partidul liberal să se retragă de la

[1] Fostul ministru al Franței în România (1916-1920): un simpatizant al cauzei românești.

Includerea lui C. Sărăţeanu în regenţă n-a dus, aşa cum spera Maniu, la întărirea poziţiei guvernului naţional-ţărănist, ci a contribuit la amplificarea campaniei ostile a partidelor din opoziţie. În frunte s-au plasat P.N.L. şi oficiosul său *Viitorul*, dirijat direct de Vintilă Brătianu. Dar, nici un moment, conducerea partidului liberal nu şi-a dat seama de pericolul pe care îl constituia pentru fragila regenţă acea campanie lipsită de măsură. Nimeni nu se gîndise că zdruncinînd regenţa ca autoritate, s-ar fi înlesnit o acţiune îndrăzneaţă a prinţului Carol. În replică la acţiunea P.N.L., guvernul a luat măsuri coercitive. Astfel, în ziua de 21 martie 1930 a fost depus proiectul de lege „pentru apărarea liniştei şi creditului ţării", care a fost votat în aceeaşi zi. Primul articol al acestei legi, promulgată la 2 aprilie 1930, prevedea că „se vor pedepsi cu închisoarea corecţională de la 3 luni pînă la 2 ani toţi acei care vor fi răspîndit în public prin publicaţiuni, broşuri, ziare, circulări, afişe sau vor fi colportat prin viu grai fapte neadevărate, de natură a produce panică sau de a tulbura siguranţa, ordinea publică sau liniştea cetăţenilor". În acest fel, guvernul încerca „să-şi ducă cît mai multă vreme barca printre stînci, să evite coliziunile fatale şi să nu închidă nici o portiţă în urma lui", cum nota C. Argetoianu.

După moartea regentului Buzdugan şi pînă la alegerea lui C. Sărăţeanu, agenţii carlismului au devenit foarte activi. Leucuţia, nepotul lui Iuliu Maniu şi cunoscut carlist îl ţinea la curent pe şeful P.N.Ţ. cu tot ce se întîmplă. Acesta era informat şi despre faptul că doi colonei, comandanţi de regiment, Paul Teodorescu şi Gavrilă Marinescu, erau cu totul cîştigaţi cauzei lui Carol. În acelaşi timp, trebuie spus că unii lideri ai P.N.Ţ. continuau să-l sprijine pe Carol, ca de exemplu Grigore Iunian, generalul H. Cihoski, Viorel Tilea.

În condiţiile în care Partidul Naţional-Ţărănesc trecea printr-o acută criză, accentuată prin desprinderea, în mai 1930, a grupului condus de C. Stere, venirea în ţară a lui Carol, nedorită, de altfel în acea perioadă, de către Maniu, se contura tot mai mult ca o soluţie posibilă, iar divergenţele existente în sînul P.N.Ţ., lipsa de hotărîre a conducătorilor acestuia, şi în primul rînd a lui Iuliu Maniu, de a acţiona într-o direcţie sau alta, constituiau un teren prielnic pentru activitatea celor ce puneau la cale întoarcerea lui Carol.

Poziţia de expectativă a prinţului Carol în problema reîntoarcerii Elenei Lupescu în ţară l-a determinat pe Iuliu Maniu să nu facă „declaraţii obligatoare şi paşi hotărîtori în sensul revenirii prinţului", chiar dacă, aşa cum îl informa Petre Ciolan, într-un raport de la Paris, Elena Lupescu se angajase că nu va reveni în ţară: „«Eu ştiu, d-le Ciolan — declarase E. Lupescu, cu ocazia uneia dintre întîlniri — pentru ce dl. Maniu se opune revenirii Alteţei Sale. El crede că eu voi veni în ţară după Alteţa Sa şi îi voi face dificultăţi. Ei bine, declar aci în faţa Alteţei Sale, că este cea mai mare eroare... În ziua cînd Alteţa Sa Regală îşi va relua tronul spre fericirea ţării, eu voi dispare pentru totdeauna şi nici nu vreau să se vorbească despre mine»". ■

putere, cîrma ţării revenind Partidului Naţional-Ţărănesc, care va urma să dea toate garanţiile de continuitate. Vintilă Brătianu ar fi recunoscut necesitatea acestei încercări cu naţional-ţărăniştii, dar cu condiţia ca garanţia principiilor de continuitate a lor să fie participarea la un guvern de concentrare a tuturor partidelor, urmînd ca, în cazul în care ar refuza, să-şi continue guvernarea Partidul Naţional-Liberal, distrugîndu-se astfel naţional-ţărăniştii ca partid de guvernămînt. Buzdugan i-a explicat că aceasta este imposibil şi a propus următoarea soluţie: dacă, cu toate argumentele regenţei, Maniu se opune la un guvern de concentrare, să garanteze cel puţin continuitatea politicii financiare liberale, printr-o declaraţie oficială, citită în Cameră. Vintilă Brătianu s-a opus la această soluţie şi a arătat că Buzdugan, nefiind convins de necesitatea guvernului de concentrare, nu va şti să-l impună cu destulă energie. Altminteri, Maniu l-ar primi. Despărţirea a fost cam rece.

3 noiembrie 1928. Guvernul V. Brătianu demisionează. Dîndu-şi seama că regenţa nu-l va lăsa să-şi termine activitatea în privinţa stabilizării, a preferat să-şi aleagă singur momentul retragerii.

4 noiembrie 1928. Consultările au început aseară şi continuă azi: Nicolaescu, Săveanu, Averescu, Maniu, Iorga, Lupu.

8 noiembrie 1928. Titulescu, chemat telegrafic de regenţă, soseşte. Este însărcinat cu formarea unui guvern de concentrare. Nu are speranţe de a reuşi.

10 noiembrie 1928. Titulescu depunîndu-şi mandatul ieri, se formează un guvern Maniu.

11 noiembrie 1928. Buzdugan îmi destăinuieşte că regina Maria a insistat mult pentru ca puterea să fie încredinţată lui Ştirbey. Regentul însă i-a arătat imposibilitatea unei atari soluţii, ce ar produce o indignare generală „care nu ar folosi nimănui". Dealtminteri soluţia nu ar fi decît provizorie; alegerile ar fi favorabile naţional-ţărăniştilor şi regenţa ar avea atunci carte forţată pentru înlocuirea lui Ştirbey prin Maniu. Pe cînd prin chemarea imediată a lui Maniu, regenţa va fi la largul ei: ea îl va fi ales, nu el se va fi impus. ■

Documentar istoric

RIGOARE ȘI TOLERANȚĂ ÎN INDIA VECHE

JACQUES DUPUIS

1985 a fost socotit la Paris și în principalele centre ale Franței anul Indiei. Numeroase manifestări politice și culturale s-au desfășurat într-o cadență trepidantă, ceea ce făcea revista L'Express **să scrie că, prin Franța, India vine să încânte Europa. Festivaluri de film și de teatru, spectacole de balet și expoziții impresionante au ținut afișul luni de zile. Numeroase emisiuni de radio și televiziune, conferințe și volume au familiarizat publicul cu principalele date ale străvechii civilizații indiene. În acest context, revista** L'Histoire **a publicat, în numărul său din septembrie 1985, un amplu studiu consacrat istoriei sistemului castelor. Autorul acestui articol — reprodus de** Magazin istoric **într-o formă prescurtată și cu titlul și subtitlurile redacției — este membru al Academiei de științe pentru teritoriile de peste mări, doctor în geografie, specialist în limba hindi și a consacrat numeroase lucrări subcontinentului indian, printre care citățm:** L'Histoire de l'Inde, L'Asie meridionale, L'Inde et ses populations, Madras et le Nord du Coromandel.

India este amețitoare prin complexitatea prezentului și mai ales a trecutului ei: 800 milioane de oameni vorbind 60 limbi, dintre care 15 oficial recunoscute, și câteva sute de dialecte, trăiesc într-o Republică unională formată din 22 state și 9 teritorii unionale, cu șase religii principale și nenumărate etnii. O asemenea complicată rețea de tradiții istorice este sporită de existența unui sistem de caste, care își au rădăcina chiar în nucleul tradiției indiene, reprezentând cadrul general al vechii societăți. India este un adevărat muzeu antropologic viu, în care regăsim, alături de semnele unui progres evident și ale unei modernizări în pas cu secolul XX, puternice urme ale unei stratificări sociale de un tip original, datând de mii de ani. Pe teritoriul uriașei peninsule găsim caste tradiționale și mii de subcaste, realitate socială ce conferă societății indiene un profil unic. O asemenea realitate este luată în considerare de Constituția Republicii India din 1950 și de numeroase acte legislative ulterioare, inclusiv toate planurile cincinale, care, proclamînd egalitatea în drepturi și îndatoriri a tuturor cetățenilor, fără a ține seama de sistemul castelor, precum și abolirea și interzicerea sub orice formă a practicării „intangibilității“ (denumire dată celor socotiți odinioară în afara castelor și deci a societății), prevedeau, de asemenea, o serie de măsuri pentru integrarea castelor și triburilor înregistrate și a altor categorii înapoiate (potrivit recensământului din 1971 numărul celor aflați în această situație se ridica la 22 la sută din totalul populației) în dezvoltarea modernă a societății indiene.

Înainte însă de a reda articolul indianologului francez, să reamintim cititorilor ceea ce spuneau despre caste și sistemul lor de organizare părinții fondatori ai Indiei independente, Mahatma Gandhi și Jawaharlal Nehru.

În imagine: împăratul mogul Akbar (1556-1605), urmărind construcția capitalei sale din nordul Indiei, orașul Fatehpur Sikri.

Cu puţin timp înainte de proclamarea independenţei, în 1947, Gandhi arăta: „Sistemul castelor în forma cunoscută nouă este un anacronism. El trebuie să dispară pentru ca hinduismul şi India să poată trăi şi progresa din zi în zi". Vorbind despre programul constructiv, pe care l-a supus atenţiei naţiunii, el declara: „Scopul lui îl constituie, fără îndoială, independenţa politică, socială şi economică. Este o revoluţie morală — fără violenţă — care cuprinde toate domeniile de activitate ale unei mari naţiuni şi care trebuie să ducă la dispariţia castelor şi a altor asemenea superstiţii; divergenţele dintre hinduşi şi musulmani vor trece în domeniul trecutului, iar ostilitatea faţă de englezi şi europeni va fi cu totul uitată".

La rîndul său, J. Nehru, cel dintîi premier al Republicii India, descrie astfel în Descoperirea Indiei (apărută la Londra în 1951 şi scrisă în închisoarea de la Ahmadnagar, din aprilie pînă în septembrie 1944) originea sistemului castelor: „Venirea arienilor în India a dat naştere unor noi probleme de ordin rasial şi politic. Triburile dravidiene supuse au o cultură veche, arienii se considerau însă, fără îndoială, o rasă superioară: cele două populaţii erau despărţite printr-o prăpastie adîncă. În afara lor mai existau triburi indigene înapoiate, care erau nomade sau locuiau în păduri. Rezultatul acestui conflict şi al acestei interacţiuni între populaţii a fost dezvoltarea treptată a sistemului castelor, sortit să exercite o influenţă atît de profundă asupra vieţii Indiei în secolele următoare. Casta nu era, probabil, nici instituţie ariană, nici dravidă. Era o încercare de organizare socială a diferitelor populaţii, de cristalizare a unei situaţii de fapt. Mai tîrziu ea a avut ca urmare degradarea şi continuă să mai fie o povară şi un blestem, dar nu putem să abordăm problema castei din punctul de vedere al normativelor mai tîrzii sau al evenimentelor ulterioare. Casta corespundea spiritului vremii... Este extrem de interesant şi semnificativ faptul că, în cursul unei perioade îndelungate a istoriei indiene, oameni de seamă s-au ridicat în repetate rînduri împotriva preoţimii şi a sistemului strict de caste, că împotriva lor se iniţiau mişcări puternice; totuşi, încet şi pe nesimţite, ca şi cum ar fi fost predestinat de soartă, castele creşteau, se întindeau şi strîngeau în cleştele lor nefast toate domeniile vieţii indiene. Rebelii care se ridicau împotriva castelor aveau numeroşi partizani, dar cu timpul adepţii lor deveneau ei înşişi o castă. Jainismul, care se ridicase împotriva vechii religii şi în multe privinţe era foarte diferit de ea, s-a împăcat cu sistemul castelor, adaptîndu-se la el. Din această cauză el continuă să existe în India aproape ca o ramură a hinduismului. Budismul, care nu s-a adaptat sistemului castelor şi care se distingea printr-o mai mare independenţă, în cele din urmă a dispărut din India, deşi mai exercită şi astăzi o puternică influenţă asupra Indiei şi a hinduismului. Creştinismul, apărut în India acum 1 800 ani, s-a consolidat aici şi a creat treptat caste proprii. Sistemul castelor a influenţat în parte şi structura socială a musulmanilor din India, cu toate că ei condamnau cu tărie orice asemenea bariere în interiorul comunităţii.

În epoca noastră apar în rîndurile burgheziei numeroase mişcări pentru desfiinţarea tiraniei castelor şi ele au obţinut unele succese, fără însă a atinge în mod substanţial situaţia maselor... A apărut apoi Gandhi, care a încercat să rezolve această problemă pe o cale indirectă, corespunzînd metodelor uzitate în India din vremuri imemorabile; privirile îi erau îndreptate spre mase... El a reuşit să zdruncine fundamentul sistemului, ceea ce a exercitat o influenţă profundă asupra maselor... Acum acţionează însă o forţă şi mai puternică decît Gandhi: condiţiile vieţii contemporane şi, pe cît se vede, în cele din urmă această veche şi tenace relicvă a trecutului va trebui să dispară"[1].

Tot Nehru dădea apoi un tablou exact al castelor, scrlind: „Dacă lăsăm pentru moment la o parte pe cei consideraţi în afara castelor, adică pe intangibili, au existat următoarele caste: brahmanii — preoţii, învăţătorii, oamenii muncii intelectuale; kşatrii — cîrmuitorii şi militarii; vaişia — negustorii, meşteşugarii, cămătarii etc.; şudrii — muncitori agricoli şi ceilalţi muncitori[2]. Cred că era strîns închegată şi avea un caracter închis numai casta brahmanilor. Kşatrii primeau permanent în rîndurile lor atît nou veniţi din alte ţări, cît şi originari din ţara lor care deveneau influenţi şi ajungeau la putere. Vaişii erau mai ales meşteşugari şi cămătari, dar şi reprezentanţi a o serie de alte profesiuni. Şudrii erau mai ales plugari şi slugi casnice. Avea loc şi un necontenit proces de formare a unor caste noi, pe măsură ce apăreau noi profesiuni, precum şi din alte cauze, iar vechile caste năzuiau în permanenţă să se ridice mai sus pe scara socială. Acest proces continuă şi în zilele noastre. Unele dintre castele inferioare începeau pe neaşteptate să poarte cordonul sfînt, pe care au dreptul să-l poarte numai castele superioare... Uneori persoane provenite din clasele inferioare ajungeau, datorită talentelor lor, la înalte posturi de stat, dar asemenea cazuri constituiau o excepţie".

Comunitatea sătească autonomă, sistemul castelor, marea familie au constituit, după Nehru, cele trei temelii ale vechii Indii. Pentru a înţelege ritmul transformărilor pe care le cunoaşte India contemporană şi cît de puternice sînt tipurile sociale arhaice reprezentate de caste, pe care aceste transformări trebuie să le depăşească, să facem o incursiune în vremurile de demult.

Cristian POPIŞTEANU

---

[1] Acest pasaj din lucrarea lui Nehru, ca şi următoarele sînt preluate din versiunea românească, apărută în 1956 la Editura de stat pentru literatură politică.

[2] Potrivit legendei, cei dintîi s-au născut din capul lui Brahma (singurul zeu din mitologia indiană care nu este reprezentat într-o formă întrupată), kşatrii au ieşit din braţele lui Brahma, cei aparţinînd celei de a treia caste din pîntecul său, iar ultimii din picioarele sale.

Pe urmele castelor

Termenul „castă", de origine portugheză, este cunoscut de obicei numai de indienii educaţi, îndeosebi de cei care vorbesc engleza. În limbile indiene, vocabula corespunzătoare folosită în mod curent, este *jāti*, adică „naştere", care desemnează o comunitate endogamă ai cărei membri se căsătoresc numai între ei. Orice indian întrebat din ce *jāti* face parte va denumi comunitatea căreia îi aparţine prin naştere, o comunitate economică, religioasă sau un trib. Deosebirea între caste şi triburi nu este foarte clară, multe dintre castele de azi fiind de fapt fostele triburi.

Pe lîngă faptul că membrii castelor erau obligaţi să se inter-căsătorească, ei trebuiau să şi mănînce împreună. Acceptînd această definiţie, avem în faţă imaginea sumară a unei societăţi cristalizate în această formă încă de la începutul erei noastre. Despre originea castelor s-a scris mult şi în diferite moduri. Una dintre teze susţine că anumiţi cotropitori au făurit o societate bazată pe clase, prin aservirea unor populaţii. Ierarhiile sociale indiene străvechi s-au constituit în grupuri ereditar dominante sau dominate. Totuşi, această explicaţie a originii sistemului castelor nu este suficientă.

Caştele au apărut înaintea erei noastre, în cadrul grupărilor profesionale. Sînt cunoscute comunităţi geografice de pescari, vînători, crescători de animale, cultivatori, bresle de meşteşugari şi, în sfîrşit, secte religioase. Dar astfel de grupări au existat şi în alte societăţi, fără ca în acestea să apară castele.

Pentru a explica lumea indiană, trebuie să apelăm la un fapt de civilizaţie specific: elaborarea, în anumite medii din India antică, a ierarhiei *varna*, termen sanscrit care înseamnă „culoare" şi „rang social", fără nici o legătură însă cu pigmentul pielii. Brahmanii, clasă preoţească şi de cultură superioară [ale căror atribuţii erau să hotărască politica ţării, să păstreze şi să dezvolte principiile spirituale supreme] au reuşit, în general, să obţină recunoaşterea ca primă *varna*. Este singurul caz în care o *varna* reprezintă în acelaşi timp şi o *jăti*. A doua *varna* este *kşatria*- şi cuprinde castele cîrmuitorilor şi ale ostaşilor. A treia, *vaişia*, cuprinde caste de plugari, meseriaşi şi negustori. Din a patra, *sudra*, fac parte numeroase caste de argaţi şi muncitori necalificaţi.

La începutul erei noastre, această ierarhie nu era considerată lege. Ea s-a impus însă mai mult sau mai puţin în rîndul majorităţii populaţiei

Pietrarii şi alţi meseriaşi formau casta vaişia...

ca model al societăţii, datorită abilităţii brahmanilor, care au asociat noţiunea de *varna* unor credinţe religioase acceptate de populaţie. Ideologia brahmanilor sistematiza noţiunile de pur şi impur, iar gradul purităţii determina rangul unei caste în ierarhia treptelor *varna*. În această idee despre puritate se combinau puritatea sîngelui (care interzicea amestecul între caste), condiţia socială (existau ocupaţii nobile şi ocupaţii de dispreţuit), respectarea unor tabuuri privind alimentaţia (brahmanii erau vegetarieni) şi păzirea riturilor şi datinilor religioase, aşa cum le înţelegeau brahmanii.

Asprişia, reprezentînd aproape o şesime din populaţie, forma o masă asuprită şi călcată în picioare de multe secole. Ea se afla în afara treptelor *varna*, fiind inferioară celor mai joase caste. Termenul „intangibili", cum îi denumeau europenii, reprezenta traducerea cuvîntului sanscrit *asprişia*. Gandhi, care nu accepta ca „intangibilii" să fie dispreţuiţi, i-a numit *harijan*, „copiii lui Dumnezeu". „Locuinţa lor trebuia să se afle în afara satului; ei nu au voie să aibă vase neciobite şi nu au dreptul să stăpînească decît cîini şi măgari", arăta Manu, unul dintre cei mai vechi legiuitori ai Indiei. Şi el continuă: „Să aibă drept veşminte haine de la morţi, drept vase străchini sparte, drept podoabă fier şi să rătăcească veşnic dintr-un loc într-altul... Mîncarea pe care o primesc să fie dată lor numai în cioburi şi numai printr-un servitor şi să nu umble noaptea prin oraşe şi sate".

Ritul purificării

Originea „intangibililor" este diversă. Unii provin din populaţii aservite. Există indicii că ei fuseseră şi proprietari de pămînt. *Toti*, funcţionarul *asprişia* al satului, era totuşi recunoscut ca proprietarul de drept al pămîntului. Unii indivizi intrau în categoria *asprişia* după criterii de impuritate: neamuri care se ocupau dintotdeauna cu jupuirea animalelor şi le consumau carnea, cum erau populaţiile Chamar în nord şi Chakkiliyar în sud, care astăzi sînt în majoritate agricultori. Şi, fără îndoială, că în decursul secolelor numeroşi indivizi excomunicaţi de casta lor au căzut în această prăpastie a societăţii.

Cei ce făceau parte din categoria „intangibililor" erau supuşi unor forme de dispreţ: le era interzis să intre în temple brahmanice, nu aveau acces la puţul comun al satului, aveau locuinţe separate. Ei trăiau în cartiere speciale sau în cătune îndepărtate, la marginea satelor. Fiind agricultori fără pămînt, muncitori necalificaţi sau gunoieri, aceşti indivizi erau cei mai prost plătiţi şi cei mai expuşi

la şomaj. Adeseori, copiii de castă „bună" părăseau şcolile frecventate de copiii *asprişia*. Printre *asprişia* se întîlnea procentul cel mai ridicat de analfabeţi al populaţiei indiene.

Una dintre regulile brahmane cele mai strict aplicate era endogamia de castă. Totuşi, fiecare castă era împărţită în mai multe *gotra* (clanuri), exogame. Pe de altă parte, principiul hipergamiei, care permitea femeii să se căsătorească cu un bărbat dintr-o castă superioară, oferea bărbaţilor privilegiul de a-şi alege soţii şi concubine din caste inferioare lor. Datorită hipergamiei, izolarea genetică a castelor a fost atenuată.

Preceptele brahmane au avut o influenţă similară şi asupra alimentaţiei, căreia i-au impus o igienă strictă. De aici interzicerea anumitor alimente, considerate impure (carne, peşte, ouă fecundate), a tăierii şi consumării vitelor de lapte, ceea ce încuraja producţia de lapte ca aliment atît de necesar vegetarienilor. Tot din aceste precepte decurgea şi obligaţia comensalităţii; individul nu avea voie să mănînce decît împreună cu persoane de aceeaşi castă cu el şi nu putea primi mîncare decît de la o persoană aparţinînd aceleiaşi caste sau unei caste superioare. Un hindus de castă „bună" nu invita de regulă un străin la masă. Un profesor francez de sanscrită mi-a povestit că după ce fusese primit cu respect într-o casă de brahmani, întorcîndu-se după cîteva minute ca să recupereze un obiect uitat, le-a găsit pe gazde spălînd sala de recepţie de la un capăt la altul: săvîrşeau riturile obligatorii ale purificării!

Aceste reguli, care ni se par ciudate, porneau de la principiul purităţii alimentare: se interzicea ca o persoană impură, adică dintr-o castă inferioară, să pregătească, să atingă sau chiar să vadă un aliment destinat celor dintr-o castă superioară. Rezultă deci că, în lumea hindusă, numai brahmanii aveau posibilitatea să ofere hrană tuturor celorlalte caste. De unde şi importanţa lor în sectorul alimentaţiei publice.

Astfel, sistemul castelor a produs insule demografice care se învecinau fără să se amestece. În evul mediu, şocul provocat de invaziile musulmane a accentuat caracterul închis al castelor. Pentru a proteja femeile de abuzurile noilor stăpîni, familia s-a închis în sine, şi-a întărit claustrarea şi a impus femeii să poarte văl. Severitatea cenuşie a vălului (*pārda*) s-a răspîndit, cel puţin în India de nord. Încă din sec. XI, în India de nord, marele umanist arab al-Biruni denunţa particularismul regiunilor şi al castelor, ca pe una dintre slăbiciunile Indiei. Impactul cuceririi musulmane asupra societăţii a devenit efectiv începînd cu sec. XIII, cînd a fost întemeiat sultanatul din Delhi (1206). În acea perioadă, în care exista o mare libertate de circulaţie pe mări, India brahmanilor nu participa la traficul maritim, din cauza interdicţiei de a călători în ţări străine.

...*agricultorii aparţineau castei* şudrilor...

Imuabila Karma

În mileniul I î.e.n. ereditatea nu putea fi concepută după principiile geneticii moderne. Indienii îşi imaginau că trăsăturile particulare ale unui individ nu provin de la părinţi, ci de la succesiunea îndelungată a vieţilor anterioare, în cursul reîncarnărilor sale. Conform teoriei brahmanilor, fiecare copil avea la naştere un capital propriu, *karma*, care provenea din acţiunile făptuite în timpul vieţilor sale anterioare. Pentru un indian, faptul de a se naşte într-o stare determinată nu depindea de moştenirea genetică, materială sau culturală a părinţilor, ci de *karma*, mai mult sau mai puţin favorabilă, acumulată în trecut.

Legată de o anume cosmogonie, această teorie a destinului individual le explica hinduşilor de ce s-au născut într-o anume *varna* şi o anume *jăti*, care le determinau condiţia în prezent. Această condiţie trebuia deci acceptată, ca rezultat inevitabil al legilor naturii. Astfel, ocupînd un loc într-un ansamblu cosmogonic, casta era sacralizată. Teoria brahmanilor îi educa pe hinduşi în spiritul acceptării castei lor ca pe un lucru implacabil. Bineînţeles, individul putea să-şi îmbunătăţească sau să-şi înrăutăţească, într-o oarecare măsură, condiţia prezentă, fără a obţine însă o schimbare fundamentală a acestei condiţii. În funcţie de purtarea sa actuală, capabilă să-i modifice *karma*, el putea renaşte fie într-o castă superioară, fie în starea dispreţuită a unei fiinţe respingătoare; de exemplu, un animal scîrbos, cum

ar fi cîinele sau broasca rîioasă.

De-a lungul secolelor, numeroase mişcări au încercat abolirea castelor. În sec. XI, secta Lingayăt a iniţiat în Dekkan un curent monoteist care nega doctrina brahmanilor. Singurul rezultat a fost ieşirea lor din cadrul hinduismului şi formarea unei noi caste. În sec. XVI, populaţia Sikh a vrut să întemeieze o nouă religie monoteistă universală, dar nu a reuşit decît să formeze o nouă sectă hindusă. Ca reacţie la persecuţii, în sec. XVII gruparea Sikh s-a reorganizat pe baze militare, iar mişcarea ei religioasă s-a transformat într-o sectă deosebit de temută. Ca urmare a practicării endogamiei de către toate castele, orice inovaţie în materie de religie s-a sfîrşit prin constituirea de noi comunităţi endogame.

Care erau avantajele societăţii bazate pe caste? Castele cu caracter profesional asigurau exercitarea unor meserii utile şi transmiterea meşteşugurilor din generaţie în generaţie. În acelaşi timp, sistemul castelor a menţinut multă vreme stabilitatea societăţii pe clase, avantaj apreciabil pentru clasele dominante. Legînd pe fiecare individ de casta sa, era frînată evadarea spre alte meserii.

Un al treilea avantaj al acestui sistem îl reprezenta protecţia pe care casta a asigurat-o întotdeauna membrilor săi. Spre deosebire de feudalitatea europeană, care se baza pe fidelitatea între un individ şi altul, casta, înzestrată cu un sfat conducător, reprezenta o formă de solidaritate socială, căci recunoştea fiecăruia drepturi şi îndatoriri. Ultimul avantaj, multă vreme neglijat, este că aceste caste autonome şi impermeabile asigurau coexistenţa şi echilibrul diferitelor comunităţi în interiorul unei societăţi eterogene. În alte ţări, conflictele duceau la exterminare şi lichidare, ceea ce în India nu s-a întîmplat niciodată. Fiecare comunitate îşi putea păstra aici puritatea genetică, religia şi cultura, cu condiţia să găsească mijlocul de a se integra economic în sistemul general. Printre numeroasele exemple de integrare, putem menţiona pe evreii şi creştinii stabiliţi la începutul erei noastre în Kerala.

Şi astfel descoperim bazele şi semnificaţia toleranţei indiene. Casta este din principiu intolerantă faţă de membrii ei, individul trebuie neapărat să se conformeze obiceiurilor castei sale, în caz contrar el este exclus. În schimb, o castă este indiferentă faţă de religia, obiceiurile şi acţiunile celorlalte caste. În această privinţă, fiecare castă se comportă ca un microcosmos închis, care conviefuieşte cu celelalte, fără a recurge la noţiunea morală de toleranţă. Altădată, conflictele între caste aveau la bază revendicări onorifice: era în joc un anumit loc în ierarhie. Am putea spune că astfel lupta de clasă devenea o luptă între comunităţi. Acest tip de societate s-a dovedit istoriceşte solid şi de nezdruncinat. În ciuda invaziilor şi a dominaţiilor străine, el a conservat esenţa civilizaţiei indiene.

Pe lîngă avantajele castei, existau desigur şi dezavantaje supărătoare, care s-au accentuat, pe măsură ce acest sistem imobil a devenit inadaptabil la o lume în evoluţie. Cel mai vechi inconvenient este faptul că puterea militară se baza exclusiv pe specializarea anumitor caste, de exemplu *kşatria* în India de nord. Societatea indiană putea, desigur, să reziste duşmanului, graţie organizării sale invincibile, dar nu se putea ridica în masă, pentru a opune rezistenţă militară agresorului. Această slăbiciune a apărut încă din sec. XII, în timpul invaziei musulmane. În domeniul culturii, casta favoriza discriminarea şi inegalitatea. Cultura superioară rămînea apanajul castelor educate prin tradiţie, în primul rînd a celei a brahmanilor. În ciuda înmulţirii şcolilor publice, masa analfabetă rămînea totuşi adîncită în ignoranţă, datorită tradiţiilor profesionale şi impermeabilităţii relative a frontierelor sociale.

...iar militarii celei a kşatrilor

La nivelul destinului individual, sistemul castelor avea consecinţe şi mai grave. Individului, supus unui destin predeterminat, încă de la naştere, îi era aproape imposibil să se elibereze de acest determinism, care lăsa urme pînă şi asupra trăsăturilor feţei, marcate de secolele de endogamie. Acţiunea individuală era astfel descurajată din pornire. Datorită tradiţiilor sale imuabile, servituţilor sale economice şi regulilor care obligau la supunere pasivă, cadrul rigid al castei s-a dovedit de mult a fi o formă de scleroză, care apăsa greu asupra destinului Indiei, într-o lume care evolua rapid.

În ciuda acestor dezavantaje, sistemul castelor a rezistat la numeroase asalturi pînă în secolul nostru, fie ele atacuri din interior, ca acelea ale grupurilor Lingayăt, Sikh etc., fie din exterior: musulmani, misionari creştini, legislaţia britanică. Această stabilitate milenară a fost zdruncinată numai odată cu invazia economiei occidentale, datorită mutaţiilor profesionale fără precedent pe care le-a provocat. ■

În româneşte de
Ioana CÂNDEA-MARINESCU

COVASNA — REPERE ISTORICE

Dr. VASILE SMĂRĂNDESCU

„Cunoscută ca loc de cură balne ră prin numeroasele izvoare, dintre care cel mai renumit este «Pokolsar» [Covasna]. Are un hotel pe teritoriul stabilimentului şi o mulţime de case de închiriat în însăşi comuna. Analiza apelor, făcute de prof. dr. V. Hanko, înşiră aceste izvoare între apele sărate alcaline şi feruginoase. Temperatura lor nu trece peste 15°C. Izvoarele sînt proprietatea comunei... Are medic curant în permanenţă". Astfel era prezentată, în 1900, staţiunea Covasna, în Enciclopedia Română, *editată de Corneliu Diaconovici — una din primele lucrări româneşti cu caracter enciclopedic.*

Prima atestare documentară a localităţii datează din 1567, aşezarea fiind apoi menţionată şi în 1591, dar aceste locuri au fost o străveche vatră de locuire geto-dacică. Prezenţa dacilor liberi, constituiţi în puternice aşezări fortificate (davae) *şi după instituirea dominaţiei romane asupra unei părţi din Dacia este ilustrată de o seamă de vestigii, între care cea mai importantă este aceea cunoscută sub numele de Cetatea Zînelor — obiectiv turistic cu nume de basm, situat pe un platou în apropierea oraşului. Este o fortificaţie dacică tipică, cu zid gros de 2 metri construit în tehnica cunoscută încă din antichitate sub numele* murus dacicus. *Intrarea se făcea printr-o poartă monumentală.*

Ilustrative pentru gradul de civilizaţie atins de geto-daci sînt şi descoperirile de la Surcea, nu departe de Covasna: mai multe falere de argint, dintre care una înfăţişînd imaginea cavalerului trac (motiv artistic des întîlnit în lumea geto-dacică), şi un atelier (o nicovală miniaturală, creuzete şi ciocane de bătut argintul) — dovadă că podoabele respective se lucrau chiar în zonă, de către populaţia locală. O asemenea podoabă de argint a fost găsită chiar pe raza oraşului Covasna — ceea ce confirmă viefuirea geto-dacică în chiar perimetrul aşezării.

Nu avem dovezi sigure despre cunoaşterea şi folosirea, încă din această perioadă, a apelor minerale. Este însă foarte probabil că izvoarele minerale de aici, asemenea celor din alte locuri (Geoagiu, Băile Herculane, Moneasa etc.) să fi fost cunoscute şi utilizate în scopuri terapeutice de către strămoşii noştri.

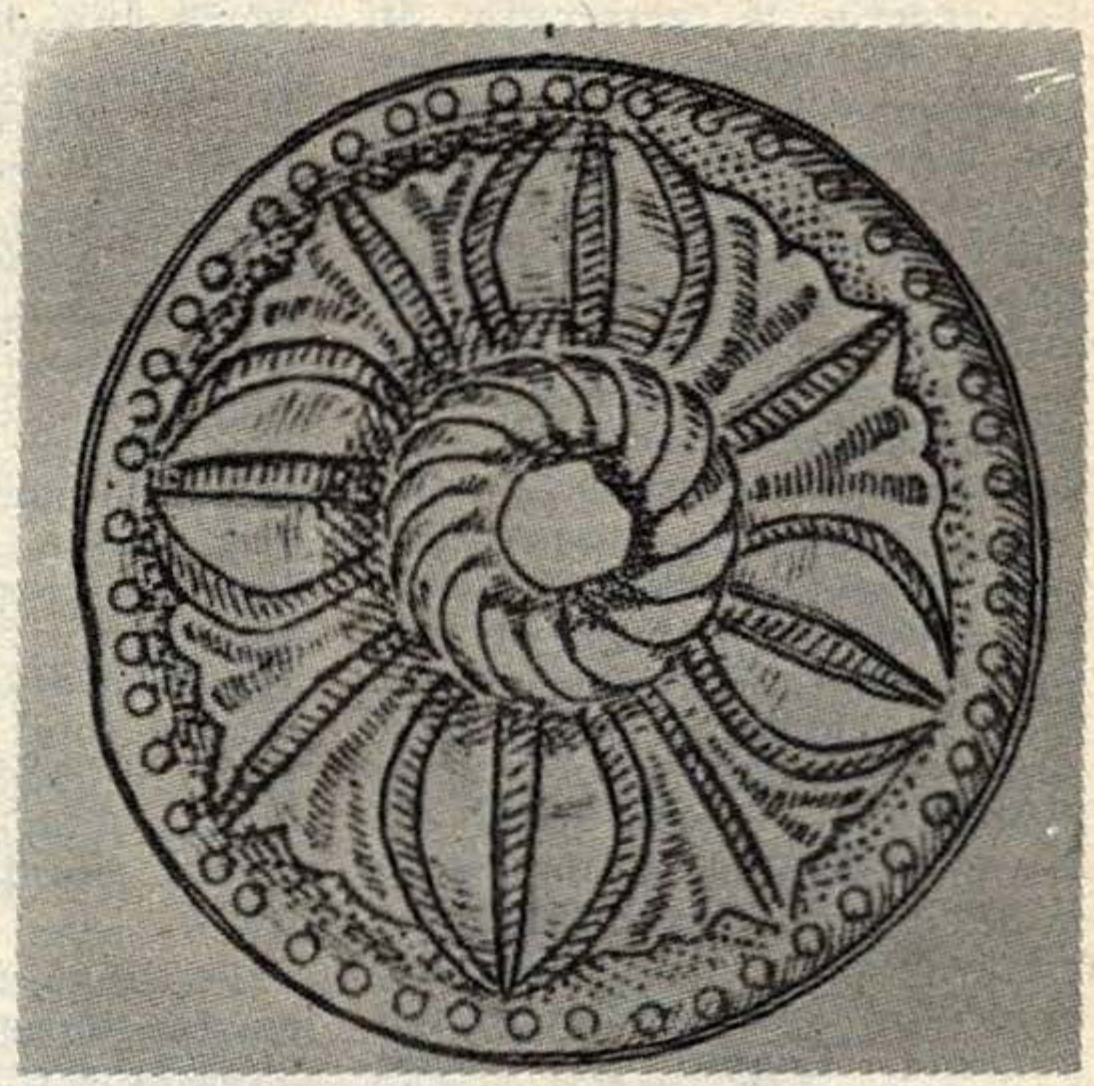

Podoabă din tezaurul dacic de la Surcea

În perioada feudală, Covasna era una din cele mai vestite localităţi din această parte a Transilvaniei, apele minerale fiind utilizate şi de suferinzi veniţi din alte localităţi. De altfel, întreaga zonă era renumită pentru izvoarele minerale. Către 1700 s-a întocmit un inventar Syculya, *prezentînd mai multe izvoare minerale din zona scaunelor secuieşti. Apele minerale au fost supuse analizelor pentru a li se cunoaşte mai bine compoziţia şi, în funcţie de ea, utilitatea. În 1773, Lukas Wagner a alcătuit lucrarea* Dissertatio inauguralis medicochimica de aquis medicalis Magni Principatu Transylvaniae. *În 1821 a apărut cea dintîi lucrare consacrată special apelor de la Covasna. Ea se intitula* Despre apele minerale de la Arpătac [*vechea denumire a staţiunii Vîlcele*], Bodoc şi Covasna, *autorul ei fiind doctorul român Vasile Pop. Tipărită cu litere chirilice, la Sibiu, această primă lucrare de balneologie datorată unui român constituie o raritate bibliofilă.*

În afara bogatelor izvoare bicarbonatate, calcice, magneziene, precum şi a izvoarelor conţinînd compuşi ai bromului şi ai arsenului (sta-

ţiunea Covasna fiind şi una din cele mai importante centre de îmbuteliere a apei minerale, în care se încarcă anual peste un milion de litri), o particularitate a staţiunii o constituie puternicele emanaţii naturale de bioxid de carbon, denumite moşete.

Fenomenul a fost observat de către localnici. Construind pivniţe, ei au constatat că acestea se umpleau cu acest gaz asfixiant, motiv pentru care pivniţele trebuiau prevăzute cu guri de aerisire. Curînd oamenii au început să observe nu numai neajunsurile, ci şi avantajele acestei emanaţii, mai cu seamă în vindecarea unor „părţi ale corpului cuprinse de reumă" — cum se exprima un document al vremii, de fapt în tulburări de circulaţie periferică. De la instalaţiile rudimentare amenajate în pivniţele unor case, moşetele au trecut curînd în componenţa stabilimentelor balneare, devenind una din cele mai eficiente proceduri terapeutice pe care staţiunea Covasna le pune la dispoziţia suferinzilor.

Amănuntul cel mai interesant legat de aceste moşete îl reprezintă „Balta Dracului", un ochi de apă, de aproximativ patru metri pătraţi, aflat chiar în centrul parcului din staţiune, în care apa se află într-o necontenită „fierbere", datorată emanaţiei permanente de bule de bioxid de carbon. Periodic, cînd se produce o prăbuşire a nivelului hidrostatic, apa (presată de bioxidul de carbon acumulat în subteran) răbufneşte puternic prin acest ochi de apă, ca în 1867, de pildă, cînd, cum se arată într-un document, „a inundat piaţa comunei şi împrejurimile".

Izvoarele minerale şi moşetele sînt întregite, la Covasna, de mediul natural. Aşezată într-o depresiune intramontană (altitudine 550-600 m), staţiunea beneficiază de un climat subalpin de tip continental moderat, cu veri răcoroase, toamne lungi şi ierni nu prea reci, cu o puternică ionizare negativă, una din cele mai ridicate din ţară. Fiind înconjurată de munţi împăduriţi, este ferită, de asemenea, de vînturi puternice. Toate acestea determină ca staţiunea să fie, tot timpul anului, una din cele mai solicitate locuri de tratament şi odihnă. Eficientă într-un mare număr de boli, Covasna s-a profilat mai ales pe tratarea maladiilor cardiovasculare (hipertensiune arterială esenţială, sechele de infarct, cardiopatie ischemică dureroasă şi nedureroasă, valvulopatii operate, boala Raynaud, acrocianoză, ulcer varicos etc.). Pentru a se asigura un tratament cît mai bun, la Covasna funcţionează pe lîngă numeroasele hoteluri de cură şi vile, un spital cu profil de cardiologie.

Amenajările balneo-sanitare, ca şi construcţiile hoteliere dotate cu tot confortul fac din Covasna (localitate ce a dat numele unui întreg judeţ) o staţiune în care se valorifică pe deplin resursele de sănătate bogate de care dispune. ■

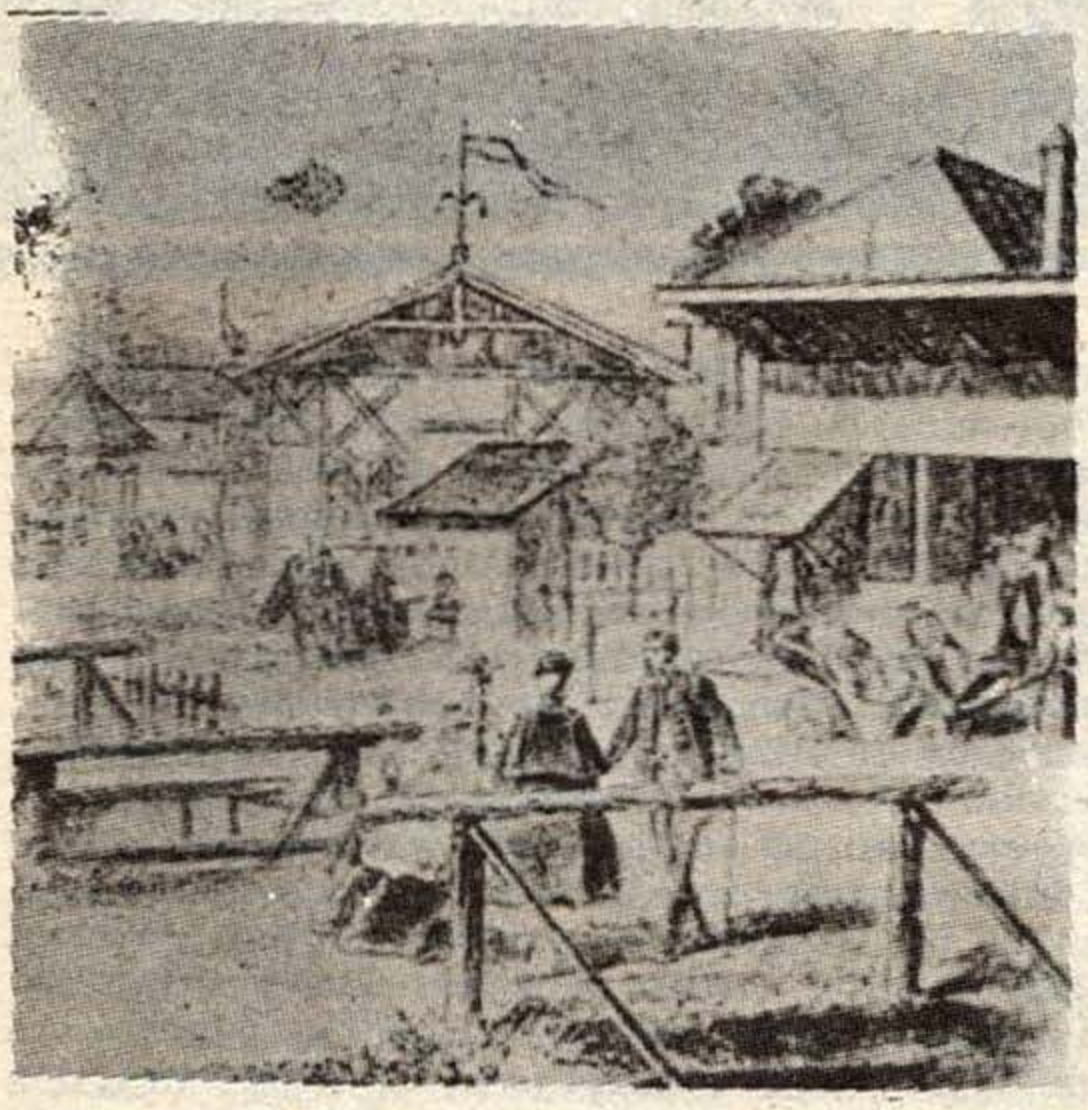

Din zestrea balneară a judeţului Covasna. Litografie de epocă înfăţişînd staţiunea Vîlcele

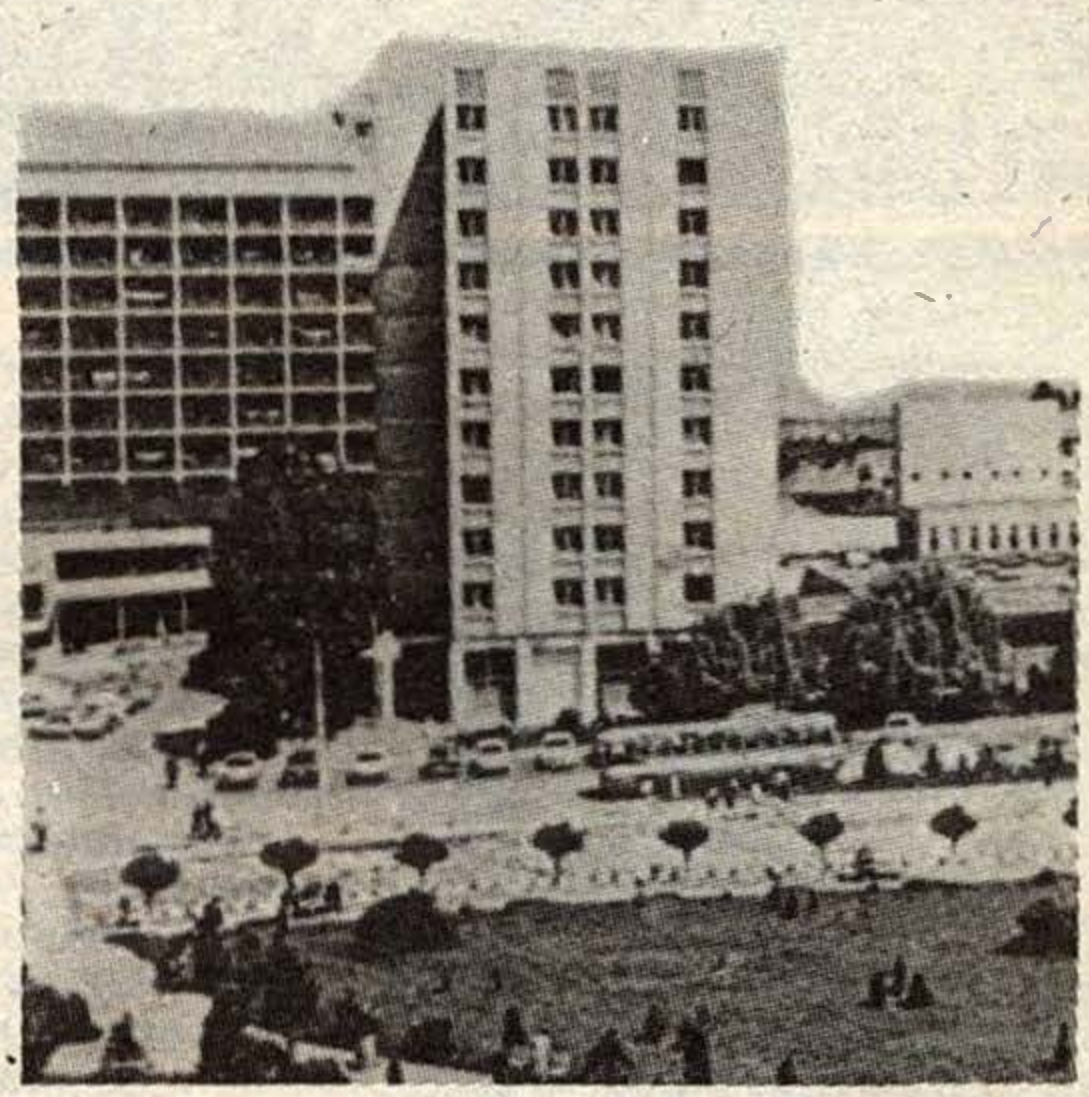

Impozantă construcţie hotelieră din staţiunea Covasna

AUGUST 1936

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● Universul anunță că în Uniunea Sovietică a fost elaborat și aprobat regulamentul prin care sînt stabilite condițiile în care se acordă titlul de „Erou al Uniunii Sovietice"; cea mai înaltă recompensă pentru merite deosebite. (1 august)

● Un ziar german a făcut o anchetă printre tinerii cititori în legătură cu motivele pentru care se duc la cinematograf. 56% — ca să le treacă timpul; 44% — ca să se instruiască; un ucenic de coafor a declarat că se duce la cinematograf pentru a găsi subiecte de conversație cu clienții. Altul pentru a studia pe ecran bunele maniere. Foarte mulți se duc să învețe cum se face curte unei fete ne relatează ziarul Dimineața. (2 august)

● André Malraux, cunoscutul scriitor francez, întreprinde o călătorie prin Spania. El vrea să se documenteze la fața locului asupra mișcărilor revoluționare de acolo. (2 august)

● Nu se putea ca aniversarea octogenarului Bernard Schaw să nu coincidă unui nou... stoc de anecdote privitoare la sarcasticul și originalul scriitor englez. Iată cîteva reproduse din ziarul Dimineața: „Într-o dimineață, B. Shaw primește vizita unui prieten. Scriitorul nu s-a ridicat însă de la masa lui de lucru pentru a strînge mîna amicului, care, spre marea lui mirare, văzu cum Shaw ținea în fața lui un Block-notes și se iscălea filă după filă.

— Ce faci, dragă? îl întrebă prietenul.

— String autografe, răspunse Shaw, ca să am ce vinde cînd voi muri de foame.

Obligat să ia parte la un bal, B. Shaw, este invitat la dans de soția unui diplomat străin. Zadarnic încercă scriitorul să-i explice că nu cunoaște niciun dans modern. Stăruințele solicitatoarei au fost mai puternice decît orice refuz. În cele din urmă, Shaw a cedat. La sfîrșitul dansului, soția diplomatului îi spuse:

În august 1936 se împlinesc 20 ani de la intrarea României în primul război mondial pentru unirea românilor în granițele istorice firești ale statului național unitar. „Douăzeci de ani — scrie *Dimineața* din 15 august — de cînd soldații noștri au pășit bărbătește în cea mai crîncenă încăierare din istoria lumii, în numele unei dreptăți care ne-a fost, secole de-a rîndul, metodic sugrumată. Declarația noastră de război avea ca fundament moral principiul de liberare a maselor naționale românești de sub tirania unor împrejurări istorice neomenesc de vitrege. În numele acestui principiu, uman și generos, și-au dat viața sutele de mii de luptători anonimi"[1].

La rîndul său, *Universul* din 16 august publică din notele zilnice ale dr. G. Baiulescu, întîiul primar român al Brașovului, care evocă intrarea armatei române în orașul de la poalele Tîmpei: „La ora 9 seara [în ziua de 14/27 august] trupele grupului de acoperire Predeal au ocupat gara Predeal și, după o scurtă, dar violentă încăierare în vama și gara Predeal, au reușit să stăpînească intrarea în valea Timișului. La Brașov, în oraș, nu se știa nimic de cele petrecute la Predeal. Terasa cafenelei Transilvania din palatul prefectului era ticsită de public; civili și ofițeri petreceau, acompaniind muzica lăutarilor cu cîntece patriotice maghiare. La Teatrul «Apollo» era mare reprezentație de gală. Se reprezenta opereta *Valsul fermecat*. Toate autoritățile erau de față, în frunte cu prefectul județului, contele Mikes. Cine ar fi gîndit că, tocmai în momentul cînd a căzut cortina la sfîrșitul reprezentației din sala «Apollo», se prăbușise o parte din frontiera maghiară și că peste mai puțin de 48 ore Brașovul va fi liberat?

Puțin timp după ora 8 și jumătate s-a telegrafiat de la Predeal oficiului telegrafic din Brașov: «S-a sfîrșit cu noi! Sînt aici cu toții». Veselia de la Teatrul «Apollo» a amuțit deodată. Prefectul județului a cerut de la comandantul regiunii trupelor austro-ungare detalii despre situația de pe cîmpul de luptă din defileul Timișului. Răspunsul primit — relatează în notele sale zilnice Baiulescu — a fost: «Lupta continuă în regiunea Timișului de Sus», iar după scurt timp: «Luptăm la Timișul de Jos, la o depărtare de abia 15 km de oraș»". În continuare, autorul memoriilor relatează despre întîmpinarea armatei române de către oficialitățile brașovene: „Abia sosiră acolo, cînd se ivi prima patrulă română, iar la cîteva minute sosi comandantul Reg. 6 «Mihai Viteazul», colonelul Darvari, însoțit de mai mulți ofițeri și trupă. Delegația orașului fu întîmpinată de colonelul Darvari, căruia i se făcu predarea Brașovului de către locțiitorul de primar, după care a luat cuvîntul dr. G. Baiulescu care a rostit în limba românească, urarea de bun venit a armatei române".

---

[1] Pentru a ușura lectura nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziarele respective. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original.

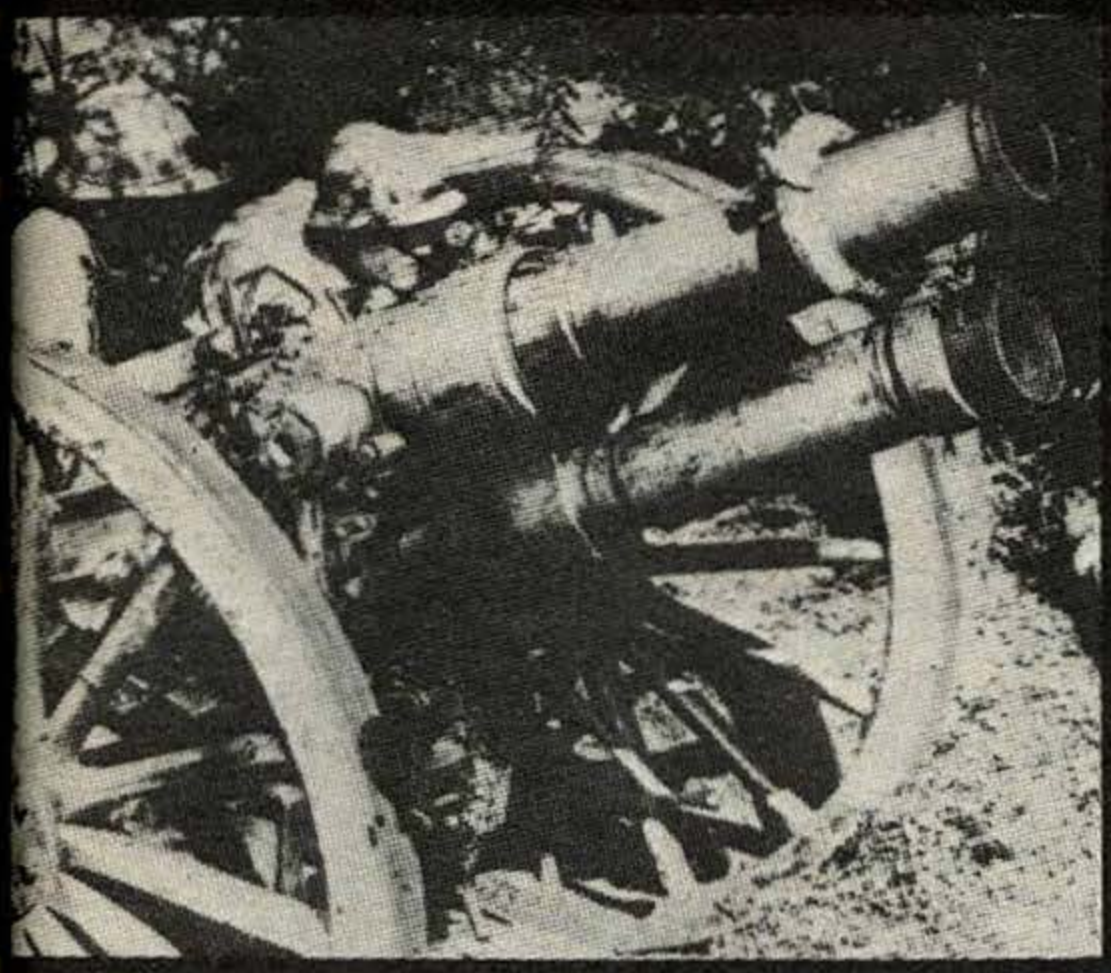

Imagini semnificative din presa bucureşteană la împlinirea a 20 ani de la intrarea României în primul război mondial: artilerie românească pe frontul din Moldova, în vara anului 1917...

... omagiu eroilor...

Presa ne aduce şi în această lună semnificative mărturii ale voinţei de pace a poporului nostru, ale dorinţei sale ca toate naţiunile lumii să trăiască în linişte şi colaborare.

Referindu-se la sfîrşitul primei conflagraţii mondiale, Tudor Teodorescu-Branişte evocă, într-un editorial publicat în *Adevărul* din 5 august, speranţele pe care poporul nostru, împreună cu toate popoarele lumii, şi le-a pus într-o durabilă epocă de pace. Se părea că este „un început de ev, un început de lume nouă, mai bună, mai dreaptă, mai sigură pe temeliile ei. Dar acestea nu dăinuiră decît cîţiva ani. O generaţie nouă, care a cunoscut războiul numai din manuale de istorie se ridică din nou pe pîrghiile urii şi ale violenţei. N-au trecut decît 22 ani de la războiul care — conchide cu amărăciune T.T. Branişte — trebuia să fie «cel din urmă» şi iată sîntem în pragul unui nou război, mai crîncen mai sălbatic".

În revista *Însemnări ieşene* din 15 august, anul I, vol. II, nr. 15-16, marele prozator român Mihail Sadoveanu publică articolul intitulat *Pentru pace:* „De cîtăva vreme — scrie Sadoveanu — iarăşi şi iarăşi revine în presă acea gravă problemă externă care e războiul de mîine din Europa. Păstrăm, adică, între noi, un explozibil formidabil cum n-a mai fost niciodată pe lume şi în omenire; îl avem acoperit într-un ungher; nu l-am depărtat, nu l-am descompus, nu l-am neutralizat; îl aşteptăm din zi în zi, din clipă în clipă, să-şi îndeplinească destinu-i lugubru. Dacă starea de provizorat se prelungeşte, vom muri tot înfricoşaţi, nu pentru noi, ci pentru biata generaţie ce ne urmează, pe care am pus-o pe lume, dîndu-i o monstruoasă moştenire. Să voim cu toţii statornic, necontenit şi din toate puterile noastre, să voim cu toţii pacea. Să voim în aşa măsură, încît să se creeze acel curent al marilor regenerări, acel soare nou al umanităţii, care să lumineze inimile şi înţelegerile noastre ale tuturor. Miliardele, care se acumulează pentru explozii de nebunie şi pentru hecatombe, mai bine să curgă spre dezmoşteniţii vieţii".

La rîndul său, dr. N. Lupu, întors dintr-o călătorie în Anglia, Franţa, Cehoslovacia, îşi exprimă într-un interviu acordat ziarului *Lupta*, din 14 august, îngrijorarea faţă de agresivitatea cu care forţele fasciste ameninţă pacea Europei şi a lumii: „Europa se găseşte din nou în preajma unui cataclism. Situaţia din Spania[1] — unde un popor luptă curajos pentru menţinerea unei ordini legale şi constituţionale cîştigate prin luptă politică corectă, împotriva unor generali rebeli care, sprijiniţi de facţiuni şi de marea finanţă locală şi europeană, tind a menţine Spania în epoca feudală în care trăia — este de natură a stîrni un nou război".

Referindu-se la rolul şi politica ţării noastre, dr. Lupu spune în continuare: „În acest vălmăşag, rolul României este indicat de soartă: ea trebuie să fie alături de aceia care sînt pentru *pace*, pentru *progres*

[1] *Magazin istoric*, nr. 7/1986.

Cronică măruntă

— Domnule Shaw, ştii că danzezi destul de bine. Ceea ce îţi lipseşte e siguranţa la condus.

— Aveţi dreptate, doamnă, răspunse Shaw, dansul e ca şi călăria. La început trebuie să mergi unde te duce calul". (5 august)

● Echipa de fotbal a ziariştilor întîlneşte azi echipa teatrului „Cărăbuş". E prima oară cînd noţiunea „gol" o să-i facă plăcere lui Tănase, comentează la rubrica Năzbîtii ziarul Adevărul. (7 august)

● În zilele de 3-8 august s-a ţinut la Oslo al doilea congres internaţional de ştiinţe preistorice şi protoistorice, unde au participat peste 500 învăţaţi din toate ţările. Din partea României au luat parte docent univ. Radu Vulpe şi Vladimir Dumitrescu, directorul muzeului naţional de antichităţi, ambii fiind aleşi secretari în consiliul permanent al congresului. (10 august)

● Pînă în sec. XVI nu s-au purtat în Europa decît ciorapi de lînă sau de postav. Chiar capetele încoronate nu cunoşteau ciorapi din alt material. Istoricii au stabilit că printre primii care au purtat ciorapi de mătase a fost şi regele Angliei, Henric VIII, (1509-1547), pe care-l primise în dar de la un principe spaniol. Femeile de la curtea engleză — scrie Dimineaţa — au purtat ciorapi de postav pînă ce regina Elisabeta — fiica lui Henric VIII — a introdus moda ciorapilor de mătase. Istoricii din oraşul francez Troyes, capitala ciorapilor de mătase, declară că în acest an se împlineşte jubileul de 400 ani de cînd s-au lucrat în Europa primii ciorapi de mătase. (15 august)

● Biblioteca Naţională pentru orbi din Londra îşi sporeşte colecţiile în felul următo : cînd comitetul de conducere e de acord asupra lucrării care u meară să se adauge bibliotecii, cartea c trimisă unuia dintre cei 598 colaboratori benevoli, care o transcrie în alfabetul Braille. Astfel transcrisă, cartea necesită cîteva volume. Cînd e nevoie de mai multe copii, volumele sînt trimise copiştilor

AUGUST 1936

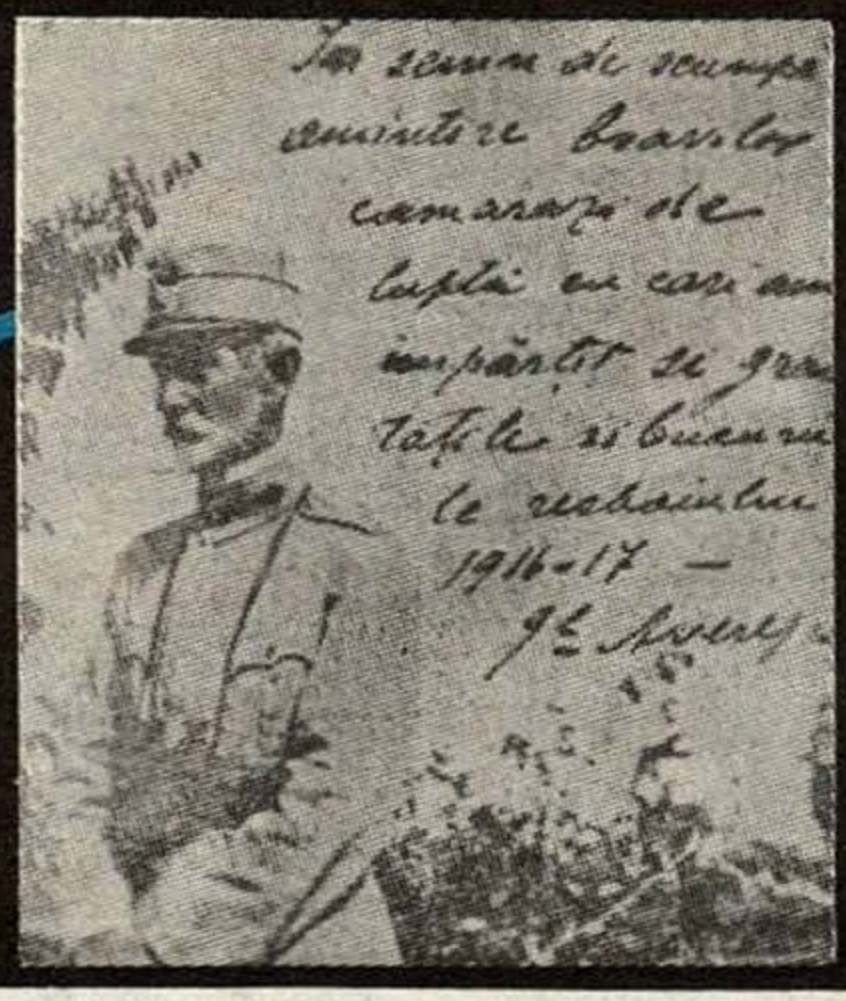

... o fotografie cu autograf a generalului Averescu, în amintirea camarazilor de luptă

În Palatul Păcii din Haga cu ocazia remiterii tabloului omului politic român Dimitrie A. Sturdza, întemeietorul Academiei de Drept Internațional

Cronică măruntă

orbi, care le reproduc într-un număr mai mare de copii. (15 august)

● Se știe că înainte vreme zahărul se vindea sub formă de căpățini, pe care gospodina trebuia să le sfarme în bucăți. Zahărul bucăți, așa cum îl cunoaștem astăzi, a apărut ca urmare a faptului că ceștia unui director al unei rafinării de zahăr s-a rănit pe cînd sfărîma o căpățînă din acest produs, relatează ziarul Dimineața. Atunci bărbatul el a luat hotărîrea de a pune pe piață zahărul în formă de cuburi. Aceasta s-a întîmplat în anul 1840, dar abia în 1846 invenția i-a fost patentată. Primele bucăți de zahăr au fost roșii, verzi, albastre etc. Prețul lor era ridicat, calitatea inferioară și cu toată reclama nu erau căutate de cumpărători. Abia în 1857, zahărul bucăți, îmbunătățindu-și calitatea, a început să se bucure de succes la New York. Apoi a fost readus în Europa. (17 august)

● Una din primele militante pentru emanciparea femeii în România este Sofia Nădejde, autoare a unei bogate literaturi în acest domeniu. Articolele sale pe această temă au început să apară în revista Femeia română a d-nei Maria Flechtenmacher, au continuat în Curierul lui Theodor Balacescu, apoi în Contemporanul dintre anii 1881-1891. În numărul de la 1 iulie 1881 al Contemporanului a apărut apelul Către femei, în care putem citi și următoarele rînduri: „Să nu disperăm. Azi sau mîine se vor găsi oameni convinși de necesitatea educației femeii. Să sperăm că nu vor mai fi existînd mulți domni care să ne trimită la furcă și stative (războaie de țesut). Acești domni nu vroiesc să știe că furca și stativele au fost înlocuite cu mașini".

și pentru statutul actual al Europei". Tot dr. Lupu declara, de astă dată ziarului *Adevărul* din 15 august, că „un popor nu poate avea de ideal numai menținerea existenței lui, în orice împrejurări și cu oricine. El este obligat să lupte și să-și asume partea lui de jertfă și de răspundere în așezarea omenirii".

La 29 august 1936, președintele Consiliului de Miniștri, Gh. Tătărăscu, prezenta regelui Carol II demisia guvernului. Formarea noului cabinet s-a realizat „într-un tempo rapid", după cum scrie presa bucureșteană de la sfîrșitul acestei luni. Nici tratative lungi, nici discuții prelungite. Ceea ce s-a petrecut în decurs de 24 ore a fost numai îndeplinirea unor formalități. Noul guvern, constituit tot sub prezidența lui Gh. Tătărăscu, cuprindea aproape pe toți miniștrii din cel precedent, singurul abandonat fiind titularul externelor, Nicolae Titulescu.

În seara zilei de 29 august, o telegramă expediată la Cap Martin anunța post-factum lui Titulescu că fusese înlăturat. „Față de marile dificultăți ce avem de învins și la cererea colaboratorilor mei — se justifica Gh. Tătărăscu — mă văd silit să formez un guvern numai în cadrul partidului ce reprezint [liberal] asigurîndu-i astfel unitatea și omogenitatea"[1].

În afara argumentelor referitoare la asigurarea „unității" și „omogenității", președintele Consiliului de Miniștri declara presei un al treilea argument, cum scrie *Dimineața* din 31 august: „Pentru a putea parcurge ultima etapă a guvernării noastre am crezut necesară o largă remaniere a guvernului. Noua echipă ministerială va realiza aceeași politică internă și externă în cadrul programului inițial pe baza căruia am primit acum trei ani frînele guvernării".

Nicolae Titulescu a fost total surprins de știrea demisiei cabinetului. El declara Agenției Havas: „N-am aflat alcătuirea noului cabinet, care de altfel e compus din toți foștii miniștri afară de mine, decît după ce acesta a fost constituit.

Noul guvern nu mai are nevoie de serviciile mele. Este dreptul lui. Aș fi preferat totuși să fiu pus la curent mai din vreme de intențiile sale, pentru că niciodată n-aș fi încurcat pe cineva cu persoana mea".

Demiterea lui Titulescu, care a fost dorită în egală măsură de elementele fasciste, de camarila regală din România, ca și de cercurile sanației poloneze și de cabinetele de la Berlin și Roma, a provocat o vie indignare în rîndurile opiniei publice românești. „Prin înlăturarea d-lui Titulescu — sublinia un manifest al C.C. al P.C.R. din septembrie 1936 — reacțiunea internă a dat o puternică lovitură politicii de alianțe cu Franța, U.R.S.S., Mica Înțelegere și Înțelegerea Balcanică".

---

[1] *Magazin istoric*, nr. 9/1969.

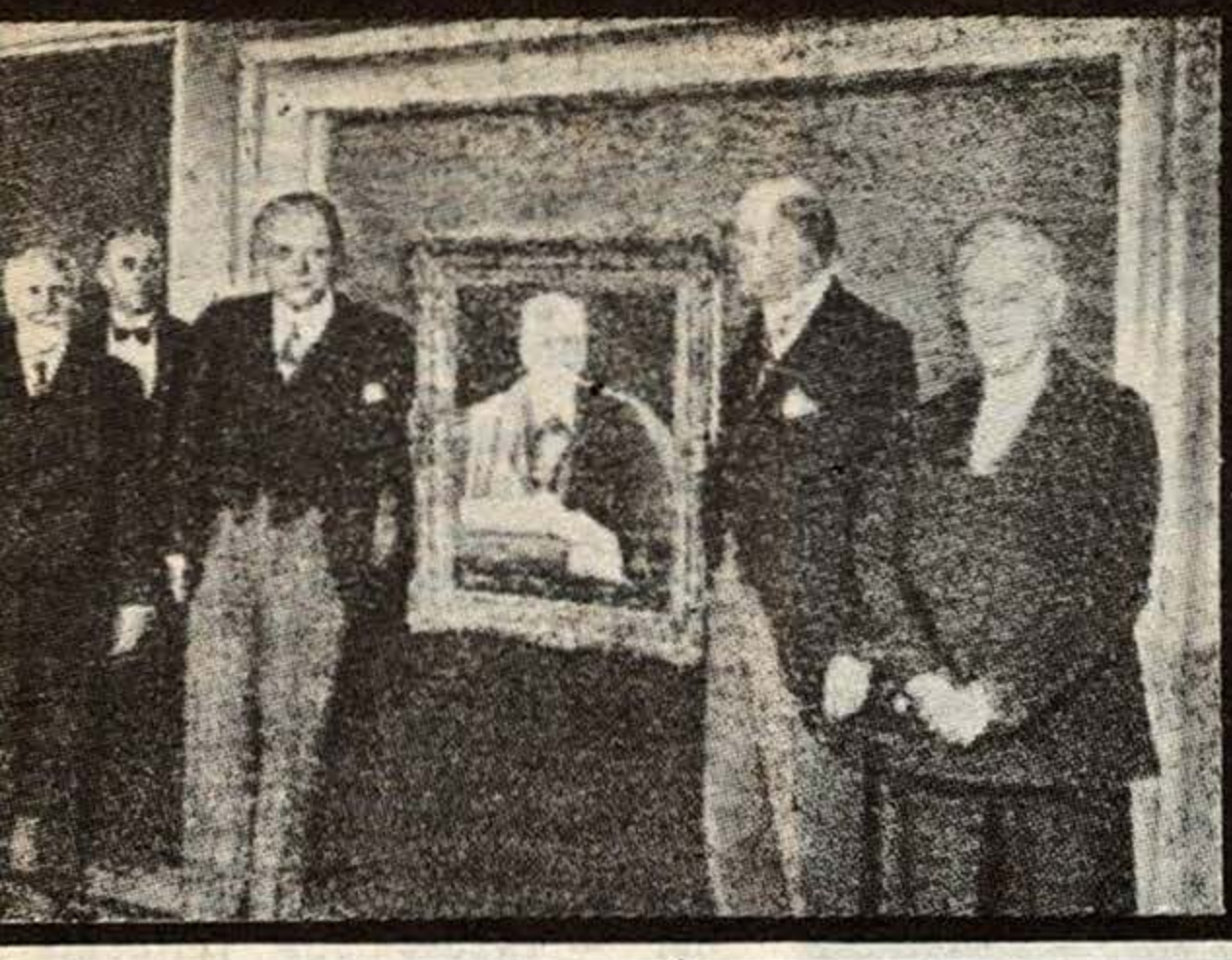

Constantin Tănase
într-o
ipostază inedită

Timp de aproape două decenii, subliniază articolele publicate în diferite ziare şi reviste, N. Titulescu a reprezentat ţara în forurile internaţionale, „purtînd odată cu verbu-i talentat — după cum sublinia într-un articol revista *Cuvîntul liber* (din 2 octombrie) — prestigiul personal atît de folositor intereselor statului român şi păcii generale. La Londra, la Paris, la Geneva — în acel vast laborator al cooperării popoarelor, care este Societatea Naţiunilor — la conferinţele statelor Micii Antante, la conferinţa dezarmării, pretutindeni unde era în joc soarta ţării şi liniştea lumii, prezenţa acestui om minunat însemna cinstirea ţării lui. Faima lui străbătuse de mult oceanele şi continentele. Şi totuşi cabinetul Tătărăscu refăcut «pentru ultima etapă a guvernării» se constituia fără ştirea celui ce înfăţişase continuitatea, experienţa şi priceperea, în politica noastră externă".

În sala de onoare a Palatului Păcii din Haga are loc solemnitatea remiterii din partea guvernului român a unui tablou ce-l înfăţişează pe omul politic Dimitrie A. Sturdza[1] — anunţă ziarul *Adevărul* din 13 august — în amintirea faptului că, mulţumită iniţiativei sale, s-a întemeiat Academia de Drept Internaţional din capitala Olandei. Constituită ca urmare a unui proiect aparţinînd lui Dimitrie Sturdza, care, la 21 iulie/3 august 1907, propunea celei de-a doua Conferinţe de la Haga crearea unei academii de drept internaţional, actul de existenţă al academiei a fost înregistrat în ianuarie 1914. Inaugurarea solemnă a fost însă amînată din cauza primului război mondial, pînă la 14 iulie 1923.

Cu ocazia festivităţii remiterii tabloului, Vespasian V. Pella declara: „În îndoita mea calitate, de ministru al României în Ţările de Jos şi de profesor universitar, care am avut onoarea să ţin în mai multe rînduri cursuri la această Academie, îmi exprim sentimentele mele de gratitudine pentru intenţia atît de delicată de a aşeza în sala de onoare a acestei mari instituţii portretul aceluia care a fost fondatorul ei.

Propunînd crearea unei academii de drept internaţional, Dimitrie Sturdza îşi servea în acelaşi timp ţara, deoarece tot ce se referă la organizarea păcii interesează România în cel mai înalt grad". ■

Rubrică de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ
Selecţia fotografiilor:
Radu Ion POPESCU

[1] Dimitrie A. Sturdza (1833-1914), preşedinte al Partidului Naţional-Liberal (1892-1908); prim-ministru (1895-1896, 1897-1899, 1901-1904 şi 1907-1908). Membru al Academiei Române — al cărei secretar şi preşedinte a fost.

Cronică măruntă

Paginile Soliei Nădejde sînt vii, pline de imagini, ca de pildă cele din Contemporanul (1883) despre legile de atunci referitoare la femei, care „sînt tot aşa de ridicole faţă cu progresul, cum ar fi de ridicul cineva îmbrăcat în frac şi cu mănuşi, iar în cap purtînd un işlic (un soi de căciulă a boierilor vechi, care cu cît era mai mare cu atît purtătorul ei se considera mai nobil) şi în picioare nişte sandale". Caracterizarea aceasta a folosit-o mai tîrziu Const. Dobrogeanu-Gherea pentru scoaterea la iveală a contradicţiilor sistemului neolobăgiei. (24 august)

● Un campionat de triplă săritură în lungime a fost disputat zilele trecute la Tokio. Concurenţii? Cîteva broaşte, anunţă ziarul Dimineaţa. Sportul a fost de calitate: una dintre ele a străbătut 107 centimetri în trei sărituri. Ea a fost consacrată, pentru această ispravă, învingătoare. Totuşi, un mic broscoi sărise 143 centimetri; dar proprietarul îi dăduse la plecare un bobîrnac, spre a-l încuraja. Din această cauză au fost numeroase discuţii. În final, arbitrii au luat hotărîrea: descalificare pentru pornire lansată". (27 august)

● În Adevărul literar şi artistic, Artur Gorovei publică un articol „de o reală valoare" — cum scrie Adevărul — intitulat: Întru apărarea folclorului nostru. „D. Artur Gorovei este unul dintre cei mai însemnaţi folclorişti ai noştri — continuă ziarul menţionat — şi activitatea d-sale a dat lucrări care au trezit nu numai interesul cercetătorilor comorilor populare din ţară, ci şi al celor străini. Tipărind cea mai mare revistă de folclor de la noi, Şezătoarea, care a apărut timp de 37 ani la Fălticeni, d-sa a întreţinut în actualitate o literatură din cele mai originale, izvor de inspiraţie al atîtor poeţi şi scriitori ai noştri". (30 august)

Istoria, cu ochii lui EDWARD HYDE, conte de Clarendon

CAMIL MUREŞANU

Istoria culturii consemnează cazuri de personalităţi pe care doar anumite circumstanţe le-au făcut să-şi descopere o vocaţie şi un talent, ratificate — uneori — abia de posteritate. A fost şi cazul lui Edward Hyde, conte de Clarendon — omul politic, memorialistul şi istoricul, a cărui operă a rămas de departe cea mai însemnată sursă narativă a revoluţiei burgheze engleze, de la mijlocul secolului XVII.

S-a născut la 18 februarie 1609, în familia unui mic nobil de ţară din sud-vestul Angliei. A studiat dreptul la Oxford şi, din 1633 a intrat în avocatură. Prima soţie l-a murit la numai şase luni de la căsătorie. Cu cea de-a doua, Frances, fiica lui Sir Thomas Aylesbury, „master of requests“[1], a convieţuit peste 30 ani — aşa cum însuşi spune: „very confortably in the most uncomfortable times“[2].

Ca şi alţi numeroşi nobili de ţară şi jurişti, n-a fost de acord cu politica regelui Carol I Stuart (1625-1649) de a întări absolutismul, prin diminuarea şi încălcarea prerogativelor Parlamentului. Ales deputat în 1640, s-a raliat opoziţiei, care se ridica în fruntea mişcării revoluţionare, în numele a ceea ce ea numea „vechile drepturi şi libertăţi ale poporului englez“. Erau, de fapt, drepturi şi libertăţi politice şi religioase profitabile numai pentru categoriile superioare şi mijlocii ale nobilimii şi burgheziei. Din iunie 1641, el a trecut însă în rîndul partizanilor regelui, dar a adoptat o conduită politică ce s-ar putea numi „regalist-constituţională“. Cu alte cuvinte, a dezaprobat mai departe tendinţele absolutiste ale monarhiei, a condamnat — spre exemplu — încercarea regelui, la 4 ianuarie 1642, de a aresta căpeteniile opoziţiei parlamentare şi a militat apoi pentru conciliere între regalitate şi Parlament, pe baza recunoaşterii reciproce a drepturilor lor, consacrate de legi şi tradiţii sau instituite prin consensul ambelor instituţii. Edward Hyde şi persoanele cu care a împărtăşit aceste puncte de vedere au anticipat elemente din doctrina viitorului partid whig şi, în perspectivă mai îndepărtată, din cea liberală.

Contele de Clarendon — contemporanul unor evenimente care au marcat istoria europeană a sec. XVII

Beneficiind, în această fază a evenimentelor, de favoarea regelui, Hyde a fost promovat consilier privat şi cavaler, iar la 3 martie 1643, a fost numit cancelar al Eşichierului[3]. În ianuarie 1645, a purtat negocieri cu Parlamentul. Încercările sale de a realiza o împăcare au eşuat, deoarece regele — foarte nerealist — căzuse sub influenţa grupării opuse, care-l sfătuia să nu accepte soluţionarea conflictului între monarhie şi Parlament altfel decît prin victorie militară. În consecinţă, influenţa „conciliatorului“ Hyde diminuează sensibil. La 4 martie 1645, este îndepărtat de la Curte, fiind trimis la Bristol, în suita prinţului de Wales, moştenitorul tronului. Exact un an mai tîrziu, în faţa înaintării victorioase a armatelor Parlamentului, este silit să plece în exil. După o scurtă şedere, în martie-aprilie 1646, în micul arhipelag Scilly, lîngă extremitatea de sud-vest a Angliei, s-a stabilit pentru mai bine de doi ani pe insula Jersey, în apropierea ţărmului Franţei.

La solicitarea prinţului de Wales, refugiat şi el în străinătate, Hyde a plecat în iunie 1648 la Paris. În anturajul Curţii în exil, a peregrinat pe la Haga, Anvers, Bruges şi Köln, îndeplinind, din însărcinarea ei, o misiune diplomatică la Madrid. Serviciile sale numeroase l-au aşezat tot mai aproape în încrederea prinţului, care, în urma executării tatălui său, Carol I, de către revoluţionari, în ianuarie 1649, se intitula deja regele Carol II[4]. În calitate de consilier politic, Hyde a avut un rol principal în elaborarea poziţiei moderate a pretendentului regal, în cadrul negocierilor acestuia cu Parlamentul, care au dus la restaurarea di-

---

[1] Magistrat într-o instanţă specială, creată de regele Henric VII (1485-1509), pentru judecarea plîngerilor oamenilor de rînd şi mai ales a litigiilor dintre ţărani şi nobili.

[2] „Foarte plăcut, în cele mai neplăcute timpuri“.

[3] Echivalentul ministrului de finanţe din alte ţări.

[4] *Magazin istoric* a scris despre aceste evenimente în nr. 12/1969 şi 10/1971.

nastiei Stuart în Anglia, în anul 1660. Lui Hyde i-au aparţinut sugestiile de a se făgădui amnistie adepţilor Parlamentului, toleranţă diferitelor confesiuni şi acceptarea, în principiu, a stării de fapt create prin confiscarea de către revoluţie a moşiilor regaliştilor.

Demis, nu demisionat

Se poate spune că Restaurația Stuarților (1660-1688) a fost un triumf al concepției politice și al abilității diplomatice a lui Hyde. După 14 ani de exil, în luna mai 1660, a revenit împreună cu Carol II la Londra. Regele i-a recunoscut cu generozitate meritele, numindu-l lord-cancelar[1] și baron Hyde of Hindon, iar la 20 aprilie 1661 — cu prilejul încoronării — l-a promovat conte de Clarendon[2], i-a dăruit suma de 20 000 lire sterline și, cu timpul, mai multe moșii în Irlanda. În următorii șapte ani, a fost cel mai influent om politic din regat. În septembrie 1660, fiica lui, Anna, s-a căsătorit cu fratele regelui, ducele de York, ce va urma la tron sub numele de Iacob II (1685-1688). Nepoatele lui Clarendon, Maria și Anna, vor ajunge și ele regine ale Angliei[3]).

Dar cumularea atîtor onoruri a stîrnit invidii, după cum politica lui sinuoasă, cînd indulgentă, cînd intolerantă față de membrii fostelor partide adverse din revoluție, a sfîrșit prin a nemulțumi și pe unii și pe alții. În plus, Clarendon era și un om auster în materie de morală. El n-a acceptat libertinajul introdus la Curte de Carol II și nu i-a lingușit favoritele. Dimpotrivă, nu s-a ferit să le arate că le detestă. Una dintre ele, lady Castlemaine, viitoare ducesă de Cleveland, i-a devenit dușmană, cu întreaga măsură de care e capabil orgoliul feminin jignit.

Deși, personal, Clarendon a fost împotriva războiului cu Olanda, izbucnit în 1665, sub presiunea unor grupări politice interesate în slăbirea acestei redutabile concurente comerciale a Angliei, opinia publică a aruncat asupră-i răspunderea pentru toate nenorocirile și insuccesele care au încercat curînd Anglia — ce-i drept, multe și grele. Pornirea împotriva sa era și consecința circumstanțelor enumerate mai sus, a intrigilor adversarilor de toate soiurile și din toate pricinile.

În 1665 a bîntuit ciuma, făcînd — recunoaște chiar Clarendon — 160 000 victime. După incendiul catastrofal care a devastat centrul Londrei (între 1-4 septembrie 1666)[4], i s-au reproșat proporțiile dezastrului, ca fiind datorate lipsei de prevedere și de măsură de combatere a flagelului din partea guvernului. Aceleași acuzații s-au abătut asupra sa în vara lui 1667, cînd flota olandeză a pătruns în estuarul Tamisei și i-a bombardat țărmurile. Zgomotul canonadei dușmane nu a provocat numai panică între londonezi, cît, mai ales, un sentiment de umilință națională.

Executarea lui Carol I Stuart (în ianuarie 1649), în timpul revoluției burgheze condusă de Cromwell (în prim plan)

---

[1] Acest demnitar era președinte al Camerei Lorzilor și ministru de justiție. Efectiv, Clarendon a fost șeful guvernului.

[2] Familia s-a stins în 1753. Conții de Clarendon de mai tîrziu, dintre care unul a fost cunoscutul ministru de externe din anii războiului Crimeii și ai congresului de la Paris (1853-1856), sînt altă familie, care a primit titlul respectiv în 1776.

[3] Cea dintîi a urcat pe tron împreună cu soțul ei, Wilhelm III de Orania, în 1689, și a murit în 1694. A doua a domnit între 1702 și 1714.

[4] *Magazin istoric*, nr. 12/1971.

În fața impopularității crescînde a ministrului său, regele i-a retras sprijinul și l-a sfătuit să-și dea demisia. În cursul unei audiențe nu lipsite de schimburi tăioase de cuvinte, Clarendon a refuzat, cerînd să fie demis[1] de către rege, ceea ce s-a și întîmplat, la 30 august 1667.

Adversarii politici s-au grăbit atunci să-l pună sub acuzare, în fața Camerei Lorzilor, pentru malversațiuni și trădare. Clarendon a solicitat regelui să suspende procedura de urmărire judiciară împotriva sa, dar acesta l-a refuzat; s-a mărginit să-i transmită îndemnul de a părăsi țara. Dîndu-și seama că nu mai are nici o șansă, în aceeași noapte — era în 29 noiembrie 1667 — Clarendon a fugit în Franța, într-o mică ambarcațiune, pregătită în taină pentru această eventualitate extremă.

Greșelile monarhiei

Începea astfel al doilea exil, mai dureros decît primul, fiindcă se datora — socotea el — nu numai dușmanilor, ci și nerecunoștinței suveranului, pe care îl servise cu devotament. Din această pribegie n-avea să se mai întoarcă, întrucît Camera Lorzilor, considerînd fuga drept recunoașterea vinovăției — cu circumstanța agravantă a sustragerii de la judecată —, a votat de îndată pedeapsa cu surghiunul, care însemna alungarea din țară pe viață și interdicția întreținerii oricăror legături cu el, chiar din partea familiei. După cîțiva ani, condițiile sentinței au fost atenuate și unul din fiii săi, Lawrence, care va fi primul editor al operei sale, l-a putut vizita în Franța.

Clarendon a murit la Rouen, la 9 decembrie 1674. Un an mai tîrziu, familia a primit permisiunea să-i aducă trupul la Londra și să-l înmormînteze în Westminster Abbey.

S-a încheiat, trist, o viață agitată, intrată, la mijlocul drumului ei, în vîltoarea unor evenimente dramatice, care au stimulat spiritul cultivat și inteligența lui Clarendon la acțiune, dar mai ales la rememorări și reflexii. Rezultatul lor au fost cele două lucrări prin care și-a înscris numele în analele culturii engleze: *Istoria răzvrătirii și a războaielor civile începute în Anglia în anul 1641* și *Viața lui Edward, conte de Clarendon... pînă la surghiunirea sa în 1667, scrisă de el însuși*.

Conștiința faptului că este martorul unui capitol de istorie cu totul ieșit din comun și gîndul de a-l fixa în scris, pentru generațiile viitoare, l-au copleșit din primii ani ai desfășurării revoluției. Astfel se explică, probabil, așternerea sa la lucru, îndată după ce a părăsit Anglia. Manuscrisul *Istoriei răzvrătirii* poartă pe pagina întîi însemnarea: „Scilly, la 18 martie 1646".

Deși a cerut și a primit încuviințarea regelui Carol I de a elabora o asemenea istorie și cu toate convingerile sale proregaliste, Clarendon nu și-a conceput opera ca o apologie sau un panegiric. Și-a păstrat suficientă libertate de opinie, spre a formula judecăți independente asupra întîmplărilor și oamenilor, deseori diferite sau chiar opuse celor emise de cercurile regaliste oficiale. Punînd înaintea altor considerente dorința de a da o expresie personală și cît mai sinceră modului în care văzuse evenimentele, Clarendon a fost conștient că opera sa nu va putea fi publicată decît după multă vreme, fiindcă — după cum spune el — într-însa „sînt zugrăvite cu curaj lipsurile unora și răutatea altora".

Primele șapte cărți și fragmente din cărțile a opta și a noua ale *Istoriei răzvrătirii* le-a scris pe insula Jersey, între 1646 și 1648. Ele duc evenimentele pînă în preajma anului 1645, an în care a început a se contura apropiata înfrîngere a partidei regale în fața Parlamentului. Este partea cea mai valoroasă a lucrării, din mai multe motive: Clarendon a dispus de documente numeroase luate, cu sine în exil sau împrumutate de la alți regaliști, refugiați și ei în străinătate; fusese martor direct al evenimentelor, ele erau recente, iar memoria naratorului lor — proaspătă și fermă; în acel moment nu avea de apărat cauza sa personală, nu avea sentimentul răspunderii pentru dezastrul regelui, așa încît putea scrie cu suficientă obiectivitate.

Situația va fi alta după 20 ani, cînd Clarendon, în cursul celui de-al doilea exil, a completat *Istoria răzvrătirii* și și-a scris *Autobiografia*. Din cauza fugii precipitate și a lipsei de legături cu Anglia, n-a avut la îndemînă documente. Doar acelea aduse de fiul său, Lawrence, cu prilejul întîlnirii lor în Franța, în 1671, îi vor suplini parțial lacunele informației. În plus memoria — care nu mai era a unui om tînăr — l-a înșelat și ea de multe ori. Și apoi, Clarendon era acum victima unei sentințe politice, bazate pe acuzații din cele mai grave. Era inevitabil ca el să nu-și continue opera, încercînd să se disculpe și să dea glas amărăciunii și resentimentelor. Așadar, partea a doua a *Istoriei...* și *Autobiografia* sînt inferioare din punct de vedere istoriografic paginilor scrise în cursul primului exil.

Clarendon crede în determinarea direcțiilor istoriei de către oameni, de către gîndirea și acțiunea lor, uneori bine, alteori rău inspirate. Astăzi o astfel de concepție este caracterizată fără ezitare ca idealist-subiectivă și neștiințifică. Dar, pe timpul lui Clarendon, în cadrul mentalității colective de atunci din Anglia, ea avea meritul de a concura la desprinderea judecăților istorice de sub tutela anchilozantă a dogmatismului teologic și de a construi — empiric — o punte spre interpretarea rațională a faptelor și a devenirii lor.

---

[1] Înaintarea demisiei ar fi însemnat recunoașterea responsabilității pentru ceea ce i se imputa, blocîndu-i, totodată, *posibilitatea* de a se apăra, pe cînd demiterea sa de către monarh îi lăsa deschisă calea de „a pleda pentru nevinovăția lui".

Iată ce scrie el, în acest context, în considerațiile introductive la *Istoria răzvrătirii*: „... Acel ce va privi cu luare-aminte la tulburările și la ceasurile de restriște ale vremii de acum, la setea de mărire, trufia și nebunia oamenilor... va afla că toate aceste nenorociri au fost pornite și abătute peste noi de aceleași pricini și împrejurări firești, care de obicei surpă la temelia regatelor ce s-au prea întrecut în îmbelșugare, deșertăciune și fărădelegi..."

În spiritul rîndurilor de mai sus, Clarendon explică izbucnirea revoluției engleze din 1640 prin greșelile monarhiei. Evită să-l acuze direct pe rege, dînd vina pe miniștrii și consilierii acestuia. Cauza de căpetenie o vede în nerespectarea drepturilor Parlamentului, în primul rînd în dizolvarea nesăbuită a așa-numitului „Parlament cel Scurt", din aprilie-mai 1640[1]. În rîndul al doilea, pune perceperea de impozite neaprobate de Parlament și persecutarea celor ce refuzau să le achite. În al treilea rînd — extinderea competenței tribunalelor extraordinare, răpind cetățenilor siguranța că se află sub protecția legii comune și cunoscute de toți. Sînt fapte — conchide Clarendon — care au săpat o prăpastie de neîncredere între suveran și națiune.

Descriind corect aceste erori politice ale regelui, el nu se dovedește capabil să identifice condiționările lor obiective. Uneori observă fenomene de criză economică și le descrie minuțios, dar nu le înțelege efectul asupra existenței sociale, îndeosebi impulsul pe care acestea îl dau mișcărilor de masă.

[1] Carol I dizolvase acest Parlament la 5 mai 1640, pentru că refuzase să-i acorde sumele necesare războiului împotriva Scoției (care se răsculase în 1637).

„At the Clarendon Press"

Istoria răzvrătirii conține multe portretizări ale personajelor implicate în evenimente. Dintre toate, se impune atenției portretul lui Cromwell, conducătorul revoluției burgheze[2]. Deși pictat pe un fond strident de antipatie, Clarendon e obligat să admită calitățile extraordinare ale personajului. Începe prin a spune că a fost unul dintre acei oameni pe care nici măcar dușmanii nu-i pot huli, fără ca în același timp să nu-i și laude. Îi recunoaște curajul, tenacitatea, forța judecății, pătrunderea rapidă și adîncă a naturii omenești și iscusința de a se folosi de ea. Citează la adresa lui cuvintele scrise despre Cinna: „A cutezat ce n-a cutezat nici un om cumsecade și a săvîrșit ce n-ar fi putut săvîrși nimeni altul decît un om foarte curajos"[3]. O nemernicie atît de mare ca a sa — continuă Clarendon — nu și-ar fi putut niciodată împlini rosturile, dacă n-ar fi fost ajutată de un mare spirit, de o admirabilă prudență, inteligență și hotărîre. „Măreția sa înăuntrul țării n-a fost însă decît o umbră, pe lîngă gloria dobîndită în afara hotarelor" — și Clarendon, furat de un nestăvilit avînt de patriotism, uită pentru o clipă îndatoririle de regalist, încheind portretul marelui conducător al revoluției cu un elogiu al forței și al prestigiului Angliei în lume, atinse sub cîrmuirea lui Cromwell.

[2] Hyde, în calitate de președinte al unui comitet parlamentar însărcinat să ancheteze plîngerile țăranilor de pe un domeniu nobiliar, a avut o ciocnire cu Cromwell, care-i apăra pe țărani, folosind un limbaj violent. Acesta din urmă n-a uitat admonestarea primită din partea lui Hyde și i-a purtat ură toată viața.

[3] Lucius Cornelius Cinna a condus în anii 87-84 î.e.n., alături de Caius Marius, partida „populară" din Roma, în luptă cu cea aristocratică, în frunte cu Lucius Cornelius Sylla. Fraza citată este din istoricul C. Velleius Paterculus (21 î.e.n. - 31 e.n.).

Prejudecățile partizane și un anume dogmatism l-au indus însă și la exprimarea multor opinii false. Analizînd conflictul dintre rege și Parlament, care din 1642 luase forma violentă de război civil, Clarendon susține că nu regele, ci Parlamentul s-a făcut vinovat de a fi încercat să răstoarne vechile statute politice ale Angliei. Ceea ce era, pînă la un punct, un adevăr. Dar oare fără acest fel de adevăr ar mai putea exista progres în sfera social-politică? Și oare greșelile regelui, enumerate de însuși Clarendon, drept cauze ale revoluției n-au constituit o lezare a acelorași statute și legi? Clarendon a rămas departe de înțelegerea dialecticii social-politice.

Alunecînd de la opiniile îndeobște moderate pe care le profesase, spre altele, net conservatoare, el mai susține că revoluția engleză a fost opera unei minorități. E o teză la care reacțiunea de pretutindeni n-a renunțat nici astăzi, calificînd orice mișcare progresistă, revoluționară, drept efect al unei „uneltiri".

Clarendon refuză să recunoască realitatea și legitimitatea prezenței populare în arena luptei politice. El susține că Parlamentul a incitat mulțimea din Londra, spre a exercita printr-însa presiuni neîngăduite asupra regelui și a Camerei Lorzilor.

A doua operă a lui Clarendon, *Autobiografia*, este în general inferioară celei dintîi. Își rezervă însă o valoare prin faptul că fiind scrisă — în gîndul dintîi al autorului — numai pentru familie, se exprimă mai deschis asupra greșelilor și defectelor lui Carol I. E de asemenea interesant un pasaj privitor la moravurile tineretului la începutul Restaurației, pe care le califică drept corupte. Ceea ce reproșa tineretului era confuzia convingerilor, slăbirea respectului pentru părinți și ne-

glijarea educației copiilor, semnele de „emancipare" din partea femeilor, care conversau fără cuvenita sfială și frecventau localurile publice, în fine — egoismul.

Date publicității abia în secolul XVIII, operele istorico-memorialistice ale lui Clarendon au cunoscut o vastă popularitate. Lucru rar pentru acea epocă — editarea lor repetată a adus urmașilor însemnate venituri, pe care ei le-au cedat în perpetuitate Universității din Oxford[1]. Din aceste fonduri au fost finanțate Casa de editură a Universității și alte fundații științifice. Clădirea în care editura și-a stabilit sediul în 1829 a primit numele lui Clarendon, și unele cărți tipărite la Oxford University Press poartă pe foaia de titlu indicația: „At the Clarendon Press".

[1] Clarendon fusese „cancelar", adică un fel de rector al vestitei universități.

Astfel, amintirea unui om politic și autor de valoare inegală, avînd totuși un loc bine fixat în istoriografia britanică, este perpetuată prin acest element bibliografic permanent, care, pentru unii dintre cititorii cărților prestigioasei case de editură, nu mai semnifică, în grabă, nimic concret. Nici opera, nici autorul ei nu se situează în prima linie a performanțelor istoriografiei moderne, dar sînt așezate ferm la temeliile ei. ■

PRELUDIU LA „AMURGUL ZEILOR"

(Urmare din p. 24)

sursă rezultă că von Killinger a fost printre cei care s-au declarat de acord cu Hansen ca „să raporteze încă o dată situația reală" și să sfătuiască să se accepte retragerea, fără luptă, a trupelor germane. În acel moment, 24 august, ora 03, a parvenit, de la generalul H. Friessner, o repetare a ordinului lui Hitler, a cărui executare era încredințată generalului A. Gerstenberg care trebuia să acționeze „în consens cu ministrul plenipotențiar german". Este un indiciu incontestabil că încrederea führerului în vechiul său colaborator se păstrase intactă, cu toate că trăznetul insurecției române demonstrase ineficiența misiunii lui Killinger. Din *Jurnalul de război al Grupului de armate „Ucraina de Sud"*, rezultă că, după ora 04, Hansen a avut o convorbire cu Friessner, în care, invocînd și asentimentul lui Killinger, a arătat „că forțele proprii sînt cu totul insuficiente pentru luarea în stăpînire a orașului București și înlăturarea noului guvern și că este de așteptat, în mod sigur, că acțiunea va eșua. De aceea sfătuiește stăruitor să se renunțe la măsurile ordonate".

După cum se știe, aceste opinii, prin care se încerca să se evite dezastrul trupelor germane în perimetrul Capitalei, au fost ignorate, generalul A. Gerstenberg asumîndu-și răspunderea executării ordinului. Din nici un document accesibil nu rezultă însă că a făcut-o „în consens" cu Killinger, care a rămas în incinta legației. Cîteva ore mai tîrziu aviația germană a și început bombardarea Bucureștilor[1]. Într-un document al Marelui Stat Major Român (27 august 1944) se arată că, în noaptea anterioară, cum rezultă din context, „domnul Killinger, fostul ministru al Germaniei în România, i-a comunicat căpitanului Gonțescu să i se dea posibilitatea să ia legătura cu generalul Gerstenberg și-și ia angajamentul — ca cetățean de onoare al României[2] — să facă să înceteze imediat orice ostilități și act de agresiune din partea ostașilor germani" (D.I.M.P.R., vol. II, doc. 562). Să fi fost doar o stratagemă? Oricum, pînă în după-amiaza zilei de 26 august, trupele române, care „s-au bătut cu un curaj magnific" — cum aprecia într-un raport ministrul Elveției la București, René de Weck — lichidaseră orice prezență militară germană în interiorul Capitalei și în următoarele 24 ore și gruparea inamică din nordul orașului. La 28 august, chiar generalul A. Gerstenberg a fost făcut prizonier de către armata română.[3]

De ce n-au încercat vîrfurile diplomatice și militare de la Legația germană să fugă? Singura opinie de care dispunem este a generalului E. Hansen: „Am fi putut încerca să scăpăm numai [plecînd] spre apus, căci, altfel, am fi întîlnit pretutindeni frontul român constituit. Este de presupus că am fi fost prinși undeva. Și chiar în cazul cel mai fericit nu ne-ar fi așteptat pe bună dreptate decît un tribunal de război".

La 2 septembrie 1944, peste 150 000 km² din teritoriul național fuseseră curățați de forțele Wehrmachtului și se angajaseră lupte la nord-vest de Sfîntu Gheorghe. Sinuciderea lui Killinger a constituit consecința logică pe care el însuși a tras-o din eșecul deplin al misiunii sale, pecetluit definitiv de revoluția română. ■

[1] Klugkist în raportul său semnala: „Greu lovite au fost, printre altele, Palatul și clădirile vecine — Ateneul, Athenée Palace — clădirea legației, precum și cartierul îndepărtat în care se afla Căminul germanilor din Reich și Landesgruppe" (secția partidului nazist din România).

[2] Titlu cu care îl gratificase regimul autonescian.

[3] *Magazin istoric*, nr. 7-8/1969.

POSTA MAGAZIN ISTORIC

IMPORTANT

In numărul viitor, 9/1986 — numele celor 200 cîştigători ai celor 200 premii acordate în cadrul concursului Magazin istoric, **ediţia 1986, ale cărui întrebări au fost publicate în nr. 3, 4, 5/1986, iar răspunsurile exacte în nr. 7/1986.**

Amintim, totodată, cititorilor noştri că, în curînd, vom prezenta prima serie de întrebări a concursului Magazin istoric, **ediţia a 11-a/1986.** Amănunte suplimentare în numerele viitoare.

Curier şcolar

ELEVI — CONCURSURI — COLECŢII COMPLETE

Publicăm noi fragmente din scrisorile primite de la cititorii şi prietenii noştri din şcoli, în cadrul dialogului epistolar iniţiat de revistă. După cum am precizat şi cu alte prilejuri, punem această rubrică la dispoziţia elevilor pasionaţi de istorie, cărora le vom înlesni să comunice între ei, iar cînd va fi cazul — ca şi în anii trecuţi — le vom insera şi mici corespondenţe pe teme de istorie locală şi regională, ca şi noutăţi descoperite de ei.

Reamintim, de asemenea, că în 1987, cînd revista va împlini 20 ani de existenţă, pe lîngă concursul anual obişnuit, Magazin istoric va organiza un concurs special pentru elevi şi studenţi în vacanţa de vară.

● **COSMIN DANIELESCU CHIRLOMEZ**, clasa a IX-a, Liceul Indust ial „Matei Basarab", din Bucureşti: Dragostea pentru istorie mi-a fost insuflată, încă din clasele mici, de tovarăşa profesoară M. Dăscăliţa care mi-a călăuzit paşii în clasele VII-VIII. Acum istoria ne este predată de tovarăşa profesoară V. Popa. Am fost foarte bucuros cînd am aflat de concursul organizat de revista dv. Cu ajutorul tatălui meu, care deţine colecţia completă a **Magazinului istoric**, am reuşit să aflu răspunsurile la toate întrebările.

● **DANIEL ALEXANDRU**, clasa a XII-a, Liceul „Ion Luca Caragiale", din Ploieşti: Am colecţia revistei, care mă ajută foarte mult la îmbogăţirea cunoştinţelor. Aştept cu mare nerăbdare concursurile, care sînt foarte interesante.

● **CLAUDIU STOIA**, clasa a X-a, Liceul „Emil Racoviţă", din Cluj-Napoca: Citesc cu deosebită plăcere revista dv. Particip, de asemenea, cu interes la concursurile organizate, care ne oferă prilejul de a revedea articole din numerele mai vechi.

● **SORIN CHIORESCU**, clasa a X-a, Liceul industrial nr. 2, din Dorohoi: Pînă în clasa a VII-a cunoştinţele mele de istorie se limitau doar la manual. Întîmplător mi-a căzut în mînă un număr al revistei dv. şi de atunci sînt un pasionat cititor al ei.

● **CONSUELA MAREŞ**, clasa a VI-a, Şcoala generală nr. 11, din Roman: Îmi place istoria foarte mult. Dragostea pentru istorie mi-a insuflat-o tatăl meu, care are colecţia revistei. Tot el mă ajută şi la a larea răspunsurilor la unele întrebări. **Mulţumim, de asemenea, pentru propunerile făcute.**

● **FĂNICĂ HONORIUS PĂDURARU**, clasa a VIII-a, Şcoala generală din com. Roma, jud. Botoşani: Vă promit să devin un statornic corespondent al revistei, pe care o îndrăgesc şi a cărei colecţie completă am reuşit s-o am, cu ajutorul profesorului meu de istorie.

Aşteptăm, în continuare, veşti de la cititorii noştri din şcoli, despre activitatea cercurilor lor de istorie, despre prietenii şi difuzorii revistei, despre abonamentele la Magazin istoric. Reiterăm, totodată, îndemnul de a vă asigura din timp toate numerele revistei din 1986 şi 1987, care vor intra în bibliografia concursului anunţat.

Bucureşti — se leagă de numele unui vestit medic transilvan de la începutul veacului trecut, Vasile Popp. Născut în 1789 în Chimitelnicul de Cîmpie, dr. Vasile Popp a urmat studii de medicină la Cluj şi Viena, unde şi-a susţinut şi teza de doctorat. A activat la Braşov, apoi la Făgăraş şi Zlatna. Preocupat de valoarea deosebită a apelor minerale de pe meleaguri transilvane a redactat în 1821 lucrarea Despre apele minerale de la Arpătac [vechea denumire a staţiunii Vîlcelei, Bodoc (nu Borsec, cum din eroare a apărut în articolul consacrat acestei staţiuni) şi Covasna. Tipărită cu caractere chirilice, această primă lucrare românească de balneologie este o raritate bibliofilă, singurul exemplar păstrat aflîndu-se în posesia bibliotecii Astra din Sibiu.

SAGHIN ŞI NU SABURN

Prof. univ. dr. PETRU REZUŞ, din Bucureşti — căruia îi mulţumim călduros — precizează pe marginea articolului Vremea de strălucire a Sarmizegetusei **(nr. 1/1986):** La p. 39 este amintit **părintele Saburn**, care era aşteptat să sosească, la 20 august 1906, din Bucovina la Bucureşti. În realitate, numele său este **Saghin**, respectiv dr. Ştefan Saghin, profesor al Universităţii din Cernăuţi (vezi şi Petru Rezuş, **Dogmatistul ortodox dr. Ştefan Saghin în Mitropolia Moldovei şi Sucevei**, an XXXVII/1961, nr. 5-6, pp. 452-454).

Apariţia eronată a numelui respectiv se datoreşte unei lecturi greşite a paragrafului corespunzător din scrisoarea lui Teohari Antonescu din 4 august 1906.

DIN NOU O IPOTEZĂ DESPRE TEMA

Localizarea Temei — enigmatica aşezare bănăţeană menţionată în diferite izvoare antice — continuă să preocupe. Pe urmele articolului publicat în Magazin istoric, nr. 9/1984, prof. **IOAN FLOREA**, din Drobeta-Turnu Severin, propune o altă localizare — anume pe teritoriul actualului sat Ianova: Studiind cele două hărţi prezentate în 1984 de colaboratorul nostru, cititorul din Drobeta-Turnu Severin arată că Tema nu apare, în ambele localităţi la nord de Timişoara, ci oarecum la nord-est, la aproximativ 20 km. Or, pe această direcţie, la distanţa amintită nu se află decît localitatea Ianova, în al cărui perimetru există un loc numit de locali ici „sălăşteanţă" ceea ce arată că aici a fost — pe vremuri — un loc întărit, deci o cetate.

DIN ISTORIA BALNEOLOGIEI ROMÂNEŞTI

Începuturile balneologiei ştiinţifice româneşti — ne scrie cititorul nostru **ARTEMIU PRICĂJAN**, din

NU LA NOI

FLORIN CRIŞAN, din satul Valea, com. Zam, jud. Hunedoara; **IOANA PAULESCU**, din Iaşi; **DUMITRU STĂNCIULESCU**, din Galaţi; **VASILE PREDA**, din Ploieşti: **După cum am precizat şi cu alte prilejuri, nu avem posibilitatea să vă trimitem din lucrările prezentate în cadrul rubricii** Cărţi sosite la redacţie. **Pentru procurarea volumelor solicitate, adresaţi-vă Librăriei „Cartea prin poştă", str. Platar Moş, nr. 5, Bucureşti.**

CONTENTS (Romanian History) I. Ceauşescu 60 Years since Romania's Entry in the First World War (The Romanian High Command and the Entante Powers) ● V. Avram 1916. The First Zeppelin Shot down over Bucharest ● M. Maxim Mircea the Great: 600 Years since His Accession to the Throne ● C. Kogălniceanu Radu I (1374-1383) ● E. Preda 23 August 1944 in New Romanian and Foreign Documents (The Suicide of the Third Reich Envoy to Bucharest, Manfred von Killinger) ● Ş. Pascu Cnezes and Voivodes of Transylvania (IV) ● I. Popescu-Puţuri The Arsacids (XIII) ● Z. Ornea 1912-1913: Titu Maiorescu as Prime Minister ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926-1930 Behind the Scenes of the Dynastic Crisis (II) ● V. Smărăndescu Covasna: Landmarks of History ● In Bucharest, 50 Years ago

SOMMAIRE (Histoire roumaine) I. Ceauşescu 60 ans depuis l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale (le Haut Commandement roumain et les puissances de l'Entente) ● V. Avram 1916. Le premier zeppelin abattu au-dessus de Bucarest ● M. Maxim Mircea le Grand — 600 ans depuis son avènement au trône ● C. Kogălniceanu Radu I (1374-1383) ● E. Preda Le 23 Août 1944 dans de nouveaux documents roumains et étrangers (le suicide du ministre du Troisième Reich à Bucarest, Manfred von Killinger) ● Şt. Pascu Knèzes et voïvodes de Transylvanie (IV) ● I. Popescu-Puţuri Les Arsacides (XIII) ● Z. Ornea 1912-1913. Titu Maiorescu, premier ministre ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926-1930. Dans les coulisses de la crise dynastique (II) ● V. Smărăndescu Covasna — repères historiques ● À Bucarest, il y a 50 ans

СОДЕРЖАНИЕ (Румынская история) И. Чаушеску Шестидесятилетие вступления Румынии в Первую мировую войну (Румынское Главное Командование и державы Антанты) ● В. Аврам 1916. Первый цеппелин сбитый над Бухарестом ● М. Максим Мирча Великий — 600 лет со дня его восхождения на трон ● К. Когэлничану Раду I (1374-1383) ● Е. Преда 23 августа 1944 г. в новых румынских и заграничных документах (самоубийство посланника Третьего Рейха в Бухаресте, Манфреда фон Киллингера) ● Ш. Паску Князья и воеводы Трансильвании (IV) ● И. Попеску-Пуцурь Аршакиды (XIII) ● З. Орня 1912-1913. Титу Майореску — премьер министр ● М. Мушат, И. Арделяну 1926-1930. За кулисами династического кризиса (II) ● В. Смэрэндеску Ковасна — исторический путеводитель ● В Бухаресте, 50 лет тому назад

INHALT (Rumänische Geschichte) I. Ceauşescu 60 Jahre seit dem Eintritt Rumäniens in den ersten Weltkrieg (Der rumänische Generalstab und die Kräfte der Entente) ● V. Avram 1916. Der erste über Bukarest abgestürzte Zeppelin ● M. Maxim 600 Jahre seit der Thronbesteigung Mirceas des Grossen ● C. Kogălniceanu Radu I (1374-1383) ● E. Preda Der 23. August 1944 in neuen rumänischen und ausländischen Dokumenten (Der Selbstmord des Ministers des Dritten Reichs in Bukarest, Manfred von Killinger) ● St. Pascu Knease und Wojewoden Transsilvaniens (IV) ● I. Popescu-Puţuri Die Arsakiden (XIII) ● Z. Ornea 1912-1913. Premierminister Titu Maiorescu ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926-1930. In den Kulissen der Dynastiekrise (II) ● V. Smărăndescu Covasna — geschichtliche Bezugsnahme ● In Bukarest, vor 50 Jahren

SUMARIO (Historia rumana) I. Ceauşescu 60 años desde la entrada de Rumania en la primera guerra mundial (El Alto mando rumano y las potencias de la Antante) ● V. Avram 1916. El primer Zeppelino derribado sobre Bucarest ● M. Maxim Mircea el Grande — 600 años desde su subida al trono ● C. Kogălniceanu Radu I (1374-1383) ● E. Preda El 23 de Agosto de 1944 en nuevos documentos rumanos y extranjeros (el suicidio del ministro del III Reich en Bucarest, Manfred von Killinger) ● St. Pascu Príncipes y vaivodas de Transilvania (IV) ● I. Popescu-Puţuri Los Arsácides (XIII) ● Z. Ornea 1912-1913. Titu Maiorescu, primer ministro ● M. Muşat, I. Ardeleanu 1926-1930. Entre los bastidores de la crisis dinástica (II) ● V. Smărăndescu Covasna — reperos históricos ● En Bucarest, hace 50 años

ABONNEMENTS : ROMPRESFILATELIA — Sectorul export-import presă, Bucureşti, Calea Griviţei, nr. 64—66, P.O.BOX 12—201, telex : 10376 prsfir.

magazin istoric

Bucureşti, Intrarea Ministerului nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70 100. Telefon 150 200, interior 406 ; 917.

REDACŢIA : Gheorghe David, Florentina Dolghin, Ioan Lăcustă, Ioana Ursu Năstăsel, Ana Maria Şerbănescu, Marian Ştefan

TEHNOREDACTOR : Anton Tănase

CORECTURA : Georgeta Apreotesei, Constanţa Avram

PREZENTAREA ARTISTICĂ : Radu Ion Popescu

Apare lunar, se găseşte de vînzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali şi difuzorii din întreprinderi, instituţii, şcoli etc., de la oraşe şi de la sate. Preţul unui număr — 6 lei, abonamentul pe 6 luni — 36 lei, pe un an — 72 lei.

Tiparul executat la Combinatul poligrafic „Casa Scînteii" — Bucureşti

42 427

4